

รายงานการวิจัยนักศึกษาระดับปริญญาตรี

เรื่อง

ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

Wisdom in the Management of Forest Communities Ban Suan Mon,
Nong Noo Sud-District, Meuang District,
Maha Sarakham Province.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

พาริตา สุวรรณเพชร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

พ.ศ.2561

ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

(งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคามปีงบประมาณ 2561)

ใบอนุญาตปัญหาพิเศษ
หลักสูตรสาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น คณะมนุษยศาสตร์และ
สังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

เรื่อง : ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

ผู้วิจัย : นางสาวพริตตา สุวรรณเพชร

ได้รับอนุมัติเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิตสาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

ประธานหลักสูตรสาขาวิชา

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วาริช ราศรี)

คณะกรรมการสอบพัฒนานิพนธ์

กรรมการสอบ

(อาจารย์ปวีณา ภูมิแดนดิน)

กรรมการสอบ

(ดร.พรพิมล เมาะราชี่)

อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก

(อาจารย์นุจรี ใจประนบ)

อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

(ดร.พุทธิพงษ์ หงษ์ทอง)

ชื่อเรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัด
มหาสารคาม

ผู้ดำเนินการวิจัย พาริตา สุวรรณเพชร หลังสูตร ศศ.บ (สังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น)

อาจารย์ที่ปรึกษา อาจารย์นุจรี ใจประนบ ที่ปรึกษาหลัก

ดร. พุทธิพงษ์ หงส์ทอง ที่ปรึกษาร่วม

หน่วยงาน หลักสูตรสาขาวิชาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ปีการศึกษา 2561

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มี วัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม 2) เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยใช้วิธีวิจัยแบบคุณภาพ ประชากรที่ศึกษา ได้แก่ประชากรในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน จำนวน 254 คน 73 ครัวเรือน เครื่องมือที่ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง

ผลการศึกษา พบว่า ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษประมาณปี 2416 และเป็นป่าสาธารณะดอนปู่ตา สภาพพื้นที่ป่าชุมชนนี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากโดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่ และป่าชุมชนดอนปู่ตามีลักษณะพื้นที่ดินเป็นดินร่วนปนทรายและหนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวน 1 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาและทางเกษตร เช่น สามารถปักปรอดผักตามไร่นาของชาวบ้านได้ และสามารถใช้ประโยชน์ภายในดอนปู่ตาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา ในป่าชุมชนยังมีพรรณไม้ สมุนไพร สัตว์ป่า ต่างๆ ชาวบ้านสวนมอนได้นำองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการป่าและ นำเอาด้านความเชื่อเรื่องผี อาวุโส ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนบ้านสวนมอนเพื่อให้ป่าชุมชนดอนปู่ตาที่มีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ชาวบ้านมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ประชาชนบ้านสวนมอนให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงปู่ตา เพราะว่าการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อช่วยฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และสามารถสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้ ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันรักษาป่าชุมชน และคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกัน เพื่อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน และทำให้ป่าชุมชนมีความหลากหลายของทางทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน โดยมีการปลูกป่าร่วมกัน คือ ต้นยางนา ต้นมะม่วง ต้นมะขาม ต้นผักต้ว

Title: Wisdom in the Management of Forest Communities Ban Suan Mon, Nong Noo Sud-District, Meuang District, Maha Sarakham Province.

Author: Miss Farita Suwannapet Degree: BA (Social Sciences For Local Development)

Advisor: Nutjaree Chaipranop
Dr. Puttipong Hongthong Assistant Professor

Organization: Social Sciences For Local Development Rajabhat Maha sarakham University

Year 2018

ABSTRACT

This study 1) To study the general condition of the community forest of Ban Suan Mon, Nong Noo Sud-District, Meuang District, Maha Sarakham Province. 2) To study the wisdom of community forest management in Ban Suan Mon, Nong Noo Sud-District, Meuang District, Maha Sarakham Province. By using quality research. Study population The research population was 254 people involved in community forest management. 73 households used the data collection as a structured interview.

The study found that community forest (Don Pu Ta) of Ban Suan Mon, Nong Noo Sud-District, Meuang District, Maha Sarakham Province. The area is rich in forest since its predecessor around 1873 and is a public forest (Don Pu Ta). The community forest area is very rich, with a total area of 17 rais, and community forest (Don Pu Ta) is characterized by soil, sandy loam and swamp forest (Don Pu Ta) in the area of 1 rai of community forest. Together in rituals and ancestral agriculture, as can be scooped the vegetables along the villagers. And can be used within the Don Pu Ta to perform ancestral rituals. In the community forest, there are wild herbs and wildlife. Villagers and monkeys have brought local knowledge to use in forest management. The beliefs about ghosts, senior traditions, rituals. Related to community forest of Ban Suan Mon. To make the community forest (Don Pu Ta) more fertile. Villagers have conservation and restoration of community forests (Don Pu Ta) of Ban Suan Mon.

People are important. Like the ancestor ritual. The conservation of community forests to help restore the forest community is more abundant. It can be a source of learning for the community. Ban Suan Mon community together to preserve the forest community. And the coincidence. To prevent outsiders from destroying the forest. And the community forests are rich in natural resources, herbs are richer. Community Forest (Don Pu Ta) of Ban Saun Mon Conservation and Restoration The forest is planted together with rubber tree, mango tree, tamarind tree.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

กิตติกรรมประกาศ

การการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สำเร็จลุล่วงไปด้วยความช่วยเหลืออย่างดียิ่งจาก อาจารย์บุญจรี ใจ
ประนบ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ได้กรุณาให้คำแนะนำ คำปรึกษาและแก้ไขข้อบกพร่องตลอดมาตั้งต้นจน
สำเร็จเรียบร้อย ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณ สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม และคณะกรรมการ
พิจารณาทุนสนับสนุนการวิจัยปีงบประมาณ พ.ศ. 2561 ที่ให้ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์หลักสูตรสาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ตลอดทั้งตำรา ผลงาน และเอกสาร
วิชาการของทุกท่าน ที่ผู้วิจัยได้นำมาศึกษาก่อให้เกิดแนวคิดอันมีคุณค่าต่อการค้นคว้าครั้งนี้

ขอกราบขอพระคุณอาจารย์บุญจรี ใจประนบ และอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ดร.พุทธิพงษ์
หงส์ทอง ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนการปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยความเอาใจใส่
อย่างยิ่ง ผู้วิจัยตระหนักถึงความตั้งใจจริงและทุ่มเทของอาจารย์และขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูง

ขอกราบขอบพระคุณ สำนักงานทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมจังหวัดมหาสารคามเป็น
แรงสนับสนุนที่สำคัญยิ่ง ต่อการศึกษาให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

ขอขอบพระคุณ นายวิทย์ พารหาร กำนันผู้ใหญ่บ้านบ้านสวนมอน หมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน
อำเภอมือ จังหวัดมหาสารคาม และชาวบ้านทุกท่านที่สละเวลาในการตอบแบบสัมภาษณ์ตลอดจนผู้
ที่ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตา ที่ให้ความอนุเคราะห์ให้ข้อมูลที่เอื้อต่อการทำงานทั้งนี้จนทำให้วิจัย
สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่และครอบครัวที่คอยเป็นกำลังใจช่วยเหลือและเป็นแรง
สนับสนุนที่สำคัญยิ่งต่อการศึกษาให้สำเร็จลุล่วงด้วยดี

คุณค่าและประโยชน์จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้ศึกษาขอมอบเป็นเครื่องมือ คุณบิดามารดา
บูรพาจารย์และผู้ที่มีพระคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยสนับสนุนให้ผู้วิจัยประสบความสำเร็จในการศึกษา
ครั้งนี้

พาริตา สุวรรณเพชร

พ.ศ. 2561

สารบัญ

หัวเรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
ABSTRAC	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ช
สารบัญภาพ	ณ
บทที่ 1 บทนำ	1
ที่มาและความสำคัญ	1
คำถามวิจัย	4
วัตถุประสงค์การวิจัย	4
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่ได้รับ	5
บทที่ 2 การทบทวนวรรณกรรม	6
แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน	6
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน	9
แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม	13
แนวคิดการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม	17
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	19
กรอบแนวคิด	24
บทที่ 3 วิธีการดำเนินงานวิจัย	25
ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย	25
เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย	25
การเก็บรวบรวมข้อมูล	27
ขั้นตอนการดำเนินงาน	28
การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล	29

สารบัญ(ต่อ)

หัวเรื่อง	หน้า
บทที่ 4 ผกการวิเคราะห์ข้อมูล	32
ผลการศึกษาปริบทชุมชนและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตา	32
ผลการศึกษานโยบายในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวน	55
บทที่ 5 สรุปลอภิปลายผล และข้อเสนอแนะ	64
วัตถุประสงค์การวิจัย	64
วิธีการดำเนินการวิจัย	64
สรุปผลการวิจัย	65
อภิปลายผลผลการวิจัย	69
ข้อเสนอแนะ	73
บรรณานุกรม	74
ภาคผนวก	
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์	77
ภาคผนวก ข ตัวแปร	81
ภาคผนวกกิจกรรม	82
ประวัติผู้วิจัย	87

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า
1. ช่วงอายุของประชากร	36
2. แสดงระดับการศึกษาของประชากร	36
3. แสดงบุญประเพณี	39
4. ปฏิทินการใช้แรงงานของชาวบ้านสวนมอน	41
5. พรรณไม้ที่อยู่ภายในป่าชุมชน	44
6. สมุนไพรที่พบภายในป่าชุมชน	47
7. สัตว์สิ่งทีพบในป่าชุมชนบ้านสวนมอน ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, สัตว์ปีก, สัตว์เลื้อยคลาน	50
8. สรุปราคาของเห็ดแต่ละชนิด	53
9. ประเพณีพิธีกรรม	61
10. ตัวแปร	81

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย	24
2. พื้นที่ทั้งหมดของบ้านสวนมอน จาก Google Earth	32
3. บ้านสวนมอนมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย	33
4. หนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา	34
5. ป่าสาธารณะดอนปู่ตาบ้านสวนมอน	34
6. แผนที่เดินดินบริเวณป่าดอนปู่ตาและชุมชนบ้านสวนมอน	41
7. ลักษณะของหอยปูตาบ้านสวนมอน	43
8. ผลของมะเกลือช่วยในเรื่อง น้ำกัดเท้า	54
9. เป็นพื้นที่ทำไร่ไถ่เลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ	55
10. พิธีเลี้ยงปูตา	58
11. พิธีเลี้ยงคางไก่อ	59
12. ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน	83
13. ผู้ให้สัมภาษณ์	83
14. ผู้ให้สัมภาษณ์	84
15. ผู้ให้สัมภาษณ์	84
16. กิจกรรมคืนข้อมูลร่วมกับชาวบ้านสวนมอน	85
17. กิจกรรมคืนข้อมูลร่วมกับชาวบ้านสวนมอน	85
18. ขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกท่าน	86
19. ขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกท่าน	86

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

จากสถานการณ์การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเมื่อ ปีพ.ศ. 2516 ประเทศไทยมี พื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 138,566,875 ไร่ หรือร้อยละ 43.21 ของพื้นที่ประเทศ จนถึง ปีพ.ศ. 2557 – 2558 ประเทศไทยเหลือพื้นที่ป่าไม้ทั้งหมด 102,240,981.88 ไร่ หรือร้อยละ 31.60 ของพื้นที่ประเทศ ทำให้การ ป้องกันและรักษาทรัพยากรป่าไม้เป็นหนึ่งในนโยบายเร่งด่วนที่สำคัญของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) และรัฐบาล ดังจะเห็นได้จากการขับเคลื่อนแนวนโยบายเกี่ยวกับการปฏิรูปป่าไม้การปรับปรุงกฎหมายหรือ กฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง การกำหนดแนวปฏิบัติสำหรับเจ้าหน้าที่ในแต่ละหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดการ ทรัพยากรป่าไม้โดยหากนำเป้าหมายการมีพื้นที่ป่าไม้ตามนโยบายป่าไม้แห่งชาติพ.ศ. 2528 แผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560 – 2564) และแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีที่กำหนดให้ ประเทศไทยควรมีพื้นที่ป่าไม้น้อย ร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศ หรือเท่ากับ 129,411,479.86 ไร่ ดังนั้น ทุกภาคส่วนทั้งภาครัฐและเอกชน จึงมีหน้าที่ที่จะต้องเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ตามเป้าหมายดังกล่าวอย่างน้อย 27,170,497.98 ไร่ จากตัวเลขดังกล่าวจะเห็นถึงความสำคัญในการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้รายปีอย่าง ต่อเนื่อง เพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับสนับสนุนการกำหนดนโยบายของรัฐบาลและหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง (กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.2559)

กรมป่าไม้กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้จัดตั้งสำนักจัดการที่ดินป่าไม้ให้เป็น หน่วยงานที่ทำหน้าที่ บริหารงานด้านการจัดการที่ดินป่าไม้ให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีภารกิจ หลักในการสำรวจวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูลทรัพยากรป่าไม้เพื่อใช้ในการกำหนดยุทธศาสตร์และ เป้าหมายในการจัดการทรัพยากรป่าไม้การประเมินผลและติดตามการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ป่าไม้และนโยบาย การแก้ไขปัญหาข้อขัดแย้งในเรื่องที่ดินเพื่อการอยู่อาศัย หรือการใช้ประโยชน์อื่นๆ จากภารกิจของสำนักจัดการที่ดินป่าไม้ดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่จะต้องมีการจัดทำข้อมูลสภาพทรัพยากรป่าไม้ของประเทศที่เป็นปัจจุบัน และต่อเนื่องทุกปีเพื่อใช้สำหรับเป็นข้อมูลสนับสนุนการปฏิบัติงานด้านการจัดการทรัพยากรป่าไม้ของ กรมป่าไม้และหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้อง สำนักจัดการที่ดินป่าไม้จึงได้ร่วมมือกับ ศูนย์วิจัยป่าไม้ คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ดำเนินโครงการจัดทำข้อมูลสภาพพื้นที่ป่าไม้ปีพ.ศ. 2558 – 2559 เพื่อสำรวจและวิเคราะห์สถานภาพของทรัพยากรป่าไม้ที่มีอยู่ในปัจจุบัน โดยเฉพาะการจัดทำแผนที่ป่าไม้ของประเทศไทยและจัดทำฐานข้อมูลป่าไม้ที่เป็นมาตรฐาน มีความถูกต้องตามหลักวิชาการ และเพื่อ สนับสนุนแนวทางการจัดการป่าไม้ของประเทศให้สอดคล้องกับสถานการณ์ที่เป็นจริง รวมทั้งสามารถใช้ข้อมูล ดังกล่าวเพื่อ

การติดตามและเฝ้าระวังการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรป่าไม้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อไป ระยะเวลาในการดำเนินงานตั้งแต่เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2559 ถึง เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 โดยมีกิจกรรม ที่ได้ดำเนินการ (กรมป่าไม้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม.2559)

แนวคิดการพัฒนาประเทศในรูปแบบใหม่ที่มุ่งให้เกิดความสมดุลทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม จึงได้ถูกกำหนดอย่างชัดเจนไว้ในรัฐธรรมนูญ ฉบับ ปี พ.ศ. 2540 แนวนโยบายที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม บัญญัติไว้ว่ารัฐต้องกระจายอำนาจให้ท้องถิ่น โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ของประชาชนในท้องถิ่นเป็นสำคัญโดยรัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุง รักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล รวมทั้งมีส่วนร่วมในการส่งเสริม บำรุงรักษาและคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม ตามหลักการพัฒนาอย่างยั่งยืนตลอดจนควบคุมและกำจัดภาวะมลพิษที่มีต่อสุขอนามัย พร้อมกันนั้นรัฐบาลยังได้ออกพระราชบัญญัติป่าชุมชนให้เป็นมาตราเร่งด่วนในการแก้ไขปัญหาของชนบทในภาคอีสาน (คมเดช จันโทริ.2553)

ป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นหัวใจหลักสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของป่าไม้กับชุมชน ในลักษณะของการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนต้องพึ่งพาทรัพยากรป่าไม้ เพราะป่าไม้เป็นแหล่งอาหาร สมุนไพรใช้ในการรักษาโรค ตลอดทั้งคนในชุมชนได้อาศัยไม้จากป่าไม้เพื่อ การก่อสร้างที่อยู่อาศัย ดังนั้นเมื่อป่าไม้ถูกหักล้างถางพงจนโล่งเตียน ย่อมทำให้ขาดความสมดุลทางทรัพยากร และส่งผลกระทบต่อความเป็นอยู่ จนต้องหันไปแสวงหาทรัพยากรจากแหล่งอื่นที่มีอยู่ในชุมชนอย่างไม่จำกัด ความเสื่อมโทรมของป่าชุมชน ถือได้ว่าเป็นปัญหาสำคัญตลอดระยะเวลา 30 ปีที่ผ่านมา เพราะคนในชุมชนไม่ได้ให้ความสำคัญกับทรัพยากรดังกล่าวโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ป่าชุมชนที่ถือว่าเป็นเสมือนแหล่งอาหาร และแหล่งกำเนิดของปัจจัยอื่นๆ (คมเดช จันโทริ.2553)

ป่าชุมชนภาคอีสาน พื้นที่อีสานมีลักษณะเป็นที่ราบสูง พื้นที่ดินเป็นโคกดอน ชาวบ้านรักษาป่าไว้ตามหัวไร่ปลายนา เพื่อเป็นแหล่งอาหาร สมุนไพร และเป็นป่าวัฒนธรรม ป่าช้า ป่าดอนปู่ตา ป่าชุมชนเป็นทางเลือกในการจัดการทรัพยากรนิเวศป่าไม้โดยมีชุมชนเป็นฐาน หรือเป็นระบบทรัพยากรร่วมของชุมชนนอกจากนั้น ป่าชุมชนเป็นกิจกรรมที่สนับสนุนและมอบอำนาจให้ประชาชนได้มีส่วนร่วมในการปลูกจัดการและเก็บหาผลประโยชน์จากป่าไม้ภายใต้ระบบการจัดการที่ยั่งยืน และทรัพยากรในธรรมชาติทั้งหมด ป่าชุมชนอาจตั้งอยู่รอบหมู่บ้าน รอบแหล่งชุมชน หรืออาจอยู่ใกล้เคียงกับชุมชน โดยจะมีผู้นำชุมชน ชาวบ้านเข้ามาจัดการป่าชุมชนร่วมกัน อาจเลือกใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนทั้งในเชิงเศรษฐกิจ และการรักษาระบบนิเวศก็ได้ขึ้นอยู่กับคนในชุมชนเป็นผู้วางแผนและตัดสินใจ และจัดการป่าชุมชน ใช้ประโยชน์ ดูแลรักษา ฟื้นฟู ในงานพัฒนาสังคมและทรัพยากรยังให้ความสำคัญต่อป่าชุมชน ว่าเป็นมากกว่ากิจกรรมทางสังคม แต่เป็นกระบวนการการจัดการความสัมพันธ์ทางสังคมแบบใหม่ หากทำได้เหมาะสม ความสัมพันธ์ ระหว่างรัฐกับชาวบ้านชุมชนกับคนในสังคม คนกับคน

จะถูกเปลี่ยนไปและนำไปสู่การยกระดับความเป็นอยู่และสวัสดิการของชุมชน และการกระจายอำนาจในการจัดการทรัพยากรของชุมชนท้องถิ่นอย่างมีส่วนร่วม (ดร.สมศักดิ์ สุขวงศ์.2540)

จังหวัดมหาสารคามมีพื้นที่สีเขียวน้อยที่สุดในภาคอีสาน พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม 3,268,025 ไร่ เนื้อที่ป่าสงวนแห่งชาติคงเหลือตามกฎหมายโดยตัวเลข 79,831 ไร่ คิดเป็นร้อยละ 2.44 ภาพถ่ายดาวเทียมปี 2558 พบพื้นที่สีเขียว 138,896,37 ไร่ ร้อยละ 3.96 จากการศึกษาพบว่าพื้นที่สีเขียวจังหวัดมหาสารคามมากกว่า ร้อยละ1.52 เป็นป่าดอนปู่ตา ในที่นี้ป่าดอนปู่ตาหมายความรวมถึง ป่าช้า ป่าวัดป่า และป่าทำเล หรืออาจเรียกว่าป่าวัฒนธรรม (ธานี พันแสง และคณะ. 2551)

โดยธรรมชาติของมหาสารคามการสร้างพื้นที่สีเขียวเพื่อสร้างสมดุลของระบบนิเวศจึงต้องปกป้องพื้นที่ป่าดอนปู่ตา และเพิ่มพื้นที่สีเขียวที่ดินในความครอบครองของชาวบ้าน แต่ปัญหาที่พบในปัจจุบันคือ ชาวคนที่มีความรู้ความเข้าใจในคุณค่าของป่าดอนปู่ตากับระบบนิเวศ บางหมู่บ้านจึงก่อสร้างความสะดวกสบายภายใต้คำว่าพัฒนา ด้วยการแผ้วถางไม้พื้นที่ล่างในป่าดอนปู่ตาทำให้พืชสัตว์แมลงเห็ดราและสิ่งมีชีวิตขนาดเล็กขาดแหล่งพูกพัก เพื่อขยายพันธุ์ต่อไป ดังนั้นการจะปกป้องพื้นที่สีเขียวของภูมิวิเทศมหาสารคามจึงต้องเสริมสร้างกระตุ้นให้ชาวบ้านเกิดความตระหนักในคุณค่าของป่าดอนปู่ตา หรือป่าวัฒนธรรม (ธานี พันแสง และคณะ.2551)

บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ 17 ไร่ มีลักษณะเป็นป่าโคก พื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์และเป็นพื้นที่ในการอนุรักษ์พืชพันธุ์ สมุนไพร สัตว์ ซึ่งชาวบ้านสวนมอนได้มีการพึ่งพาอาศัยคู่กับป่ามาเป็นเวลานาน ชาวบ้านยังคงมีการเข้าไปใช้ประโยชน์ภายในป่าดอนปู่ตา คือ การเก็บเห็ด เก็บผัก แมลงต่างๆ เก็บฝืน และยังมีการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน (เลี้ยงปู่ตา) ถือว่าเป็นการตรวจสอบคุณภาพสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านเนื่องจากในการประกอบพิธีกรรมในเดือน 5-6 ของทุกปี จึงทำให้ป่าชุมชนยังคงความอุดมสมบูรณ์ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จึงได้นำแนวคิดในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าชุมชนบ้านสวนมอนโดยการใช้ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน ได้แก่ ความเชื่อ ข้อตกลงข้อบังคับ พิธีกรรมเป็นต้น รวมทั้งการมีส่วนร่วมของชุมชนในการดำเนินการอนุรักษ์เพื่อฟื้นฟูป่าชุมชนดังกล่าว ให้เป็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ทั้งความหลากหลายของพันธุ์กรรมพืชและสัตว์ป่ามากยิ่งขึ้นไป

จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้ศึกษาจึงได้มีความสนใจที่จะศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน และการมีส่วนร่วมของประชาชน ในการพัฒนา อนุรักษ์ และฟื้นฟู ป่าชุมชนบ้านสวนมอน เพื่อให้นำไปสู่ความอุดมสมบูรณ์และมีประสิทธิภาพต่อไปในอนาคต และสืบต่อไปยังลูกหลานให้มีความรักในพื้นที่ป่าชุมชนมากยิ่งขึ้นไป

1.2 คำถามวิจัย

1. สภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนมอน เป็นอย่างไร
2. ภูมิปัญญาในการจัดการชุมชนของชาวบ้านสวนมอน เป็นอย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์การวิจัย

1.3.1 เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม

1.3.2 เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม

1.4 ขอบเขตการวิจัย

1.4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องภูมิปัญญาในการจัดป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยชาวบ้านมีภูมิปัญญาในการจัดการป่าโดยใช้หลักทางความเชื่อ ข้อตกลง/ข้อบังคับ พิธีกรรมและการมีส่วนร่วมในการร่วมกันจัดการป่าชุมชน

1.4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้คือ บ้านสวนมอน หมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.4.3 ขอบเขตด้านประชากร

(1) ประชากรในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. ขจ้าดอนปู่ตา (ผู้นำในพิธีกรรมดอนปู่ตา) ปราชญ์ชาวบ้าน และชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและตัวแทนครัวเรือแต่ละครัวเรือน จำนวน 254 คน 73 ครัวเรือน

(2) กลุ่มเป้าหมาย ที่ใช้ในการศึกษา ได้แก่ ตัวแทนครัวเรือนที่มีส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวนทั้ง 73 ครัวเรือน

1.5 นิยามศัพท์เฉพาะ

1. ภูมิปัญญา หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัว และดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการการสืบสานกันมา ภูมิปัญญาเป็น ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความชัดเจนที่เป็นผลของการใช้สติปัญญา ปรับตัวกับสถานะต่างๆ ในพื้นที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่และได้แลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น

2. การจัดการป่าชุมชน หมายถึง การใช้ประโยชน์การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าโดยชุมชน ซึ่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับระบบคิด ความเชื่อ ข้อตกลง/ข้อบังคับ พิธีกรรม และระบบกรรมสิทธิ์ร่วมเป็นแนวปฏิบัติ ในที่นี้ หมายถึงการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน

3. ป่าดอนปู่ตา หมายถึง พื้นที่ป่าไม้ที่ทำหน้าที่สงวนและพุ่มพืกรักษาทรัพยากรชีวภาพเพื่อประโยชน์ของส่วนรวม เกิดจากความเชื่อในเรื่องบรรพบุรุษและภูมิปัญญาชาวบ้านในการตั้งถิ่นฐานที่อยู่ โดยมีขจ้เป็นผู้นำจิตวิญญาณ มีศาลปู่ตาไว้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม และมีกิจกรรมสม่ำเสมออย่างต่อเนื่อง ป่าดอนปู่ตาในที่นี้หมายความรวมถึง ป่าช้า ป่าวัดป่า และป่าทำเลสาธารณะ หรือเรียกรวมป่าวัฒนธรรม

4. ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน หมายถึง ความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณีของชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรป่าไม้เพื่อคงสมบรูณ์ของป่า และเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน โดยสภาพป่าและระบบนิเวศในป่าไม่เกิดการสูญเสียหรือถูกทำลายในรูปแบบต่างๆ โดยในการวิจัยครั้งนี้มีรูปแบบในการใช้ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ดังนี้

4.1 ความเชื่อ หมายถึง ความรู้เฉพาะของแต่ละบุคคลที่เห็นด้วย หรือ สนับสนุนหรือเชื่อถือในพฤติกรรม อันเกิดจากภูมิปัญญาของคนมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แล้วนำมาปฏิบัติสืบต่อกันมา

4.2 พิธีกรรม หมายถึง วิธีการปฏิบัติตามภูมิปัญญา หรือความเชื่อที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ แล้วนำมาถือปฏิบัติ เพื่อก่อให้เกิดความศรัทธา ความนับถือ และความร่วมมือของคนในหมู่บ้าน

4.3 ประเพณี หมายถึง แนวปฏิบัติอันเกิดจากภูมิปัญญาของคนในหมู่บ้าน ที่เห็นว่ามีเหมาะสม และมีประโยชน์ต่อคนในหมู่บ้าน ซึ่งมีการถือปฏิบัติสืบต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงคนรุ่นปัจจุบัน

5. อนุรักษ์และการฟื้นฟูป่า หมายถึง รักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุด เพื่อกำจัดอุปสรรคทั้งหลายที่ทำหน้าที่ขัดขวางกระบวนการเปลี่ยนแปลงแทนที่ของธรรมชาติ เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางระบบนิเวศมากที่สุดในรูปแบบที่เป็นธรรมชาติและเป็นพืชท้องถิ่น เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า มีเรือนยอดหลายชั้นและมีมวลทางชีวภาพสูง

6. การใช้ประโยชน์ หมายถึง ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยการเก็บของป่า เก็บสมุนไพรรักษาโรค และการเลี้ยงสัตว์ เป็นต้น

1.6 ประโยชน์ที่ได้รับ

1.6.1 การศึกษาครั้งนี้จะมีประโยชน์ในการเข้าใจและเรียนรู้ สภาพทั่วไปของชุมชน ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีของคนในชุมชน

1.6.2 การศึกษาครั้งนี้จะมีประโยชน์และความเข้าใจในด้านภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนของบ้านสวนมอน ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชน

บทที่ 2

การทบทวนวรรณกรรม

การศึกษาเรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน หมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยศึกษาจากประชาชนที่อาศัยอยู่ในชุมชนหมู่บ้านบริเวณโดยรอบเขตรักษาพันธุ์พืชและสัตว์ป่าชุมชนสวนมอน ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร แนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยต่างๆที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการทำการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยสาระสำคัญดังนี้

1. แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดป่าชุมชน
2. แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน
3. แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม
4. แนวคิดการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม
5. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
6. กรอบแนวคิด

2.1 แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน

2.1.1 ความหมายของภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน

เสรี พงศ์พิศ และธวัช ปุณโณทก (2544) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญา (Wisdom) หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน (Popular Wisdom) หมายถึงพื้นฐานความรู้ของชาวบ้านหรือความรู้ของชาวบ้านที่เรียนรู้และมีประสบการณ์สืบทอดกันมาโดยทางตรงคือประสบการณ์ด้วยตนเอง หรือทางอ้อมซึ่งเรียนและมีประสบการณ์สืบทอดกันมาหรืออีกนัยหนึ่งภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึงทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดไว้เองและนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นสติปัญญา เป็นองค์ความรู้ทั้งหมดของชาวบ้านทั้งกว้างและลึก ชาวบ้านสามารถคิดเองทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่ แก้ปัญหาการดำรงชีวิตได้ในท้องถิ่นอย่างสมสมัย

เอกวิทย์ ญ กลาง (2540) ให้ความหมายว่า ภูมิปัญญาเป็นสิ่งที่สั่งสมและสืบทอดกันมาหลายชั่วคน เป็นที่มาของชีวิต ความสันตติจิตต์ใจดี ขนบธรรมเนียม ความเชื่อ ศาสนา วิธีทำมาหากิน และศาสตร์ศิลป์นานัปการ และโดยที่สังคมมนุษย์ได้มีการแลกเปลี่ยนสังสรรค์ทางวัฒนธรรมระหว่างคนต่างชุมชน ต่างวัฒนธรรม ต่างภาษา การแลกเปลี่ยนจึงก่อให้เกิดการเพิ่มพูนและความหลากหลายในภูมิปัญญาตลอดมา ในทำนองเดียวกัน ประเวศ วสี (2533) ได้ขยายความว่า ภูมิปัญญาเกิดจากการสะสม การเรียนรู้มาเป็นระยะเวลาอันยาวนาน มีลักษณะเชื่อมโยงกันไปหมดในทุกสาขาวิชา ไม่แยกเป็นวิชาๆ

แบบที่มีในแบบเรียน ดังนั้น ภูมิปัญญาจะเกี่ยวพันกับเศรษฐกิจ อาชีพ ความเป็นอยู่ เกี่ยวกับการใช้
จ่ายการศึกษา วัฒนธรรม ซึ่งจะผสมกลมกลืนเชื่อมโยงกันทั้งหมด

กล่าวโดยสรุป ความหมายของภูมิปัญญา คือ ความรู้ของชาวบ้านที่เกิดจากการสั่งสมจาก
การเรียนรู้ จากประสบการณ์ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหา มีลักษณะเชื่อมโยงไม่แยกจากกันเป็นเรื่อง
ของการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ คนกับสิ่งเหนือธรรมชาติและมีการสืบ
สานกันต่อมา

2.1.2 ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้าน

สามารถ จันทรสूरย์ (2536) กล่าว ภูมิปัญญาชาวบ้าน มี 2 ลักษณะ คือ ลักษณะที่เป็น
นามธรรมเป็นโลกทัศน์ชีวทัศน์ เป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เป็นเรื่องเกี่ยวกับการเกิด แก่ เจ็บ ตาย
คุณค่า และความหมายของทุกสิ่งในชีวิตประจำวัน

ลักษณะที่เป็นรูปธรรม เป็นเรื่องเกี่ยวกับเฉพาะด้านต่างๆ เช่น การทำมาหากิน เกษตร
หัตถกรรม ศิลปะดนตรี และอื่นๆ ภูมิปัญญาเหล่านี้สะท้อนออกมาใน 3 ลักษณะที่สัมพันธ์ใกล้ชิดกัน
คือ

1. ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับโลก สิ่งแวดล้อม สัตว์ พืชและธรรมชาติ
2. ความสัมพันธ์กับคนอื่น ๆ ที่รวมกันในสังคม หรือในชุมชน
3. ความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติ สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสได้ ทั้งหลาย ประเวศ

วสี (2533) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีลักษณะสำคัญ ดังนี้

- 3.1 มีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐาน
- 3.2 มีบูรณาการสูง
- 3.3 มีความเชื่อมโยงไปสู่ขนานธรรมที่ลึกซึ้งสูงส่ง
- 3.4 เน้นความสำคัญของจริยธรรม มากกว่าวัตถุธรรม

ดังนั้นภูมิปัญญาชาวบ้านหรือภูมิปัญญาของมนุษย์ในระดับบุคคล ระดับกลุ่ม จึง
ประกอบด้วย 3 ส่วน คือ

1. ส่วนที่เป็นประสบการณ์โดยตรงของบุคคล หรือของกลุ่ม
2. ส่วนที่ได้มาจากความรู้ ความคิด ประสบการณ์ของผู้อื่นหรือกลุ่มอื่น
3. ส่วนที่ตนเองสังเคราะห์ขึ้นใหม่จากประสบการณ์ของตนเอง หรือจากคำบอกเล่าของ
ผู้อื่น

2.1.3 ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน

นักวิชาการหลายท่าน ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านไว้หลายแบบด้วยกัน ดังนี้
เอี่ยม ทองดี (อ้างถึง อนุชาติ พวงสำลี และคนอื่นๆ. 2541) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญา
ชาวบ้านเป็น 4 ประเภท คือ

1. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับที่อยู่อาศัย ได้แก่ ความรู้ในการเลือกที่ตั้งบ้านเรือน การเลือกไม้ปลูกเรือน การตัดไม้ การสร้างประตูบ้านประตูเรือน การตั้งศาลพระภูมิในบ้าน กาลเวลาและฤกษ์ยามในการปลูกเรือน การปลูกไม้ในบ้าน เป็นต้น

2. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับการทำมาหากิน เช่นความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาของข้าว และเทพเจ้าแห่งข้าว การคุ้มครองป้องกันข้าว การใช้ประโยชน์ข้าว การเตรียมดิน การประกอบกิจกรรมต่างๆ ในไร่นา ข้อปฏิบัติต่อข้าว การสู่วัฒนข้าว การคัดเลือกพันธุ์ข้าว และการทำมาหากินอื่นๆ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาเกี่ยวกับวิถีชีวิต เช่น การวิเคราะห์เหตุการณ์ต่างๆ วิเคราะห์การเจ็บไข้ได้ป่วย วิเคราะห์ข้อมูลข่าวสาร วันเวลา ทิศทาง คาถาอาคม พระภูมิ การสร้างความเป็นสง่าราศี

สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ (2541) ได้แบ่งประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านออกเป็น 5 สาขา ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ไขปัญหาคาถาอาคม ด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต (เช่น การแก้ไขโรคและแมลง) และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยี ฯลฯ

2. ภูมิปัญญาด้านสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ การเคารพแม่น้ำ แผ่นดิน พืชพันธุ์ ัญญาหาร และโบราณสถาน โบราณวัตถุ ฯลฯ

3. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านการจัดการ สวัสดิการ และธุรกิจชุมชน ได้แก่ กองทุนต่างๆ ในชุมชน เช่น สหบาลข้าว(ธนาคารข้าว) สหกรณ์ร้านค้า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้านและเยาวชน

4. ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านผลิตและการบริโภค เช่น การแปรรูปผลิตผลทางการเกษตรให้สามารถบริโภคได้โดยตรง เช่น การใช้เครื่องมือ ครกตำข้าว รู้จักประยุกต์เทคโนโลยีที่ใช้แปรรูปผลผลิต เพื่อชะลอการนำเข้าสู่ตลาด

5. ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรคและป้องกัน เช่น หมอพื้นบ้าน หมอธรรมชาติ

2.1.4 การถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้าน

ชาวบ้านแต่ละคนในทุกหมู่เหล่าได้ใช้สติปัญญาของตนสั่งสมความรู้ และประสบการณ์เพื่อการดำรงชีพมาโดยตลอด มีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งตลอดมา ด้วยวิธีการต่างๆ ที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ทั้งทางตรงและทางอ้อม โดยอาศัยศรัทธาทางศาสนา ความเชื่อถือผีสาขต่างๆ รวมทั้งความเชื่อบรรพบุรุษเป็นพื้นฐานในการถ่ายทอด การเรียนรู้สืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษในอดีตถึงลูกหลานในปัจจุบัน จำแนกได้เป็น 2 กลุ่มใหญ่ๆ คือ วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก และวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่ผู้ใหญ่

2.1.5 วิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็ก

จากรูรณ ธรรมวัตร (2530) กล่าวถึงวิธีการถ่ายทอดภูมิปัญญาแก่เด็กว่ากิจกรรมการถ่ายทอดต้องง่ายไม่ซับซ้อน สนุกสนาน และดึงดูดใจ การละเล่น การเล่านิทาน การลองทำ (ตามตัวอย่าง) การปริศนาคำทาย เป็นต้น วิธีการเหล่านี้เป็นการสร้างเสริมนิสัยและบุคลิกภาพที่สังคม

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน

การจัดการป่าชุมชนจะมีความหลายในรูปแบบของการจัดการ อันสืบเนื่องมาจากการยอมรับพื้นที่ดังกล่าวเป็นส่วนรวมของหมู่บ้าน จากความเข้มแข็งของกลุ่มหรือองค์กรของประชาชนที่ดูแลป่านั้นๆ การจัดการป่าจึงต้องทำอย่างต่อเนื่องและมีกลยุทธ์ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง ในระยะสั้นรัฐจะต้องจัดเงื่อนไขด้านลบ เร่งสร้างแรงจูงใจ ทำตัวเป็นมิตรกับประชาชน ไม่ใช่เครื่องมือทำงานที่โน้มน้าวหรือยั่วให้เกิดความรุนแรง ลดงานพิธีกรรมที่ฟุ่มเฟือย เพื่อให้ประชาชนเกิดความรู้สึกที่ดี เงื่อนไขในด้านลบนี้ก็คือ ความต้องการขั้นพื้นฐานของประชาชน อันได้แก่ ความมั่นคงในเรื่องที่ทำกินและที่อาศัย ป่าของชุมชนเพื่อการใช้สอยไม้ของป่าและอื่นๆ ตลอดจนการรักษาวัฒนธรรมประเพณีอันดีงาม สิ่งแวดล้อมของชุมชนต้องได้รับการปรับปรุงพิจารณาแก้ไขอย่างเหมาะสม รัฐควรสร้างหลักประกันให้กับประชาชนในชนบทให้มีความมั่นคง ในเรื่องความจำเป็นพื้นฐานเหล่านี้ก่อน ส่วนในระยะยาว รัฐต้องทบทวนอุดมการณ์ เป็นหมายในการจัดการป่า และปรับปรุงพัฒนานโยบาย ระเบียบกฎหมายและสถาบัน เพื่อเป็นสิ่งสนับสนุนการปฏิบัติตามนโยบาย ป่าชุมชนที่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงความมั่นคงและยั่งยืนของการจัดการป่าของประชาชนจะมีองค์ประกอบที่สำคัญคือ (เพิ่มศักดิ์ มกราภิรมย์, 2543)

2.2.1 การใช้ประโยชน์ของพื้นที่ป่า ประโยชน์ที่ประชาชนต้องการจากป่าจะเป็นสิ่งกำหนดวัตถุประสงค์ในการรักษาป่าเหล่านั้นไว้ เช่น เป็นแหล่งป่าไม้เพื่อการประกอบพิธีกรรมซึ่งแปรผันไปตามสภาพสังคมในแต่ละภูมิภาค การใช้เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของหมู่บ้านเพื่อการใช้สอยหรือเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชน ชุมชนชนบทที่อาศัยอยู่ใกล้เขตป่า จะใช้ประโยชน์เพื่อสนองตอบความต้องการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตป่าชุมชนสามารถอำนวยความสะดวกแก่ชุมชนนั้นๆ ได้มากมาย ซึ่งพอจะแบ่งได้เป็น 3 ลักษณะ คือ

(1) ลักษณะการใช้ประโยชน์ทางตรง เช่น ด้านพลังงานเชื้อเพลิงในรูปไม้ ฟืน ถ่าน ด้านไม้ใช้สอยต่างๆ ในรูปเสาเข็ม เสาไฟฟ้า เสารั้ว เสาบ้าน ซี่รั้ว ด้านเครื่องมือสำหรับประกอบอาชีพเกี่ยวกับการเกษตร และไม้ใช้สำหรับการก่อสร้าง

(2) ลักษณะการใช้ประโยชน์ทางอ้อมจากป่าชุมชน เช่น ป่าชุมชนอำนวยความสะดวกในการรักษาความชื้น ความสมบูรณ์ให้แก่ดินช่วยทำให้อากาศชุ่มชื้นและร่มเย็นชุมชนเกิดความสวยงามเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ป่าชุมชนเมื่อปลูกแล้วย่อมจะทำหน้าที่รักษาความสมดุลของสิ่งแวดล้อม

ต่างอันได้แก่ ช่วยป้องกันดินพังทลาย ช่วยรักษาปริมาณของออกซิเจนให้หมุนเวียนอยู่ในอากาศใน ปริมาณสม่ำเสมอ

(3) ลักษณะการใช้ประโยชน์ทางด้านสังคมจากป่าชุมชน จะเห็นได้ว่าการเพิ่มขึ้นของ จำนวนประชากรในชนบทในปัจจุบันเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดปัญหาทางด้านเศรษฐกิจสังคมมากมายใน อดีตที่ผ่านมาสังคมได้แก้ไขปัญหาดังกล่าว โดยใช้ทรัพยากรป่าไม้เป็นแหล่งสนองความต้องการต่างๆ ได้อย่างเพียงพอแต่ก็ยังไม่สามารถทำให้ฐานะและระดับความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ทรัพยากรป่า ไม้ ดิน น้ำ เสื่อมคุณภาพ มีปัญหาการอพยพย้ายถิ่นฐานไปหางานทำในเมืองมากขึ้น ประชาชนมี ความเสื่อมทางด้านศีลธรรม การมีป่าที่สมบูรณ์จะทำให้มีสภาพแวดล้อมที่เหมาะสมแก่การฝึกทำสมาธิ ปฏิบัติธรรมตามแนวทางพระพุทธศาสนา มีประโยชน์ทางด้านจิตใจ การพัฒนาชนบทเพื่อยกระดับ ความเป็นอยู่เป็นของชาวชนบทในด้านทรัพยากรป่าไม้นั้น การปลูกป่าชุมชนจึงเป็นวิธีหนึ่งที่ควรนำมา พิจารณาเพื่อการใช้ไม้เป็นแกนในการพัฒนาชนบทและพัฒนาชนบทและพัฒนาป่าไม้ร่วมกันเพราะ นอกจากจากป่าชุมชนจะเป็นแหล่งสนองความต้องการพื้นฐานของประชาชนแล้ว ยังเปิดโอกาสให้มีการจ้างงานกระจายได้สู่ชนบทอันจะนำไปสู่ความพร้อมด้านปัจจัยสี่ ความมีมาตรฐานชีวิตที่ดีขึ้น

1.1) การดูแลรักษาป่าที่จะประสบสำเร็งนั้น จะต้องเป็นไปตามความต้องการของ ชุมชนทั้งในเรื่องการปลูกป่า การอนุรักษ์ป่า จะต้องเปิดช่องให้ประชาชนได้ใช้ประโยชน์เพื่อเป็น แรงจูงใจจำเป็นต้องกันมีความยืดหยุ่นปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ได้ทุกส่วน ไม่ว่าจะป็นภาครัฐ เอกชน องค์กรชุมชนต้องมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เช่น การวางแผนปฏิบัติ ร่วมปฏิบัติ และติดตามผลงาน ซึ่งสามารถอธิบายได้ดังต่อไปนี้

1.2) การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ มนุษย์เป็นสัตว์โลกที่มีวิวัฒนาการมาโดยลำดับ ปัจจัยหนึ่งที่ทำให้มนุษย์สามารถดำรงรักษาเผ่าพันธุ์ของตนสืบมาจนถึงปัจจุบันได้ ก็คือมนุษย์เป็นสัตว์ สังคม และการรวมตัวกันเป็นสังคมมนุษย์นี้เอง เป็นผลให้มนุษย์มีความแข็งแกร่งมีสติปัญญาร่วมกัน และมีพลังเป็นปึกแผ่นเพื่อ ฝ่าฟันอุปสรรคภัยอันตรายนานประการ เมื่อมนุษย์ได้มาร่วมกันเป็นสังคม การติดต่อสมาคมกันเพื่อแลกเปลี่ยนปัจจัยจำเป็นในการดำรงชีวิตก็เกิดขึ้น ในแต่ละสังคมจึงมีความ จำเป็นที่จะสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้น เพื่อควบคุมความประพฤติของสมาชิกในสังคมให้เป็นไปในทำนอง เดียวกัน และรักษาความเป็นระเบียบ ตลอดจนความความสงบเรียบร้อยของสังคมไว้ ความวุ่นวาย และความเสียหายต่างๆ ก็จะเกิดขึ้น และเป็นเหตุนำไปสู่ความพินาศของสังคมนั้นในที่สุด

การมีระเบียบและกฎเกณฑ์ เป็นบรรทัดฐานสำคัญที่ชุมชนยึดถือและปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้ เกิดระบบการจัดการป่าที่ดี การจัดการป่าชุมชนจะมีระเบียบหรือกฎเกณฑ์ที่ วางไว้เป็นที่ยอมรับของ ทุกคนในหมู่บ้านเพื่อควบคุมกันเอง เมื่อมีการละเมิดจะมีการปรับโทษหรือการลงโทษตามกติกาที่ได้ ตกลงไว้ ในบางชุมชนจะมีความเชื่อในเรื่องสิ่งที่มีอยู่เหนือธรรมชาติมีกฎเกณฑ์ในการเข้าไปนำไม้ จากป่ามาใช้ประโยชน์ คือประชาชนจะเข้าไปเก็บกิ่งไม้แห้ง เศษไม้ปลายไม้ เพื่อมาเป็นฟืนแห้งใช้หุง

ต้มอาหารจะต้องของจากผู้คุมครองดูแลรักษาป่าก่อน ซึ่งทราบโดยทั่วกันว่าเป็น “ปูตา” โดยจะกล่าว “ลูกหลานขอไม้แห้งๆ เพื่อนำไปใช้ทำ “พิน ” ตามความจำเป็นแสดงให้เห็นถึงการยึดโยงระหว่างป่า และชุมชนอย่างชัดเจน นอกจากนี้ชาวบ้านที่ทำผิดต่อป่าตามมีความเชื่อว่าจะได้รับโทษในลักษณะต่างๆ กันไป การมีกฎเกณฑ์และระเบียบที่ขึ้นเองก็เพื่อจะทำให้มี การใช้ประโยชน์จากผืนป่าชุมชนอย่างยั่งยืน ป้องกันการบุกรุกถือครองที่ดิน ป้องกันและควบคุมไฟป่าไม่ทำให้ป่าเสื่อมโทรม เพื่อให้ป่าสามารถฟื้นตัวได้อย่างดี เช่น การตั้งกฎระเบียบร่วมกัน ผู้ใดลักลอบตัดไม้โดยไม่ได้รับอนุญาตจะถูกปรับเป็น รายต้น หากยังไม่เชื่อฟังยังฝ่าฝืนตัดต้นไม้อีก จะถูกนำส่งพนักงานเจ้าหน้าที่สถานีตำรวจ เพื่อดำเนินคดีตามกฎหมาย ห้ามมิให้ผู้ใดบุกรุกแผ้วถาง หรือจุดไฟเผาป่าโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนจะถูกปรับในอัตราต่อไร่และจะนำตัวผู้กระทำความผิดพร้อมอุปกรณ์ที่ใช้กระทำความผิดส่งพนักงานสอบสวน การละเมิดเข้าไปล่าหรือยิงสัตว์ป่าด้วยประการใดๆ จะถูกปรับทันที การเก็บหาไม้พินทำได้ เฉพาะไม้ที่ตายแล้ว และห้ามกระเพื่อการค้า การเก็บหาเห็ด หน่อไม้ ผักป่า แมลง ใบตองตึง สามารถ เก็บหาได้สำหรับบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น ถ้าหากเพื่อจำหน่ายได้รับอนุญาต จากคณะกรรมการ เสียก่อน (กรมป่าไม้.2541 : 32) เงินค่าปรับที่จัดเก็บได้ คณะกรรมการหมู่บ้านจะเก็บไว้เป็นกองทุน สำหรับอนุรักษ์ป่าต่อไป

จะเห็นได้ว่าระเบียบกฎเกณฑ์ต่างๆ ของชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชน ทำให้มีการใช้ ประโยชน์จากป่าในลักษณะพึ่งพิง คือ จะนำมาใช้เฉพาะความจำเป็นสำหรับดำเนินชีวิตประจำวัน ทุก คนมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการป่าไม้ เป็นตัวแทนเจ้าหน้าที่ของรัฐที่จะดูแลรักษาป่าทำให้ป่าชุมชน อยู่คู่กับชุมชนตลอดไป ดังนั้น หากเราปรารถนาจะให้คนทั้งหลายเห็นดีเห็นชอบด้วยกับกฎหมาย ระเบียบ และกฎเกณฑ์ต่างๆ จนเกิดความศรัทธาเชื่อฟังปฏิบัติตามก็ควรจะหาทางชี้แจงเหตุผลว่า กฎหมาย หรือระเบียบต่างๆ ที่ออกมานั้นเป็นประโยชน์แก่เขาอย่างไร เช่นกฎหมายรักษาป่าเวลานี้ ออกมาก็ด้วยเจตนาดี หวังที่จะสงวนป่า สงวนผืน สงวนดินไว้ให้ประชาชนพลเมืองได้ทำการเพาะ ปลูก เลี้ยงสัตว์โดยสมบูรณ์ตลอดไป แต่ไม่มีใครสามารถอธิบาย ให้ชาวบ้าน ชาวเขา ชาวนา ได้เข้าใจ กันอย่างถูกต้อง การเผาป่าทำไร่ก็ยังทำกันตลอดมา และการออกกฎหมายควบคุมดูแลรักษาป่าตั้ง ล้านๆ ไร่ จะหาเจ้าหน้าที่ควบคุมรักษาป่ามีน้อยมาก ถ้าหากคนนั้นทั้งหลายเข้าใจว่าการรักษาป่ามี ประโยชน์อย่างไรแล้วก็จะรักษาตนเอง เจ้าหน้าที่ไม่จำเป็นต้องคอยรักษาคงเป็นเพียงผู้คอยให้ คำปรึกษา

2.2.2 การมีองค์กรประชาชน เนื่องจากป่าไม้เป็นทรัพยากรธรรมชาติของส่วนรวมที่มี ความสำคัญต่อชุมชน การจัดการป่าชุมชนให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ จะต้องมีการของ ประชาชนที่เข้มแข็ง องค์กรที่ปรากฏมักจะเป็นองค์กรประชาชนที่มีอยู่เดิม เช่น องค์กรเหมืองฝายใน ภาคเหนือและได้ปรับลักษณะเป็นคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมถึงสภาตำบลในบางพื้นที่ในการ ดำเนินงานป่าชุมชนนั้น เนื่องจากการจัดการป่าที่นำความต้องการพึ่งพิงป่าของประชาชนใน

ชนบทมาเป็นวัตถุประสงค์ และให้ประชาชนผู้ได้รับผลประโยชน์จากป่าดังกล่าวเป็นผู้ควบคุม
ดำเนินการ โดยมีองค์กรประชาชนเป็นแกนนำ มีการตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นใช้บังคับ มีการลงโทษเมื่อมีการ
ฝ่าฝืน องค์กรในการดูแลหรือจัดการป่าในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่
คณะกรรมการหมู่บ้าน กลุ่มที่จัดตั้งตามประเพณี สำหรับภาคใต้และภาคกลาง ได้แก่ กลุ่ม
ผลประโยชน์กลุ่มประเพณี สภาตำบล และคณะกรรมการหมู่บ้านโดยมีกฎเกณฑ์ควบคุม ได้แก่ แนวคำ
สอนพระพุทธศาสนา กติกาหมู่บ้าน และบางครั้งมีการใช้กฎหมายป่าไม้ในการดำเนินงานอีกด้วย การ
จัดการป่าชุมชนให้ประสบผลสำเร็จด้วยดีนั้น นอกจากจะมีองค์กรประชาชนที่เข้มแข็งคอยดำเนินการ
แล้วยังมียุทธวิธีที่สำคัญอย่างน้อยอีก 2 ประการคือ (กรมป่าไม้, 2537)

(1) เป็นความคิดริเริ่มของชุมชน งานป่าชุมชนจะต้องเกิดจากความคิดริเริ่มของชุมชน
เพราะประชาชนในชนบทเป็นทรัพยากรที่สำคัญในการพัฒนาป่าไม้ระดับท้องถิ่นของตนเองโดยปกติ
แล้วประชาชนในชนบทมีความพร้อมที่จะรับรู้ข่าวสาร และมีความคิดริเริ่มด้วยตนเองและกลุ่มสมาชิก
ของชุมชนด้วยกัน โดยไม่ต้องรอให้บุคคลหรือองค์กรภายนอกเข้ามาจัดการ ดังจะเห็นตัวอย่างได้จาก
การตั้งกลุ่มเหมืองฝายทำการอนุรักษ์ป่า มีการกำหนดขอบเขตป่าที่จะรักษา กำหนดกฎเกณฑ์
บทลงโทษ ซึ่งเป็นการจัดการระหว่างสมาชิกของชุมชนด้วยกันเอง

(2) เป็นความร่วมมือของประชาชนในชุมชน งานป่าชุมชนนอกจากเป็นความคิดริเริ่มของ
ชุมชนแล้ว ประชาชนจะต้องให้ความร่วมมือด้วยโดยเข้ามีส่วนร่วมในการระบุปัญหาการวางแผน
ดำเนินงาน ร่วมลงทุน ร่วมติดตามควบคุม และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลงาน

2.2.3 การสนับสนุนจากองค์กรภายนอก การจัดการป่าชุมชนขององค์กรประชาชนในหมู่บ้านจะต้อง
อาศัยการสนับสนุนจากองค์กรภายนอก เพื่อให้ชุมชนสามารถจัดการป่าโดยให้ประโยชน์อย่างยั่งยืน
ซึ่งรวมถึงการดำเนินงานให้สามารถใช้กฎหมายที่มีอยู่เข้ามาคุ้มครองรักษาสภาพป่าไว้ เช่น การ
ประกาศเป็นเขตห้ามล่าสัตว์ป่าวนอุทยาน สวนรุกชาติ กานดำเนินงานป่าชุมชนนั้น ถึงแม้ประชาชน
จะมีความกระตือรือร้นถึงขนาดเข้ามาส่วนร่วมอย่างจริงจังดังกล่าวแล้ว การสนับสนุนจากภายนอก
ชุมชน ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ หรือภาคเอกชนตกความจำเป็น จะช่วยให้การดำเนินงานป่าชุมชน
บรรลุผลได้ดีขึ้น การสนับสนุนจากภายนอกชุมชนที่สำคัญมีดังนี้ (กรมป่าไม้, 2537)

(1) การสนับสนุนด้านความรู้ในด้านการบริหารองค์กร ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิก องค์กร
ประชาชนทุกคนรู้และเข้าใจในวิธีการทำงานขององค์กร ซึ่งมีระเบียบแบบแผน มีขั้นตอน ต่างๆ มี
การแบ่งภาระหน้าที่รับผิดชอบในการดำเนินงานด้านต่างๆ รวมทั้งมีการควบคุมกันเอง ภายในองค์กร
ประชาชน อันจะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์ในการดำเนินงานจัดการรายได้และแบ่งสรรผลประโยชน์ใน
ระหว่างสมาชิกได้ความรู้ในด้านวิชาการและเทคโนโลยีทางการป่าไม้ ถึงแม้ว่าประชาชนในชนบทจะมี
ความใกล้ชิดและผูกพันอยู่กับป่ามีพื้นฐานภูมิปัญญาเกี่ยวกับการจัดการป่า แต่ก็ควรให้องค์กร
ประชาชนและประชาชนในชนบทได้มีความรู้ด้านป่าไม้แผนใหม่ เพื่อนำไปประยุกต์ใช้ให้มีการจัดการ

ป่าชุมชนที่ได้ผลผลิตจากป่าอย่างถาวรยิ่งขึ้น สามารถทำได้โดยการดูงาน การฝึกอบรม การประชุม
เชิงปฏิบัติการ เป็นต้น

(2) การสนับสนุนด้านวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นในการดำเนินงานป่าชุมชนจำเป็นต้องใช้วัสดุ
อุปกรณ์บางประการ เช่น บัรตน้ำ ปูย สำหรับการเพาะชำกล้าไม้หรือในกรณีรักษาป่าจะต้องมีการ
ป้องกันไฟป่าหน่วยงานภายนอกสามารถสนับสนุนเครื่องมือดับเพลิง ให้อิยเมรทแทรกเตอร์ไถพื้นที่หรือ
ทำแนวป้องกันไฟ เป็นต้น

(3) การสนับสนุนด้านการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านด้านป่าไม้ การให้การสนับสนุนจัดตั้ง
กองทุนหมู่บ้านด้านป่าไม้ เหมาะสมสำหรับการปลูกป่าชุมชนแบบหวังผลตอบแทนทางประชาชนมี
รายได้จากการขายผลผลิตจากป่าชุมชนก็ให้นำรายได้ดังกล่าวเข้ากองทุนพัฒนาหมู่บ้าน โดยส่วนหนึ่ง
เพื่อเป็นเงินทุนหมุนเวียนใช้จ่ายเกี่ยวกับการรักษาป่ากิจกรรมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องต่อไป

โดยสรุปจากแนวความคิดเกี่ยวกับป่าชุมชนที่ได้อธิบายมาดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นภาพ
การจัดการป่าชุมชนใน 2 ลักษณะ คือ การใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลรักษาป่า การจัดการป่าชุมชน
ที่ตื้นจะต้องเป็นความคิดริเริ่มของชุมชน มีส่วนร่วมในทุกระดับมีการได้รับประโยชน์ทั้งทางตรงและ
ทางอ้อม ประชาชนในชุมชนจึงมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีการสนับสนุนจากองค์กรภายในและ
ภายนอกชุมชน ทั้งด้านความรู้วัสดุอุปกรณ์ต่างๆ รวมถึงงบประมาณในการดำเนินงานจะเป็นการศึกษา
ระบบสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งเป็นลดการบุกรุกทำลายป่า เป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของ
ประชาชนในชุมชนให้ดีขึ้น ผู้วิจัยจึงได้นำแนวความคิดดังกล่าวมากำหนดเป็นตัวแปรตามในการศึกษา
คือ การใช้ประโยชน์จากป่าและการดูแลรักษาป่า ส่วนตัวแปรต้นที่ได้กำหนดในงานวิจัยคือ ภูมิปัญญา
ในการจัดการป่าชุมชนพร้อมทั้งแนวทางในการอนุรักษ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนและ
หน่วยงาน

2.3 แนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรม

นักมานุษยวิทยากลุ่มนี้ที่สำคัญได้แก่จูเลียน เอช สจ๊วต (Julian H. Steward), แดรี่ ฟอร์ด
(Daryll Forde), คลิฟฟอร์ด กีทซ์ (Clifford Geertz) และมาร์วิน แฮร์ริส (Marvin Harris)

สจ๊วต ให้ความหมายนิเวศวิทยาว่า “คือการปรับตัวให้เข้ากับสภาวะแวดล้อม นิเวศวิทยา
ทางวัฒนธรรม จึงหมายถึงวิธีการศึกษาหาข้อกำหนดหรือหลักเกณฑ์ทางวัฒนธรรม ซึ่งเป็นผลกระทบ
จากการปรับตัวเข้ากับสภาวะแวดล้อม (ของมนุษย์แต่ละสังคม) นิเวศวิทยาวัฒนธรรมจึงแตกต่างไป
จากนิเวศวิทยาสังคม (Social Ecology) เพราะนิเวศวิทยาวัฒนธรรมมุ่งแสวงหากฎเกณฑ์เพื่อ
อธิบายที่มาของลักษณะและแบบแผนวัฒนธรรมบางประการที่มีอยู่ในแต่ละสภาวะแวดล้อม มากกว่า
มุ่งแสวงหากฎเกณฑ์ทั่วไปที่ใช้ได้กับทุกวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม” สิ่งที่สำคัญที่สุดในแนวคิดนี้
คือ “แก่นวัฒนธรรม” (Cultural Core) ซึ่งหมายถึง “กลุ่มของลักษณะหรือแบบแผนวัฒนธรรมที่มี
ความสัมพันธ์ใกล้ชิดมากที่สุดกับกิจกรรมเพื่อการดำรงชีพและการจัดการทางเศรษฐกิจ” ทั้งนี้จะมุ่ง
สนใจการนำวัฒนธรรมทางวัตถุ (ระบบเทคนิควิทยาที่ใช้หรือเครื่องมือเทคโนโลยี) มาใช้แตกต่างกัน

อย่างไรและก่อให้เกิดการจัดการทางด้านสังคมที่แตกต่างกันอย่างไรในสภาวะแวดล้อมที่แตกต่างกัน เพราะสภาวะแวดล้อมแต่ละแห่งอาจเป็นตัวช่วยหรือข้อจำกัดใช้เทคนิควิทยาเหล่านี้ก็ได้

ในขณะที่แฮร์ริส ศึกษาการทำสงครามของชนบรรพกาล (Primitive Warfare) โดยอธิบายว่า “สงครามเป็นกลไกอันหนึ่งในการปรับจำนวนประชากรให้เหลือพอที่จะสามารถอาศัยอยู่ในระบบนิเวศน์หนึ่งได้อย่างเหมาะสม”

ส่วนกีทซ์ ศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแบบแผนการเกษตรในอินโดนีเซีย ได้เขียนหนังสือ “Agricultural Involution” (1963) ซึ่งให้เห็นถึงอิทธิพลของระบบนิเวศน์ที่มีต่อโครงสร้างสังคม หัวใจที่สำคัญของแนวคิดนี้ก็คือ “การรวมเอาระบบสังคม วัฒนธรรมและสภาวะทางชีววิทยาเข้าด้วยกันในการศึกษาการพัฒนาของสังคม”

ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาทางวัฒนธรรมเน้นว่า “ความเชื่อและการปฏิบัติต่างๆตามระบบวัฒนธรรมที่ดูเหมือนไร้สาระ ไม่มีเหตุผล แต่อาจมีผลในด้านการใช้ทรัพยากรอย่างมีเหตุมีผลก็ได้ โดยคำนึงถึงระดับของเทคโนโลยีที่ใช้เฉพาะสถานที่ด้วย” เช่น การกินเนื้อวัวเป็นของต้องห้ามของชาวฮินดูทั้งที่ความอดอยากยากจนมีไปทั่วอินเดีย นั้น แฮร์ริส อธิบายสิ่งเหล่านี้ว่า “การห้ามกินเนื้อวัวมีความหมายว่าวัวมีไว้ใช้ลากคันไถ หากไม่มีวัวก็จะไม่อาจทำการเกษตรได้ ดังนั้นข้อห้ามทางศาสนาจึงเป็นการเพิ่มความสามารถของสังคมเกษตรกรรมในระยะยาว”

โดยสรุปแล้ว ทฤษฎีนิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมนี้ จะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างประชากรสิ่งแวดล้อมทางสังคมและลักษณะทางกายภาพในสังคมได้อย่างชัดเจนยิ่งขึ้น

นิเวศน์วิทยาวัฒนธรรม (Cultural ecology) เป็นแนวคิดมนุษยวิทยาแนวหนึ่งที่สนใจศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคม วัฒนธรรมโดยเน้นถึงอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนดกระบวนการวิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) นักมนุษยวิทยาอเมริกัน ได้ อธิบายแนวความคิดแบบนิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมว่า เป็นการศึกษากระบวนการปรับตัวของสังคมภายใต้ อิทธิพลของสิ่งแวดล้อม โดยการเน้นศึกษาวิวัฒนาการหรือการเปลี่ยนแปลงอันเกิดจากการปรับตัว (adaptation) ของสังคม แนวคิดนี้มองสังคมในลักษณะเป็นพลวัตหรือการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา การเปลี่ยนแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อม โดยมีพื้นฐานสำคัญคือ เทคโนโลยีการผลิตโครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติ เป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคมวัฒนธรรม (นิยมพรรณ วรณศิริ, 2540)

งามพิศ สัตย์สงวน (2551) ชี้ว่าแนวคิดนิเวศน์วิทยาวัฒนธรรมพัฒนามาจากแนวคิดของมนุษยวิทยาอเมริกันคือ จูเลียน สจิวต์ (Julian Steward) และเลสลี ไวท์ (Leslies White) ซึ่งต่างมอง วัฒนธรรมว่าเป็นการปรับตัวต่อปัญหาเบื้องต้นเกี่ยวกับการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่และการผลิต แม้ว่านัก อีกรทั้งสองมีกรอบความสนใจเหมือนกัน แต่ประเด็นความสนใจเฉพาะที่นักคิดทั้งสองท่านให้ความสนใจมีความแตกต่างกัน กล่าวคือ ในขณะที่ไวท์สนใจวิวัฒนาการทั่วไปของวัฒนธรรม ทำให้เขาเสนอ ความคิดเห็นเกี่ยวกับการพัฒนาของวัฒนธรรมเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงประสิทธิภาพของการใช้ พลังงาน สจิวต์มองกับวัฒนธรรมเป็นระบบพื้นฐานที่ตอบสนองการปรับตัวต่อสิ่งแวดล้อมทาง ธรรมชาติที่เฉพาะสังคมการอธิบายขั้นตอนการพัฒนาของทางวัฒนธรรม จึงพิจารณาจาก

ความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติระดับของเทคโนโลยี และแบบแผนการทำงานในสังคม
นั้นๆ (งามพิศ สัตย์สงวน, 2543)

ยศ สันติสมบัติ (2537) เสนอว่า แนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม มองสังคมในลักษณะเป็น
พลวัตหรือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาการแปลงเป็นผลมาจากการปรับตัวให้เข้ากับสภาพแวดล้อมโดยมี
พื้นฐานสำคัญซึ่งเป็นเงื่อนไขหลักกำหนดกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวของสังคม
วัฒนธรรม คือ เทคโนโลยีการผลิต โครงสร้างสังคม และลักษณะของสภาพแวดล้อมธรรมชาติใน
การศึกษาการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์ ความสัมพันธ์
ระหว่างสภาพแวดล้อมกับเทคโนโลยีการผลิต ซึ่งเป็นตัวกำหนดความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงทาง
วัฒนธรรม และความสัมพันธ์ระหว่างเทคโนโลยีกับพฤติกรรมของมนุษย์ ตลอดจนการกระทบของการ
เปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีต่อวัฒนธรรม (ยศ สันติสมบัติ, 2537)

ชญัญ วงษ์วิภาค (2532) สรุปความหมายของ นิเวศวิทยาวัฒนธรรมว่านิเวศวิทยานั้นเน้นเป็น
การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งมีชีวิตพืชและสัตว์กับสภาพแวดล้อม ส่วนทางด้านมนุษย์วิทยาจะ
มุ่งเน้นความสำคัญกับมนุษย์เป็นหลัก โดยพยายามค้นคว้าและทำความเข้าใจในพฤติกรรมทั้งหลาย
ของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมว่าเป็นอย่างไร พฤติกรรมของมนุษย์ส่วนใหญ่เกิดจากการ
เรียนรู้คือพฤติกรรมทางวัฒนธรรมและปรากฏการณ์ทางสภาพแวดล้อม มนุษย์อยู่รอดใน
สภาพแวดล้อมต่างๆ ได้เพราะอาศัยวัฒนธรรมเป็นเสมือนอุปกรณ์ในการปรับตัวโดยอาศัยสื่อกลาง
ต่างๆ คือ เทคโนโลยี ภาษา รูปแบบการจัดระเบียบกลุ่มและอุดมการณ์ เรียนรู้สะสมอบรมบ่มนิสัย
หรือสืบทอดกันมา จากบรรพบุรุษสู่ลูกหลาน โดยใช้วัฒนธรรมดัดแปลงสภาพแวดล้อมเพื่อให้
สอดคล้องกับความต้องการของตนเอง (ชญัญ วงษ์วิภาค, 2532)

ยศ สันติสมบัติ (2540) สรุปความหมายของวัฒนธรรมว่าวัฒนธรรมมีลักษณะพื้นฐานที่สำคัญ
6 ประการประกอบด้วยคือประการที่ 1 วัฒนธรรมเป็นระบบความคิดและค่านิยมที่สมาชิกมีส่วนร่วม
ประการที่ 2 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มนุษย์เรียนรู้ ประการที่ 3 วัฒนธรรมมีพื้นฐานมาจากการใช้สัญลักษณ์
ประการที่ 4 วัฒนธรรมเป็นองค์รวมของความรู้และภูมิปัญญา ประการที่ 5 วัฒนธรรมคือ
กระบวนการในการกำหนดนิยามความหมายของชีวิตและสิ่งที่อยู่ร่วมกันรวมตัวมนุษย์ และประการที่
6 วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง แต่เปลี่ยนแปลงปรับตัวอยู่ตลอดเวลา (ยศ สันติสมบัติ, 2540)

มนัส สุวรรณ (2532) กล่าวถึงนิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจไว้ว่าแนวคิดเชิงนิเวศวิทยา
กรโดยพื้นฐานทั่วไป สามารถนำไปประยุกต์ได้ในทุกสาขา ซึ่งคาดว่า การพัฒนาเศรษฐกิจจะมีขึ้น
ก่อนที่จะมีความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยก่อนมีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม
ในลักษณะของการปรับเรียนด้วยวิธีการต่างๆจากพฤติกรรมที่ถูกควบคุมโดยธรรมชาติได้พัฒนาเป็น
การปรับตัวให้เข้ากับธรรมชาติ เมื่อวิทยาการและเทคโนโลยีเจริญก้าวหน้าไปพร้อมกับจำนวนของ
ประชากรที่เพิ่มขึ้น ความสัมพันธ์ดังกล่าวได้พัฒนาไปเป็นลักษณะของพฤติกรรมที่พยายามเอาชนะ

ธรรมชาติ มนุษย์ในปัจจุบันกำลังอาศัยประโยชน์จากความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีในทางพัฒนา เศรษฐกิจพยายามกอบโกยทุกอย่างจากทรัพยากรธรรมชาติเพื่อตอบสนองความต้องการที่ เพิ่มขึ้นจากผลของการเพิ่มขึ้นของประชากรอย่างรวดเร็ว ความพยายามที่จะเอาชนะธรรมชาติ ดังกล่าวสามารถกระทำได้ในขอบเขตจำกัด ทั้งนี้เพราะธรรมชาติมีขีดจำกัดความสามารถ อยู่เพียง ระดับหนึ่งเท่านั้น เพื่อให้การพัฒนายังคงมีประสิทธิภาพในเชิงการผลิต และธรรมชาติยังคงสภาพที่ มั่นคง ความเข้าใจในหลักเชิงนิเวศวิทยาจึงเป็นสิ่งที่ควรให้ความสนใจ (มนัส สุวรรณ, 2532)

ในงานศึกษาทางมนุษยวิทยาของยศ สันตสมบัติ (2548) ได้ขยายภาพประวัติศาสตร์ของมนุษย์ ว่าการเก็บหาอาหารเป็นกิจกรรมที่สำคัญอันดับแรก และเป็นต้นกำเนิดวัฒนธรรม ซึ่งต่อมาได้พัฒนา เป็นระบบเกษตรในรูปแบบใหม่ต่างๆ และการเลี้ยงสัตว์ สังคมเก็บของป่าและล่าสัตว์ เป็นสังคมที่มี ขนาดเล็กที่ปรับตัวเข้ากับสภาพธรรมชาติ ผู้คนจะอยู่เป็นกลุ่มและกระจาย กันออกหาอาหาร ไม่มี ระบบกรรมสิทธิ์ที่ดิน ไม่มีการผลิต ไม่มีการแบ่งแยกชนชั้นทางสังคม อาศัยเรื่องเพศเป็นเกณฑ์แบ่ง งานกัน สังคมแบบนี้หากมองจากภายนอก จะขัดแย้งกับกรอบคิดเรื่องความมั่นคงทางอาหารและ ความยากจน เพราะดำรงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่สมบูรณ์เทคโนโลยีในขั้นต่ำ ไม่มีการผลิตที่มี ประสิทธิภาพ ไม่สามารถส่งสมมูลค่าส่วนเกินได้ แต่งานศึกษาทางมนุษยวิทยากลับพบว่า ด้วย วัฒนธรรมการปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมที่ดี หลายสังคมสามารถทำมาหากินอย่างง่ายดาย และ เพียงพอต่อความต้องการ

ขณะที่สังคมกสิกรรมแบบไร่หมุนเวียน อันเป็นระบบการผลิตในพื้นที่สูงของชนพื้นเมืองทั่ว โลก วิธีการผลิตดังกล่าวสัมพันธ์กับระบบนิเวศ อาจด้วยการเพิ่มขึ้นของประชากร ทำให้เกิดการ เปลี่ยนจากเก็บหาของป่ามาทำเกษตรไร่หมุนเวียน ซึ่งสามารถควบคุมปริมาณอาหารที่มั่นคงและ แน่นนอน เกิดผลผลิตส่วนเกิน ในทางสังคมกลุ่มเครือญาติเป็นฐานการจัดตั้งองค์กรทางสังคมซึ่งมีการ แบ่งงานกันหลากหลายสำหรับสังคมกสิกรรมแบบเข้มข้น เช่น การทำนา ทำสวน ทำไร่ ความมั่นคง ทางอาหารเกิดขึ้นได้ด้วยการอาศัยเทคโนโลยี แรงงานการผลิต และการองค์กรที่มีประสิทธิภาพ เช่น การควบคุมน้ำ การจัดการที่ดิน การจัดการแรงงาน เกิดการรวมกันตัวเป็นกลุ่มสามารถสะสมผลผลิต ส่วนเกิน ในอีกด้านหนึ่งก็เกิดความแตกต่างในการถือครองที่ดินที่อาจกลายเป็นความแตกต่างทางชน ชั้น ส่วนสังคมเลี้ยงสัตว์ มักเป็นชุมชนเร่ร่อน ขนาดเล็ก กระจัด กระจาย เลี้ยงสัตว์และทำการค้ากับ กลุ่มอื่น เกิดพ่อค้า ผู้เชี่ยวชาญ ช่างฝีมือ มีการสะสมทรัพย์และความแตกต่างทางเศรษฐกิจ (ยศ สันต สมบัติ, 2548)

จากการทบทวนแนวคิดเกี่ยวกับนิเวศวิทยาวัฒนธรรมที่กล่าวมานั้น สามารถสรุปได้ว่า โดย หลักการพื้นฐานแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรมคือ การวิเคราะห์เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่าง สภาพแวดล้อม และวิธีการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมหรือนิเวศวิทยาไม่เพียงแต่ จะมีความสำคัญต่อมนุษย์ในอดีตและปัจจุบันเท่านั้น แต่ยังคงความสำคัญต่อมนุษยชาติในอนาคตอีก

ด้วย ดังนั้นในการทำความเข้าใจถึงรูปแบบในการดำเนินชีวิตของชาวบ้านปากมูล ผู้วิจัยจึงยกเอาแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม มาช่วยอธิบายให้เข้าใจถึงลักษณะการทำมาหากินและการจัดระเบียบทางเศรษฐกิจและสังคม ตลอดจนค่านิยมและรูปแบบทางวัฒนธรรมของชุมชนเพื่อความเข้าใจเงื่อนไขในการดำรงชีวิตของชาวบ้านปากมูลให้ชัดเจน โดยวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และระบบสังคมวัฒนธรรม แต่อย่างไรก็ตามงานศึกษาในแนวคิดนิเวศวิทยาวัฒนธรรม กลับถูกโต้แย้งและวิพากษ์ ว่าละเลยมิติที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจการเมืองระดับกว้างและซับซ้อนกว่าระดับชุมชน และละเลยมิติความขัดแย้งทั้งภายในชุมชนและระหว่างชุมชนกับรัฐ จึงต้องใช้แนวคิดอื่นๆ

2.4 แนวคิดการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม

2.4.1 การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม การประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal - PRA) เป็น เทคนิคที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวต่าง ๆ ในชุมชนดีขึ้นกว่าเทคนิคอื่น ๆ ที่ใช้กันมาที่ศึกษา โดยคนภายนอก คนในชุมชนมีบทบาทเป็นเพียงผู้ให้ข้อมูล ผลการศึกษาจะเป็นมุมมองและการวิเคราะห์ จากภายนอก ซึ่งอาจจะประเมินถูกหรือผิดก็ได้ โดยเฉพาะการประเมินคุณค่าเรื่องของชีวิต ความเชื่อ คุณธรรม ความสำคัญของระบบอุปถัมภ์ ระบบอื่น ๆ ที่ยึดถือในชุมชน อิทธิพลของปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับ การขัดขวางหรือสนับสนุนงานพัฒนา ซึ่งเรื่องต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่ยากต่อการทำความเข้าใจในระยะเวลายาวสั้น ๆ และที่สำคัญคือ การคิดแบบแยกส่วนว่าคนในชุมชนน่าจะรู้เรื่องราวของตน เป็นอย่างดีแล้ว เขาจึงไม่ต้องมาศึกษาชุมชนอีก มีเพียงคนภายนอก หรือนักพัฒนาเท่านั้นที่ต้องศึกษา ชุมชน เพราะไม่รู้สถานการณ์ ปัญหา และศักยภาพของชุมชน (ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง, 2556)

ดังนั้น การศึกษาชุมชนเป็นสิ่งที่ชุมชนควรกระทำเพราะยังมีเรื่องราวอีกหลายอย่างที่ในชุมชนเดียวกันไม่รู้ ไม่ได้คิดถึง หรือมองข้าม หรือยังมีความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง เช่น ไม่ได้ตระหนักถึง ปัญหาที่กำลังจะเกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ ปัญหาบางอย่างที่เผชิญอยู่ หรือบางครั้งอาจจะสัมผัสรับรู้ ปัญหา แต่ไม่รู้ว่ามีสาเหตุมาจากอะไร ทำให้ไม่สามารถหาช่องทางป้องกันหรือแก้ไขปัญหาได้

2.4.2 ลักษณะสำคัญของเทคนิคการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม

- (1.) เป็นการศึกษาชุมชนที่คนภายในชุมชนเป็นผู้ศึกษาวิเคราะห์เอง โดยผ่านกระบวนการเสวนากลุ่ม
- (2.) นักพัฒนาจะมีบทบาทเป็นเพียงผู้อำนวยความสะดวกในกระบวนการเสวนา เรียนรู้ (facilitator) มากกว่าเป็นประธาน หรือผู้นำ และต้องอยู่ร่วมในกระบวนการตั้งแต่ต้นจนจบ
- (3.) วัตถุประสงค์ของการศึกษาจะเน้นที่ผลประโยชน์ต่อชุมชนท้องถิ่น และตัวคนที่เข้าร่วมกระบวนการให้มีความสามารถในการวิเคราะห์ การตัดสินใจ และศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้มากยิ่งขึ้น

(4.) การทำเทคนิคการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม จะไม่ตั้งต้นที่ความรู้สาขาใดสาขาหนึ่ง หากแต่จะเริ่มจากสิ่งที่ชาวบ้านรู้ ชาวบ้านคิด รู้สึก และเชื่อเช่นนั้น แล้วค่อย ๆ จัดกระบวนการ แลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลระหว่างกัน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ด้วยตนเอง (ปารีชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543)

2.4.3 ขั้นตอนของการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม

Natpracha P. and Stephens (1991 อ้างอิงจาก จิตติ มงคลชัยอรัญญา, 2540) ได้สรุปขั้นตอนการทำการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

- (1) นักพัฒนาต้องกระตุ้นให้คนในชุมชนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมมาร่วมประชุม เพื่อหาปัญหา
- (2) ช่วยกันกำหนดเนื้อเรื่อง ที่เกี่ยวข้องกับปัญหานั้น ๆ และวิธีการที่จะใช้ในการวิจัย อาทิ การเก็บตัวอย่าง ภาพถ่าย การใช้สื่อพื้นบ้านการแสดง การอบรม เป็นต้น และมอบหมายหน้าที่ให้ผู้เกี่ยวข้องไปดำเนินการ
- (3) ดำเนินการรวบรวมข้อมูล
- (4) วิเคราะห์ผลและนำเสนอข้อมูลต่อคนในชุมชน โดยทีมผู้ร่วมศึกษา ซึ่งอาจใช้การนำเสนอ อย่างง่ายแต่มีประสิทธิภาพ เช่น ใช้แผนภูมิ การชี้แจงต่อที่ประชุม การใช้เสียงตามสาย
- (5) เมื่อได้รับข้อคิดเห็นจากชาวบ้านที่เหลือแล้ว ให้ทีมมาร่วมสรุปและให้ข้อเสนอแนะสำหรับการแก้ไขปัญหา

2.4.4 ปัจจัยที่เอื้อต่อความสำเร็จของการใช้เทคนิคการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วม มีหลายประการ คือ

- (1) คนที่เข้าร่วมในกระบวนการ ควรเป็นจากทุกกลุ่ม ทุกเพศ ทุกฐานะ และทุกวัย เช่น กลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในประเภทต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มสตรี คนจน คนด้อยการศึกษา
- (2) ต้องปรับเปลี่ยนแนวคิด ทศนคติ และพฤติกรรมของตนเองใหม่ให้สอดคล้องกับภารกิจ บทบาท หน้าที่ใหม่ และต้องพัฒนาความรู้ ทักษะที่เป็นให้แก่งตนเอง มิฉะนั้นก็ไม่อาจช่วยคนในชุมชน เกิดการเรียนรู้ได้เท่าที่ควร
- (3) มีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน ต้องสร้างความไว้วางใจ และความมั่นใจว่าการเข้าร่วม กระบวนการนี้ มิได้มีเจตนาอื่นแอบแฝง หรือตกเป็นเครื่องมือของนักพัฒนาที่ต้องการอะไรบางอย่าง จากชุมชน หรือตัวชาวบ้านเอง
- (4) ควรมีการจัดเตรียมความพร้อมของชาวบ้าน สถานที่ วัสดุอุปกรณ์ที่ต้องใช้ให้พร้อมก่อน หรือในบางกรณีอาจจัดเวทีพูดคุยกันอย่างไม่เป็นทางการก็ได้ แต่ต้องมีการนัดหมายชาวบ้านล่วงหน้า และหากมีการมอบหมายหน้าที่ให้แต่ละคนเตรียมข้อมูลของตนมาก่อนก็ยิ่งดี

(5) ระหว่างที่มีการเสวนา ควรจัดบรรยากาศของการประชุมให้เป็นไปเรียบง่าย เป็นกันเอง ควรเลือกสถานที่ที่มีความสะดวกในการนั่งประชุม ปรีกษาหาหรือกันตามสมควร

(6) แนวทางการแก้ไขปัญหา หรือแผนงานที่คิดได้ จะมีโอกาสสำเร็จลุล่วงไปได้มาก หากมีการประสานความร่วมมือจากองค์กรต่าง ๆ ในท้องถิ่น เป็นต้น

2.4.5 ข้อดีและข้อจำกัดของเทคนิคการประเมินสภาวะชนบทแบบมีส่วนร่วม

จิตติ มงคลชัยอรัญญา (2540) กล่าวถึง ข้อดีของเทคนิคการประเมินสภาวะชนบท แบบมีส่วนร่วม ว่าไม่เป็นเทคนิคในการศึกษาชุมชนเท่านั้น หากเป็น กระบวนการเปิดโลกทัศน์ของ คนในชุมชน เป็นส่วนหนึ่งของการปลูกจิตสำนึก (conscientization หรือ consciousness raising) เป็นกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยการร่วมศึกษา รวบรวม แลกเปลี่ยน และวิเคราะห์ข้อมูล อันจะนำมาซึ่งความคิดริเริ่มใหม่ ๆ และค้นพบแนวทางป้องกันแก้ไขปัญหา (participatory problem solving) เป็นการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชน และรวมถึง การพัฒนาคน และชุมชนในที่สุด

2.5 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้เรียบเรียงผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการป่าชุมชนและผลงานที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของประชาชนมีรายละเอียด ดังนี้

สำราญ สุดเจ็ลียว (2546) ได้ศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชน ป่าคำใหญ่-คำขวาง อำเภอบางบาล จังหวัดร้อยเอ็ด พบว่า ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการจัดการป่าชุมชนป่าคำใหญ่-คำขวาง ได้แก่ ความคาดหวังประโยชน์ที่จะได้รับจากการจัดการป่าชุมชนความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับทรัพยากรป่าไม้ การสนับสนุนจากหน่วยงานของภาครัฐ การสนับสนุนจากหน่วยงานภาคเอกชน การสนับสนุนจากองค์กรชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยทางสถิติที่ระดับ .01 ส่วนเพศอายุ อาชีพหลักและรายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับการจัดการป่าชุมชน

สรสรเสริญ ภาษา (2548) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชน : กรณีศึกษาป่าชุมชนป่าโคกหนองเม็ก-หนองฮี ตำบลเสือเผ่า อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม พบว่า ปัจจัยที่ให้การบริหารจัดการป่าชุมชนประสบความสำเร็จที่เป็นปัจจัยภายในชุมชน ได้แก่ กลุ่มผู้นำภายในชุมชน วัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชนและระบบการบริหารป่าชุมชนที่มีความสอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของราษฎรในชุมชน ส่วนปัจจัยภายนอก ได้แก่ สถานบันวิจัยวลัยรุกขเวช สำนักงานป่าไม้จังหวัดมหาสารคาม หลวงพระเทียง ปรสสุโท แห่งป่าบ้านจาน ตำบลเสือเผ่า อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดมหาสารคาม และงบประมาณในการบริหารจัดการ

ถิร จงตระกูล (2543) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชน โดยองค์กรตำบลด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลเห็นว่าการจัดตั้งป่าชุมชน

หนองประดู่ขึ้นมาเน้นมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเป็นแหล่งอาหาร เก็บหาของป่าและป่าแหล่งไม้ใช้สอย ชุมชน ผู้นำชุมชน ให้ความร่วมมือในการ ปลูกป่าชุมชนหนองประดู่เป็นอย่างดี และสนับสนุนให้จัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านตำบล และอำเภอตำบลขุนทด

มานะ นาคำ (2543) ได้ศึกษาระบบการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กรชุมชนกรณีศึกษาป่าตะโกร้างโนนระกา ตำบลนาดี อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ขององค์กรชุมชนได้แก่ 1. ผู้นำชุมชนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการจัดการป่า 2. การจัดการป่าสาธารณะประโยชน์ภายใต้ท้องถิ่นที่เป็นชุมชนที่เป็นทางการทำให้กฎเกณฑ์ในการจัดการป่าได้รับการยอมรับและปฏิบัติตาม 3. นโยบายและกระจายอำนาจสูงท้องถิ่นทำให้องค์กรชุมชนประสานความร่วมมือกับหน่วยงานภายนอกได้ดี 4. การประสานงานระหว่างองค์กรชุมชนกับหน่วยงานภายนอกในการจัดการป่า องค์กรชุมชนต้องการรับรองอำนาจหน้าที่และการสนับสนุนทรัพยากรในการจัดการป่า จากองค์กรภายนอก 5. ความเชื่อมโยง กระตุ้นให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญ ของการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ 6. ระบบความคิดของชาวบ้านต่อป่าสาธารณะประโยชน์ชาวบ้านเห็นว่าป่าสาธารณะประโยชน์เป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ระบบกรรมสิทธิ์ในที่ดินและทรัพยากรจากป่ากับการมีกรรมสิทธิ์ร่วมกันของชุมชน 7. ความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนที่เป็นเครือญาติกัน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน เป็นคนชาติพันธุ์เขมรเหมือนกัน และเป็นชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าสาธารณะประโยชน์ร่วมกัน

วิญทธิ์ จรรย์พันธ์ (2535) ได้ทำการศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนและองค์กรท้องถิ่นโดยเลือกชุมชน 5 แห่ง ได้แก่ กรณีศึกษาบ้านห้วย ตำบลราษีไศล อำเภอราษีไศล จังหวัดศรีสะเกษ กรณีศึกษา วัดป่าพรหมประทาน ตำบลโนนชัยศรี อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด กรณีศึกษาบ้านหนองหว้า ตำบลขัวเรียง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น กรณีศึกษาบ้านโนนเมือง ตำบลดงลิง อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ และกรณีศึกษาสวนป่าโคกผิบบ้า ตำบลเหล่า อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการจัดการป่าชุมชนในชนบทแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 การจัดการป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ดั้งเดิม โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนา ประเภทที่ 2 เป็นการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรสังคมเป็นหลักในการจัดการ มีกฎระเบียบที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นข้อบังคับ มีวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนทั้งเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการ พบว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดการป่าชุมชนได้ในระดับหนึ่ง โดยที่คณะกรรมการและสถาบันทางศาสนามีบทบาทเด่นในการเป็นแกนนำการจัดการโดยอาศัยทั้งแรงศรัทธาในศาสนาและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชาวบ้านมีส่วนในการกำหนดขึ้นเป็นแนวทางและประการสำคัญคือต้องให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดการป่าชุมชนด้วย จึงสามารถระดมความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนได้เป็นอย่างดี

ศรีสุตา รัตนะ (2548) ได้วิจัยภูมิปัญญาท้องถิ่นในการการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ของชุมชน ป่าต้นน้ำ อำเภอพะโต๊ะ ผลการศึกษาพบว่า ศักยภาพของชุมชนด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการแก้ไขปัญหา มีผู้นำเป็นตัวจักรสำคัญในการเปลี่ยนแปลงชุมชนบนฐานของพุทธศาสนา และยังมีทุนทางวัฒนธรรมประเพณี ซึ่งเป็นพื้นฐานในการขัดเกลาทางอนุรักษ์และทุนภูมิปัญญาท้องถิ่น ปัญหาของชุมชนคือปัญหาการเสื่อมโทรมทรัพยากร ธรรมชาติปัญญาสาธารณูปโภค ปัญหาของชุมชนเอกสารสิทธิ์ที่ดินทำกิน ปัญหาการศึกษาและสารเคมีตกค้าง ซึ่งเดิมมีความรุนแรงมาก ปัจจุบันปัญหาต่างๆ ลดลง เพราะมีเงื่อนไขภายนอก คือ องค์กรผู้นำองค์กรที่ปรึกษา กติกาชุมชน จิตสำนึกพื้นฐานเดิม สภาพสังคมและการมีส่วนร่วม ภูมิปัญญาเกิดขึ้นมีภูมิปัญญาการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ เป็นภูมิปัญญาดั้งเดิมและภูมิปัญญาสมัยใหม่และภูมิปัญญาคิดค้นขึ้นใหม่ กลไกสำคัญแก้ปัญหาชุมชนจนกระทั่งชุมชนพึ่งตนเองได้

ชาญ งามเจริญ (2550) ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน พบว่า มิติทางสังคมและมิติทางเศรษฐกิจ ของภูมิปัญญาฮัตถิสองคลองสี่สี่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความเชื่อ การทำบุญ การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน มีการจัดการการผลิตการเกษตรให้เหมาะสมและพอเพียงแก่การยังชีพ โดยเฉพาะในด้านมิติเวคนั้น การรับรู้คุณค่าของดิน น้ำ นาข้าว ป่าปูด้า ป่าหัวไร่ ปลายนา และใช้อย่างเหมาะสมก็เป็นการเพียงพอแล้วในการจัดการทรัพยากรชุมชนแบบไม่เบียดเบียนและล้างผลาญ

ไลอ้อน มาลา (2549) ได้วิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ชุมชนของ อำเภอ กมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นรูปธรรม ได้แก่การจัดตั้ง องค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่ช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน ครูเป็นผู้นำให้นักเรียนรู้จัก ความสำคัญของต้นไม้การประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีปู่ตาการทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นภูมิปัญญาที่มีระดับความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก 2) ภูมิปัญญาชาวบ้านนามธรรมได้แก่ ความเชื่อต่อผีปู่ตา และผีบรรพบุรุษ ความศรัทธาในตัวผู้นำ พลังองค์กรชุมชนนับเป็นภูมิปัญญาช่วยให้มีการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่มีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับมากเช่นกัน

สหทัยา ติวีเศษ (2540) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำกรณี กลุ่มรักป่าศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา พบว่ากลุ่มรักป่าศรีถ้อยเกิดขึ้นจากการต่อต้านการ สัมปทานป่า และมีแนวคิดการอนุรักษ์ป่าไม้โดยการประยุกต์ประเพณีทางศาสนาให้เป็นกิจกรรมที่ สอดคล้องกับชีวิต วัฒนธรรมและระบบนิเวศของชุมชน โดยกิจกรรมจะเป็นการกระตุ้นเตือนจิตสำนึก และเป็นการชี้แนะให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของทรัพยากรป่าไม้

กิจกรรมที่กลุ่มป่าศรีถ้อยทำ ถือว่าเป็นระบบความรู้หรือภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ป่า มี 3 มิติ คือ ภูมิปัญญาชาวบ้านในการฟื้นฟูต้นน้ำ มีองค์ความรู้สัมพันธ์กัน 3 ด้าน คือ 1. องค์ความรู้ที่ แสดงความสัมพันธ์มนุษย์โดยมีการจัดความสัมพันธ์ที่จะให้คนอยู่ร่วมกันโดยกำหนดกฎเกณฑ์เพื่อเป็น

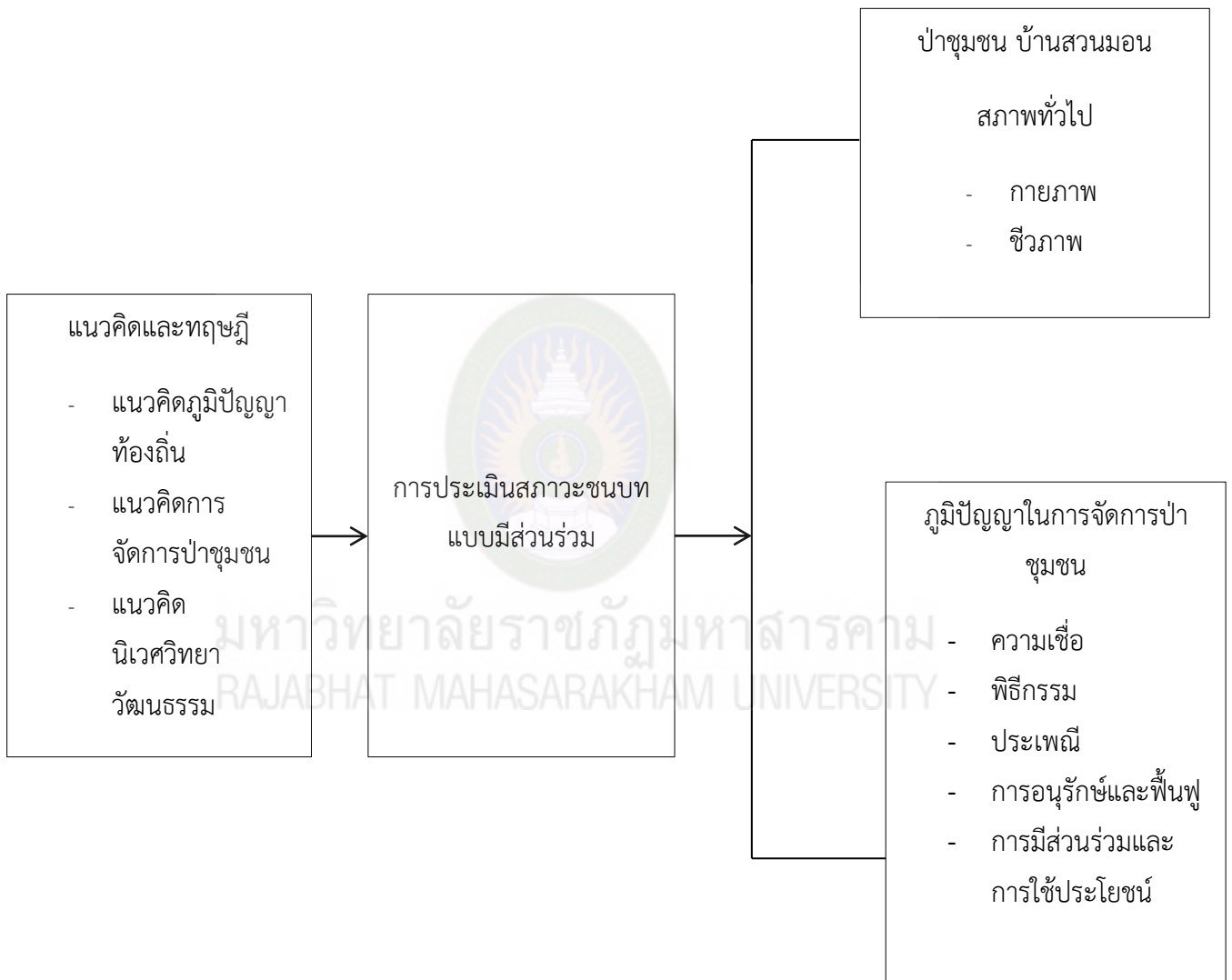
แนวทางให้คนในชุมชนปฏิบัติและกระบวนการสร้างจิตสำนึกให้คนรักและอนุรักษ์ป่า 2. องค์ความรู้ โดยแสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ โดยพบความสัมพันธ์ผ่านระบบการได้ประโยชน์จากป่าเพื่อการยังชีพเป็นหลักและระบบการผลิตเพื่อขายที่พึ่งพาและรักษาสมดุลของธรรมชาติ ในการพึ่งพาธรรมชาติทำให้ชาวบ้านเห็นความสำคัญของป่าและมีส่วนร่วมในการรักษาป่า จึงเห็นได้ว่าระบบการผลิตจึงมีความสัมพันธ์กับระบบนิเวศของชุมชน 3. องค์ความรู้ที่แสดงออกถึงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ จะพบความสัมพันธ์โดยผ่านความเชื่อเรื่องผี และนับถือพุทธศาสนาของชาวบ้านโดยการแสดงความเคารพและขอบคุณธรรมชาติ เพื่อสร้างความสัมพันธ์และจิตสำนึกให้มีการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสม 2. ลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูต้นน้ำมี 2 ลักษณะ คือ 1. ลักษณะที่เป็นความรู้ ความสามารถ หรือแนวทางในการแก้ปัญหาโดยจัดการป่าชุมชนที่มีรากฐานจากการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการจัดยึดหลักการใช้ประโยชน์ส่วนรวม 2. ลักษณะที่เป็นความเชื่อ ประเพณีและวัฒนธรรม คือ การปรับเปลี่ยนประเพณีที่เกี่ยวข้องกับคนเพื่อมาทำหน้าที่และบทบาทเพื่ออนุรักษ์ โดยพบว่าความสัมพันธ์มนุษย์ ธรรมชาติและผี โดยการแสดงความเคารพนับถือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่มีต่อธรรมชาติ โดยการมีวิถีชีวิตภายใต้การมีคุณธรรมต่อธรรมชาติจะช่วยรักษาความสมดุลของธรรมชาติไว้ได้ 3. กระบวนการเกิดภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ มีการเรียนรู้จากธรรมชาติ การนับถือศาสนาพุทธและการเชื่อในเรื่องผีผสานกับความรู้ และเทคโนโลยีจากภายนอกที่เรียนรู้ด้วยตนเอง และมีผู้อื่นถ่ายทอดให้แล้วส่งสมไว้ในรูปของพิธีกรรมเพื่อการอนุรักษ์ มีการปรับบทบาทหน้าที่ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และถ่ายทอดผ่านความเชื่อเรื่องผีและการนับถือพุทธศาสนาโดยการบอกเล่า การประกอบพิธีกรรมและผ่านระเบียบในการรักษาป่าที่บันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งเป็นการปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้านให้เป็นการปรับเปลี่ยนความรู้หรือภูมิปัญญาเดิมของชาวบ้าน ให้เป็นความรู้ใหม่ที่มีความสอดคล้องกับสภาพปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเพิ่มคุณค่าให้กับความรู้นั้น

สมใจ ศรีหาล้า และวิไลวัจส์ กฤษณะภูติ (2547) ได้วิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการแหล่งน้ำ ผลการศึกษาพบว่า พลวัตภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการแหล่งน้ำของชุมชนมี 3 ด้าน ด้านกายภาพของแหล่งน้ำ ได้มีความสัมพันธ์กับการเข้าถึงการควบคุมกับการประโยชน์ ซึ่งได้มีการปรับเปลี่ยนให้โอกาสชาวบ้านได้จัดการเอง โดยใช้ข้อตกลงของชุมชน ชาวบ้านได้ใช้แหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหาร แหล่งรายได้ เส้นทางเกษตร พบปะพูดคุย และแหล่งประกอบพิธีกรรมต่างๆ ด้านวัฒนธรรม เป็นแหล่งประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อและ กลไกในการควบคุม การเข้าถึงและการใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำ

บทสรุป งานวิจัยทั้งหมด 10 ท่าน มีเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนโดยมีประเทศ
ของงานวิจัยที่ยกมาเป็นอย่าง 4 ท่าน ได้แก่ 1. ธิร จงตระกูล ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชน โดย
องค์กรตำบลด้านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา 2. วิยุทธ์ จำรัสพันธ์ ได้ทำการศึกษาการจัดการป่าชุมชน
โดยองค์กรในท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนและองค์กร
ท้องถิ่นโดยเลือกชุมชน 5 แห่ง ได้แก่ บ้านห้วย ตำบลราษีไศล อำเภอรามัน จังหวัดศรีสะเกษ
กรณีศึกษา วัดป่าพรหมประทาน ตำบลโนนชัยศรี อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด กรณีศึกษาบ้าน
หนองหัว ตำบลข้าวเรียง อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดขอนแก่น กรณีศึกษาบ้านโนนเมือง ตำบลดงลิง อำเภอ
กมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ และกรณีศึกษาสวนป่าโคกผิม ตำบลเหล่า อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัด
มหาสารคาม พบว่าการจัดการป่าชุมชนในชนบทแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 การ
จัดการป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ดั้งเดิม โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนา ประเภทที่ 2 เป็น
การจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรสังคมเป็นหลักในการจัดการ มีกฎระเบียบที่สมาชิกใน
ชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นข้อบังคับ มีวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนทั้งเชิงการอนุรักษ์
ทรัพยากรป่าไม้ 3. ชาญ งามเจริญ ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชนในมิติทางสังคม
และมิติทางเศรษฐกิจ ของภูมิปัญญาฮีตสิบสองคองสิบสี่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความเชื่อ การ
ทำบุญ การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน 4. ไลอ่อน มาลา ได้วิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการ
การอนุรักษ์ป่า ชุมชนของ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า 1) ภูมิปัญญา
ชาวบ้านที่เป็นรูปธรรม ได้แก่การจัดตั้งองค์กรชุมชนในรูปแบบคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่ช่วยกัน
อนุรักษ์ป่าชุมชน 2) ภูมิปัญญาชาวบ้านนามธรรมได้แก่ ความเชื่อต่อผีปู่ตาและผีบรรพบุรุษ ความ
ศรัทธาในตัวผู้นำ พลังองค์กรชุมชนนับเป็นภูมิปัญญาช่วยให้มีการอนุรักษ์ป่าชุมชน พบว่า ประชาชน
หรือสิ่งแวดล้อมโดยทั่วไปถ้าชุมชนไม่ให้ความร่วมมือ ร่วมใจในการปฏิบัติด้วยกันจะไม่ประสบ
ผลสำเร็จเท่าที่ควร และอาศัยความเชื่อ พิธีกรรม การดำรงวิถีชีวิตจนกลายเป็นประเพณีวัฒนธรรมจน
ทำให้เกิดความรักและความหวงแหน ทรัพยากรธรรมชาติของตนเองใช้อยู่เป็นประจำทุกวันและพร้อม
ที่จะ ร่วมกันในการออกกฎหมายหรือกฎเกณฑ์เพื่อหาวิธีการรักษาและการจัดการป่าชุมชนให้มีความ
ยั่งยืน และเต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางธรรมชาติ

2.5 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

จากการศึกษา แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้นำแนวคิดและทฤษฎีต่างๆ มาประกอบเพื่อเป็นกรอบแนวคิด โดยสามารถสรุปแนวคิด ได้ดังต่อไปนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดที่ใช้ในการวิจัย

บทที่ 3

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การศึกษา ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ ในรูปแบบการประเมินสถานะ ชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) โดยมีลำดับในการวิจัยดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย
2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
3. การเก็บรวบรวมข้อมูล
4. ขั้นตอนการดำเนินงาน
5. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

1. ประชากรและกลุ่มเป้าหมาย

ประชากรในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยคัดเลือกประชากร กลุ่มตัวอย่าง แบบเจาะจงประกอบด้วย

1. ประชากรที่ใช้ในการศึกษา คือ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. ขจ้าดอนปู่ตา (ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมดอนปู่ตา) ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและตัวแทนครัวเรือนแต่ละครัวเรือน จำนวน 254 คน 73 ครัวเรือน

2. กลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในการศึกษา คือ ตัวแทนครัวเรือนที่มีส่วนร่วมและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวนทั้ง 73 ครัวเรือน

- 2.1 ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ทั้งหมด 73 ครัวเรือน

- 2.2 ผู้นำชุมชน ประกอบด้วย กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน อบต. จำนวน 10 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในรูปแบบของการประเมินสถานะ ชนบทแบบมีส่วนร่วม (Participatory Rural Appraisal) PRA (พุทธิพงษ์ หงษ์ทอง. 2553) เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง และกึ่งโครงสร้างเพื่อให้สอดคล้องตามวัตถุประสงค์ การวิจัย โดยมีเครื่องมือดังนี้

1. แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง (Standardized or Structured Interview) การสัมภาษณ์ที่ผู้สัมภาษณ์จะใช้แบบสัมภาษณ์สร้างขึ้นไว้แล้วเป็นแบบในการสอบถามกับผู้ให้สัมภาษณ์ การสัมภาษณ์แบบนี้อาจจะมีลักษณะไม่ค่อย ยืดหยุ่น ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้กำหนดแบบสัมภาษณ์ออกมา 2 ขั้นตอน (อรอุมา เตพละกุล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2551)

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์ ประกอบด้วย ชื่อ สกุล อายุ บ้านเลขที่/ หมู่ /บ้าน ตำบล/ อำเภอ /จังหวัด/ วันที่ในการให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน ประกอบด้วยด้านกายภาพของชุมชน ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชน พื้นที่ป่าดอนปู่ตา ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ภายในป่าชุมชนดอนปู่ตา การใช้ประโยชน์จากป่าดอนปู่ตา

2. แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Non-Structure Interview or Unstructured Interview) การสัมภาษณ์ที่ไม่ใช่แบบสัมภาษณ์ ผู้สัมภาษณ์ต้องใช้เทคนิคและความสามารถเฉพาะตัว เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบจากผู้ให้สัมภาษณ์ตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ การสัมภาษณ์แบบนี้สามารถให้ผู้ตอบได้แสดงคำตอบออกมาอย่างอิสระ ผู้สัมภาษณ์มีหน้าที่รับฟังความคิดเห็นของผู้ตอบ และคอยดึงหรือควบคุมให้เข้ามาสู่ประเด็นที่ต้องการเท่านั้น เป็นการสัมภาษณ์ไปตามสถานการณ์ แบ่งประเด็นในการสัมภาษณ์(อรอุมา เตพละกุล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. 2551) โดยผู้วิจัยทำการกำหนดแนวทางในการสัมภาษณ์และนำไปใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายคือ ผู้ที่ใช้ประโยชน์ป่าชุมชน 73 คราวเรือนและ กลุ่มผู้นำชุมชนทั้ง 10 คนโดยทางผู้วิจัยใช้รูปแบบการสนทนากลุ่มประกอบการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง

ประเด็นที่ 1 สภาพทั่วไปและการพัฒนาการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน

ประเด็นที่ 2 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน

3. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการสังเกตที่ผู้วิจัยได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา เพื่อให้ได้รายละเอียดหรือข้อมูลที่ชัดเจน

4. แผนที่เดินดิน ผู้วิจัยทำการจัดทำแผนที่เดินดิน จากภาพถ่ายทางอากาศ และใช้เป็นแนวทางในการกำหนดขอบเขตของพื้นที่นั้น ก็ทำการเดินสำรวจรอบหมู่บ้านและป่าชุมชน เพื่อมาวาดลงในแผ่นกระดาษเพื่อให้เข้าใจถึงความหมายและหน้าที่ทางสังคม ของพื้นที่ทางกายภาพ การเดินดูทรัพยากรต่างๆ ภายในหมู่บ้าน

5. Time line คือ เส้นประวัติศาสตร์ได้นำมาใช้แสดงเรื่องราวของการเปลี่ยนแปลงภายในป่าชุมชน ว่ามีเหตุการณ์เปลี่ยนแปลงภายในชุมชน และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในป่าชุมชนช่วงใดบ้าง เพื่อให้ชาวบ้านมีความเข้าใจในเหตุการณ์นั้นๆ และนำไปสู่การวิเคราะห์ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงของป่า

6. การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้วิจัยใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างของกลุ่มเป้าหมายทั้งที่เป็นกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและกลุ่มผู้นำชุมชน เพื่อให้มีการสร้างความคิดเห็นต่อประเด็นวิจัยอย่างกว้างขวางละเอียดลึกซึ้ง

การสร้างเครื่องมือในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามขั้นตอนในการสร้างเครื่องมือต่างๆ สำหรับใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย ดังนี้

1. ศึกษาหลักการ แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าชุมชน จากเอกสารและผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการพิจารณาตัวแปรด้านต่างๆ ที่จะนำมาใช้ในการศึกษาวิจัย เพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้
2. กำหนดขอบเขตและเนื้อหาต่างๆ ในเครื่องมือแต่ละชนิด จากการศึกษาสาระสำคัญของแนวคิดเกี่ยวกับพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่าง การแสดงความคิดเห็นและมีการมีส่วนร่วมเกี่ยวกับภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนโดยวิธีทาง ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมและนำไปสู่ การมีส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน ของชาวบ้านที่มีถิ่นฐานอาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าชุมชน
3. นำเสนอเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลที่จัดทำขึ้นให้ผู้เชี่ยวชาญด้านการวิจัยเกี่ยวกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน และอาจารย์ที่ปรึกษาตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของการใช้ข้อมูลในเครื่องมือแต่ละชนิด
4. ปรับปรุง แก้ไขข้อมูลตามที่ได้รับคำแนะนำจากท่านอาจารย์ที่ปรึกษางานวิจัยในทุกๆ ส่วนของข้อมูล แล้วนำไปทดสอบเก็บข้อมูลในพื้นที่
5. นำไปทดสอบเก็บข้อมูลในพื้นที่ เพื่อหาข้อผิดพลาดแบบสัมภาษณ์ก็นำมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ก่อนนำไปใช้เก็บข้อมูลจริง

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการ เช่น วางแผนการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร การศึกษาภาคสนาม

1. การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องภูมิปัญญา การจัดการป่าชุมชน แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง ข้อมูลเกี่ยวกับป่าไม้ในจังหวัดมหาสารคามและข้อมูลประชากร ป่าชุมชนตอนปุต้าบ้านสวนมอน

2. การศึกษาภาคสนาม การศึกษาวิจัยในครั้งนี้มีขั้นตอนในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาในการลงพื้นที่ภาคสนาม โดยวิธีการรวบรวมข้อมูลดังนี้

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาการลงพื้นที่ภาคสนาม หรือการเข้าไปมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน

2. การสัมภาษณ์แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะคือ แบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง

2.1 การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยการนำแบบสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดและออกแบบไว้ จะมีการซักถามและจดบันทึก

2.2 การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เป็นการเก็บรวบรวมการซักถามประชาชนที่มีส่วนร่วมในการเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนโดยไม่ใช้แบบมีโครงสร้างแต่ใช้เป็นประเด็นคำถามแทน

4. ขั้นตอนการดำเนินงาน

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการดำเนินงานเป็นแบบเชิงคุณภาพ มีขั้นตอนการดำเนินงาน ผู้จัดทำได้แบ่งออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 เตรียมการวิจัย

1. ศึกษาข้อมูลมือสองที่เกี่ยวข้องกับชุมชน และประเด็นที่เกี่ยวข้องในการวิจัย
2. การประสานงานกับทางผู้นำชุมชนพื้นที่บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมืองจังหวัดมหาสารคาม เพื่อทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ในการเข้าไปศึกษาชุมชนพร้อมทั้งขอความร่วมมือ
3. ค้นหาทีมวิจัยในชุมชน โดยการจัดเวทีชี้แจงทำความเข้าใจในการทำวิจัยในครั้งนี้
4. ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลเบื้องต้น โดยการสำรวจสภาพทั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตา ค้นหาปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ช่าง ผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
5. ผู้วิจัยและทีมวิจัยร่วมกันวางแผนปฏิบัติ กำหนดประเด็นในการศึกษาชุมชนตามวัตถุประสงค์ในแต่ละข้อ สร้างประเด็นคำถาม กำหนดเครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาชุมชน วิธีการดำเนินงาน แหล่งข้อมูล กลุ่มเป้าหมาย และการแบ่งบทบาทหน้าที่ภายในทีมวิจัย

ระยะที่ 2 ดำเนินงานวิจัย

1. สำรวจข้อมูลชุมชน เพื่อให้เห็นสภาพทั่วไปของป่าชุมชน โดยใช้เครื่องมือ แผนที่เดินดินสำรวจรอบชุมชน การสังเกตแบบมีส่วนร่วมโดยผู้วิจัยเข้าไปทำกิจกรรมร่วมกับชุมชน
2. เก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชน และพัฒนาการเปลี่ยนแปลงของป่าชุมชนอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยใช้เครื่องมือที่ออกแบบไว้ โดยแบบมีโครงสร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูลในเรื่องข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์และข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน เครื่องมือที่ใช้แผนที่เดินดินและกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน
3. เก็บรวบรวมข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 ศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลในการประเด็น ความรู้ ความเชื่อ ประสพการณ์ พิธีกรรม ในการจัดการป่าชุมชน โดยใช้เครื่องมือการสนทนากลุ่มและใช้เครื่องมือ Time Line ปฏิทินฤดูกาล ปฏิทินวัฒนธรรม

เข้ามาใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง สภาพทั่วไป ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน แนวทางในการจัดการป่าชุมชน

4. นำข้อมูลมาจำแนกออกเป็นประเภท เพื่อตรวจสอบความถูกต้องโดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าเพื่อหาความถูกต้องของข้อมูลที่ได้มา

5. จัดเวทีนำเสนอคืนข้อมูลให้แก่ชาวบ้าน เพื่อร่วมกันตรวจสอบข้อมูลและเติมเต็มข้อมูลรวมถึงแนวทางในการพัฒนาป่าชุมชนบ้านสวนมอนให้อุดมสมบูรณ์ในอนาคตต่อไป

ระยะที่ 3 สรุปผลการวิจัย

1. สรุปเนื้อหางานวิจัย
2. นำเสนอข้อมูลผลการวิจัยกับชุมชน
3. จัดทำรูปเล่มรายงานส่งต่อให้กับสาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5. การตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูล

5.1 การตรวจสอบข้อมูล

ในการตรวจสอบข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยดำเนินการนำข้อมูลที่ได้มาจากการศึกษาเอกสารและข้อมูลจากภาคสนาม โดยแยกตามความวัตถุประสงค์ของการวิจัยมาตรวจสอบดังต่อไปนี้

5.1.1 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมมาได้จากเอกสารต่างๆ มาศึกษาอย่างละเอียด ตามวัตถุประสงค์ของการศึกษาวิจัยที่กำหนดไว้

5.1.2 นำข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม ที่เก็บรวบรวมให้ได้จากการสำรวจเบื้องต้น การสังเกต การสัมภาษณ์ และนำผลที่ได้มาสรุปเป็นสาระสำคัญตามประเด็นที่ทำการศึกษาริชัย

5.1.3 นำข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้จากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่รวบรวมได้จากการสำรวจ การสังเกต และการสัมภาษณ์มาตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ ซึ่งในการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (Methodological Triangulation) ของ Denizen (1970) คือการแสวงหาความเชื่อถือได้ของข้อมูลจากแหล่งที่แตกต่างกันคือ (สุภางค์ จันทวานิช. 2553)

(1) การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) คือ การพิสูจน์ว่าข้อมูลผู้ศึกษาที่วิจัยได้มานั้น ถูกต้องหรือไม่ วิธีตรวจสอบคือการสอบถามแหล่งของข้อมูล แหล่งที่มาที่จะพิจารณาในการตรวจสอบ ได้แก่ แหล่งเวลา หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างเวลากัน จะเหมือนกัน หรือไม่ แหล่งสถานที่ หมายถึง ถ้าข้อมูลต่างสถานที่กันจะเหมือนกัน หรือไม่ และแหล่งบุคคล หมายถึง ถ้าบุคคลผู้ให้ข้อมูลเปลี่ยนไป ข้อมูลจะเหมือนเดิมหรือไม่ เป็นการตรวจสอบโดยนำข้อมูลที่ลงพื้นที่ข้อมูลของผู้วิจัยแล้วตรวจสอบข้อมูลว่าแหล่งเวลา แหล่งสถานที่ และแหล่งของบุคคลตรงกันไหม

(2) การตรวจสอบสามเส้าด้านผู้ศึกษาวิจัย (Investigator Triangulation) คือ การตรวจสอบว่าผู้ศึกษาวิจัยแต่ละคนจะได้ข้อมูลต่างกันอย่างใด โดยเปลี่ยนตัวผู้สังเกต แทนที่จะใช้ผู้ศึกษาวิจัยคนเดียวกันสังเกตตลอด เป็นการเปลี่ยนบทบาทภายในทีม ว่าแต่ละคนจะได้ข้อมูลที่ตรงกันหรือไม่ หรือคนหนึ่งอาจได้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ใช้เวทีค้นข้อมูลในการตรวจสอบโดยให้ชาวบ้านช่วยกันตรวจสอบ

(3) การตรวจสอบสามเส้าด้านทฤษฎี (Theory Triangulation) คือ การตรวจสอบว่า ถ้าผู้ศึกษาวิจัยใช้แนวคิดทฤษฎีที่ต่างไปจากเดิม จะให้การตีความข้อมูลแตกต่างกัน มากน้อยเพียงใด เป็นการตรวจสอบโดยใช้ทฤษฎีมาตรวจสอบข้อมูลหรือสถานการณ์ว่าแตกต่างไปจากแนวคิดที่ศึกษามาหรือไม่

5.2 การวิเคราะห์ข้อมูล

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้ศึกษาวิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการเก็บรวบรวมจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามที่ได้จากการสำรวจ การสังเกต การสัมภาษณ์ มาทำการวิเคราะห์ข้อมูลแบบสร้างข้อสรุป ดังต่อไปนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2553)

5.2.1 การวิเคราะห์แบบอุปนัย (Analytic Induction) คือวิธีการตีความ สร้างข้อสรุปจากข้อมูลรูปธรรม หรือปรากฏการณ์ที่มองเห็น เมื่อนักวิจัยได้เห็นรูปธรรม หรือเหตุการณ์หลายๆ เหตุการณ์ แล้วก็ลงมือสร้างข้อสรุป เช่นการเข้าไปเห็นสถานการณ์เกิดขึ้น คือการทำพิธีกรรมภายในป่า ความเชื่อที่เกิดขึ้นภายในป่า ก็นำมาสร้างข้อสรุป

5.2.2 วิเคราะห์โดยทฤษฎี คือ การแยกชนิดในเหตุการณ์นั้นๆ โดยการยึดแนวคิดทฤษฎีเป็นกรอบ ซึ่งสามารถแยกชนิดออกได้ดังนี้

(1) การกระทำ (acts) คือ เหตุการณ์ หรือสถานการณ์ หรือพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นในช่วงระยะเวลาใดเวลาหนึ่ง

(2) กิจกรรม (Activities) เหตุการณ์หรือสถานการณ์ชนบประเพณีที่เกิดขึ้นในลักษณะต่อเนื่อง มีความผูกพันกับคนบางคน

(3) ความหมาย (Meaning) คือ การที่บุคคลอธิบาย หรือสื่อสารในความหมายเกี่ยวกับการกระทำหรือกิจกรรม อาจเป็นให้ความหมายในลักษณะเกี่ยวกับโลกทัศน์

(4) ความสัมพันธ์ (Relationship) คือความเกี่ยวข้องระหว่างบุคคลหลายๆคน ในสังคมที่ศึกษาในรูปแบบหนึ่ง อาจจะเป็นรูปของการเข้าได้ หรือความขัดแย้งก็ได้

(5) การมีส่วนร่วมในกิจกรรม (Participation) คือ การที่บุคคลมีความผูกพันและเข้าร่วมกิจกรรม หรือปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์

(6) สภาพหรือสถานการณ์ (Setting) คือ สภาพการณ์ที่การกระทำ หรือกิจกรรม เกิดขึ้นจริง ผู้วิจัยจะต้องแยกออกเป็นขั้นตอน เพื่อความสะดวกในการวิเคราะห์และตรวจสอบ ซึ่งในการวิเคราะห์นั้น ผู้วิจัยจะต้องพยายามตอบคำถามว่าสิ่งที่วิเคราะห์นั้น มีรูปแบบอย่างไร เกิดขึ้นอย่างไร เพราะเหตุใด และมีผลกระทบต่อกิจกรรม สถานการณ์ หรือความสัมพันธ์นั้น

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้มีเป้าหมายในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการประเมินสถานะชนบทแบบมีส่วนร่วมในการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยมีผลการศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล ดังต่อไปนี้

1. ผลการศึกษาริบทชุมชนและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตา

1.1 ผลการศึกษาริบทชุมชนบ้านสวนมอน

1.2 ผลการศึกษาสภาพของป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.3 ผลการศึกษาการใช้ประโยชน์ทางด้านทรัพยากรจากป่าชุมชนดอนปู่ตา

2. ผลการศึกษานโยบายในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2.1 ผลการศึกษาในด้านความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี ที่เกี่ยวกับป่าชุมชน และวิธีการดูแลป่าชุมชน

1. ผลการศึกษาริบทชุมชนและสภาพทั่วไปของป่าชุมชนดอนปู่ตา

ผลจากการศึกษาวิจัย ครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการเก็บข้อมูลตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม โดยการใช้เครื่องมือในการเก็บข้อมูล คือ แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แผนที่เดิน

1.1 สภาพทั่วไปชุมชนบ้านสวนมอน

บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ห่างจากองค์การบริหารส่วนตำบลหนองโนประมาณ 5 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ โดยมีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่นๆ ดังนี้

ภาพที่ 2 พื้นที่ทั้งหมดของบ้านสวนมอน จาก Google Earth สืบค้นเมื่อวันที่ 5/ก.พ./61

ทิศเหนือ	จรดกับบ้านกุดแคน	หมู่ที่ 2 ตำบลหนองโน
ทิศตะวันตก	จรดกับบ้านหัวช้าง	หมู่ที่ 10 ตำบลโคกก่อ
ทิศใต้	จรดกับบ้านหนองโจด	หมู่ที่ 13 ตำบลโคกก่อ
ทิศตะวันออก	จรดกับบ้านโคกลี	หมู่ที่ 5 ตำบลหนองปลิง

1.2 ลักษณะภูมิประเทศ/ภูมิอากาศ

1.2.1 ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่ส่วนใหญ่ของบ้านสวนมอนเป็นที่ราบลุ่ม มีลักษณะพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นดินร่วนปนทรายเหมาะแก่การทำนาในฤดูฝน ลักษณะการตั้งบ้านเรือนอยู่ร่วมกันเป็นกระจุก ตามถนน เหมือนกับการตั้งบ้านเรือนทั่วไป ของชาวอีสาน ส่วนที่ทำกิน อยู่รอบๆ หมู่บ้าน

1.2.2 ลักษณะภูมิอากาศ บ้านสวนมอนได้รับลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ และมรสุมตะวันออกเฉียงใต้ลักษณะภูมิอากาศโดยทั่วไปจะมี 3 ฤดูได้แก่ฤดูฝน เริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคม ถึงเดือนกันยายนของทุกปี มีมรสุมตะวันตกเฉียงใต้พัดผ่าน แต่ในบางปีถึงแม้ว่าอยู่ในฤดูฝน ไม่มีพายุ ไม่มีลมมรสุมพัดผ่าน ก็ทำให้แห้งแล้ง ฤดูหนาว เริ่มตั้งแต่เดือนตุลาคม ถึงเดือนกุมภาพันธ์ อากาศหนาวเย็น ฤดูร้อน เริ่มตั้งแต่เดือนมีนาคม ถึงเดือนพฤษภาคม อากาศร้อนอบอ้าวทำให้แห้งแล้ง

1.3 ลักษณะสภาพดิน/น้ำ/ป่าชุมชน

1.3.1 ดินร่วนปนทราย บ้านสวนมอนมีลักษณะดินที่เป็นดินร่วนปนทรายเป็นสีน้ำตาลออกดำ เป็นดินที่สามารถระบายน้ำได้ดี มีความอุดมสมบูรณ์ในการทำเกษตรระดับปานกลางไปถึงระดับมาก

ภาพที่ 3 บ้านสวนมอนมีลักษณะเป็นดินร่วนปนทราย

1.3.2 บ้านสวนมอนมีแหล่งน้ำคือลำห้วยน้อยเป็นแหล่งน้ำที่อุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การทำเกษตรและการจับสัตว์น้ำมาเพื่อบริโภคภายในครัวเรือนหรือจำหน่ายเป็นรายได้ให้กับครอบครัวต่อไปและร่วมไปถึงสระน้ำสาธารณะจำนวน 2 แห่งใช้ในการทำเกษตรกรรมเนื้อที่ 2 ไร่ และหนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวน 1 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในพิธีกรรมเลี้ยงหรือสามารถนำมารดพืชผักตามไร่นาของชาวบ้านได้

ภาพที่ 4 หนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา

1.3.3 ป่าสาธารณะดอนปู่ตาเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้ยางที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นในสังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะต้องเป็นไม้เด่นเหนือพันธุ์ไม้อื่นในสังคม และเป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก ซึ่งเป็นป่าชุมชนชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งหมดบ้านโดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่

ภาพที่ 5 ป่าสาธารณะดอนปู่ตาบ้านสวนมอน

1.4 ลักษณะทางสังคม

1.4.1 ประวัติชุมชนของบ้านสวนมอน

บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 เดิมอยู่กับบ้านหัวช้าง หมู่ที่ 10 ตำบลโคกก่อ อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม แยกออกจากบ้านหัวช้างเมื่อปี 2516 เป็นบ้านสวนมอนหมู่ที่ 15 ตำบลโคกก่ออำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายสมัย แก้วคำใต้ ต่อมา วันที่ 18 สิงหาคม พ. ศ. 2534 แยกออกจากตำบลโคกก่อ มาเป็น บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 ตำบลหนองโนอำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และมี นายวิทย์ พารหาร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่สอง และเป็นกำนันคนปัจจุบันของตำบลหนองโน

สาเหตุที่ได้ชื่อว่า “บ้านสวนมอน” เนื่องมาจากสมัยโบราณชาวบ้านได้มีการประกอบอาชีพทางการเกษตรปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมและมีการสาน “จ่อ” ที่ใช้ในการเลี้ยงไหมซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการหารายได้เพื่อเลี้ยงชีพเสมอมา

1.4.2 จำนวนประชากรในหมู่บ้าน 254 คนแยกเป็นชาย 134 คนหญิง 120 คน

ตารางที่ 1 ช่วงอายุของประชากร

ช่วงอายุของประชากร	เพศชาย (คน)	เพศ หญิง (คน)	รวม (คน)	ร้อยละ
น้อยกว่า 1 ปีเต็ม	1	0	1	0.39
1 ปีเต็ม -2 ปี	0	2	2	0.79
3 ปีเต็ม -5 ปี	2	1	3	1.18
6 ปีเต็ม - 11 ปี	13	10	23	9.06
12 ปีเต็ม -14 ปี	9	3	12	4.72
15 ปีเต็ม -17 ปี	7	12	19	7.48
18 ปีเต็ม -49 ปี	69	59	128	50.39

หมายเหตุ*จำนวนประชากรที่อาศัยอยู่จริงจาก ข้อมูล จปฐ.ปี 2555

1.4.3 จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้าน 79 ครัวเรือน ปัจจุบันมีครัวเรือนอาศัยอยู่จริงเพียง 73 ครัวเรือน เนื่องจากการอพยพแรงงานไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือย้ายไปมีครอบครัวใหม่

1.4.4 ระดับการศึกษา มีโรงเรียนซึ่งเปิดทำการเรียนการสอนในระดับก่อนอุดมศึกษา และประถมศึกษาจำนวน 1 แห่งคือโรงเรียนหนองโจด-สวนมอณราชฎรในหมู่บ้านสามารถอ่านออกเขียนได้ซึ่งแยกรายละเอียดระดับการศึกษาดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงระดับการศึกษาของประชากร

ลำดับที่	ระดับการศึกษา	จำนวนคน	ร้อยละ
1	ปริญญาโท/สูงกว่า	-	0.00
2	ปริญญาตรี	9	3.54
3	ปวช. - ปวส.	6	2.36
4	ม.3 - ม. 6	68	26.77
5	ป.4 - ป.6	151	59.45
6	เด็กเล็กหรืออนุบาล	20	7.87
รวม		254	100.00

1.4.5 โครงสร้างการปกครอง บ้านสวนมอน หมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน เป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก ในการปกครองได้แบ่งการดูแลและรับผิดชอบออกเป็น 3 คุ่ม ดังนี้

คุ่มสามนาง	มี นางแสงจันทร์ สุพวงแก้ว	เป็นหัวหน้าคุ่ม
คุ่มบานไม่รู้โรย	มี นางคำมี พุฒมั่ง	เป็นหัวหน้าคุ่ม
คุ่มสามพี่น้อง	มี นางเวียง พารหาร	เป็นหัวหน้าคุ่ม

คณะกรรมการหมู่บ้านกมในการบริหารหมู่บ้านจำนวน 19 คนดังนี้

1. นายวิทย์ พานหาร	กำนัน (ประธาน)
2. นายชูลิน รัตนแสงสี	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
3. นายสมนึก เปาสูง	ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน
4. นายอารมณ มาลี	กรรมการหมู่บ้าน (เลขานุการ)
5. นายทองพูน บุญทานัง	กรรมการหมู่บ้าน (เหรัญญิก)
6. นายฉลาด ศรีสงคราม	กรรมการหมู่บ้าน (รองประธาน)
7. นางคำมี พุฒมั่ง	กรรมการหมู่บ้าน
8. นางทองดี คำรินทร์	กรรมการหมู่บ้าน
9. นายอำนาจ พรหนอง	กรรมการหมู่บ้าน
10. นายเจริญ งามพัต	กรรมการหมู่บ้าน
11. นางเวียง พารหาร	กรรมการหมู่บ้าน
12. นายทองสุข เพ็ญโคตรแก้ว	กรรมการ
13. นายทองพูน บุญทานัง	กรรมการ
14. นายวิเชียร งามพัต	กรรมการ
15. นายบุญมา คำรินทร์	กรรมการ
16. นางสาวอ่อนจันทร์ สิงห์ทอง	กรรมการ
17. นางอำคา เปาสูง	กรรมการ
18. นางอำไพ ศรีสงคราม	กรรมการ
19. นายสนั่น สุริยะ	กรรมการ

ผู้นำกลุ่ม องค์กรที่สำคัญ

1. นายทองพูน บุญทานัง	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล
2. นายฉลาด ศรีสงคราม	สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลประธานสภา
3. นายวิเชียร งามพัต	อาสาพัฒนาชุมชน (อช.)
4. นายทองสุข เพ็ญโคตรแก้ว	อาสาพัฒนาชุมชน (อช.)
5. นางคำมี พุฒมั่ง	อาสาพัฒนาชุมชน (อช.)
6. นางสาวสุขกมล พารหาร	อาสาพัฒนาชุมชน (อช.)
7. นายอำนาจ พรหนอง	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)

8. นางเวียง พารหาร	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)
9. นางอ้อ มาลี	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)
10. นางทองพูน บุญทานัง	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)
11. นางคำมี พุดมั่ง	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)
12. นางสาวสุขกมล พารหาร	อาสาสมัครสาธารณสุข (อสม.)
13. นางสาว สุขกมล พารหาร	ประธานคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.)

การปกครองในอดีตจนถึงปัจจุบัน กำนัน/ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน มีบทบาทเป็น

ผู้ปกครองลูกบ้านทุกเรื่องโดยมีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้ม แต่ละคุ้มมีหัวหน้าคุ้มช่วยกันดูแลความเรียบร้อยและการพัฒนาร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน และมีสมาชิก อบต. ช่วยดูแลปัญหาความเดือดร้อนต่างๆ ของราษฎรนำเสนอ อบต. เพื่อสนับสนุนและช่วยเหลือ ซึ่งชาวบ้านส่วนมากมีความรักความสามัคคี มีความสัมพันธ์เป็นญาติพี่น้องกันอยู่แล้ว การให้ความร่วมมือต่อการพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันชาวบ้านจึงให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

1.4.6 ด้านสาธารณสุข

ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานประจำหมู่บ้าน 1 แห่งสำหรับให้ข่าวสารด้านงานสาธารณสุขอาสาสมัครสาธารณสุขช่วยเหลือการเจ็บป่วยเบื้องต้น และมีผู้ป่วยที่เป็นคนพิการที่ไม่สามารถเดินได้ ผู้ป่วยที่เป็นมีโรคประจำตัว เช่น เบาหวาน ความดัน

1.4.7 การบริการขั้นพื้นฐาน

(1) การคมนาคม

มีเส้นทางคมนาคมจากหมู่บ้านถึงอำเภอสะตอกและรวดเร็วเป็นถนนลาดยางระยะทาง 12 กิโลเมตรมีรถโดยสารประจำทางเข้าถึงหมู่บ้านตลอดยานพาหนะที่ใช้ในหมู่บ้านแยกได้ดังนี้

- รถบรรทุกจำนวน	11 คัน
- รถบรรทุกใหญ่จำนวน	1 คัน
- รถอีแต่นจำนวน	2 คัน
- รถจักรยานยนต์จำนวน	42 คัน
- รถจักรยานจำนวน	25 คัน

(2) ไฟฟ้าและประปา

ราษฎรในหมู่บ้านเข้าถึงระบบน้ำประปาและไฟฟ้าอย่างทั่วถึงทุกครัวเรือนจำนวน 69 ครัวเรือนแต่ช่วงหน้าแล้งกำลังส่งระบบประปาไม่ค่อยทั่วถึง

(3) ด้านการสื่อสารมีการสื่อสารอย่างทั่วถึงคือ

- หอกระจายข่าวประจำหมู่บ้าน	1 แห่ง
- ป้ายประชาสัมพันธ์ข่าวสาร	1 ป้าย
- เครื่องรับวิทยุ	69 ครัวเรือน
- เครื่องรับโทรทัศน์	69 ครัวเรือน
- โทรศัพท์บ้านโทรศัพท์มือถือ	60 ครัวเรือน

- ผู้সাธารณะ 1 ตัว
- ที่อ่านหนังสือพิมพ์ประจำหมู่บ้าน 1 แห่ง

1.4.8 วัฒนธรรมประเพณี

(1) ความเชื่อเรื่องศาสนา ราษฎรในหมู่บ้านนับถือศาสนาพุทธและมีศูนย์รวมจิตใจและสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา 1 แห่งคือวัดบ้านสวนมอนและนอกจากนี้พระสงฆ์ยังมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ชาวบ้านละเว้นทำความชั่วให้ประพฤติดีมั่นในการทำความดี

ลักษณะของครอบครัวบ้านสวนมอนส่วนมากจะเป็นครอบครัวเดี่ยวประกอบไปด้วยพ่อแม่ลูกสมาชิกในครัวเรือนมีความสัมพันธ์และจะมีการปลูกบ้านอยู่บริเวณใกล้ๆกับครอบครัวของพ่อแม่ญาติพี่น้องของตนเองการแต่งงานของสมาชิกในครอบครัวระยะแรกนิยมแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกันต่อมาระยะหลังก็มีการแต่งงานกับคนต่างหมู่บ้าน

(2) ความเชื่อเรื่องผี ราษฎรในหมู่บ้านมีความนับถือป่าดอนปู่ตาเช่นเดียวกับด้านศาสนา เพราะป่าดอนปู่ตาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์

(3) ความเชื่อเรื่องผู้อาวุโส ราษฎรในหมู่บ้านมีความเคารพนับถือในตัวผู้อาวุโส เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี บุคลิกน่าเลื่อมใส เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนบ้านสวนมอน

1.4.9 บุญประเพณี เทศกาลประจำปี

มีบุญประเพณีอันดีงามสืบทอดมาตั้งแต่สมัยปู่ย่า ตายาย ประเพณีตามทิศ 12 คลอง 14 ดังนี้
ตารางที่ 3 แสดงบุญประเพณี

เดือน	ประเพณี
บุญเดือนอ้าย	บุญเข้ากรรม ปีใหม่ ที่ศาลากลางบ้าน
บุญเดือนยี่	บุญกุ่มข้าวใหญ่
บุญเดือนสาม	บุญข้าวจี่ ข้าวเกรียบ
บุญเดือนสี่	บุญมหาชาติ (ผะเหวด)
บุญเดือนห้า	บุญสงกรานต์ จะมีการสงน้ำพระ สงดอน
บุญเดือนหก	บุญเบิกบ้าน เป็นช่วงบุญเลี้ยงดอนปู่ตา
บุญเดือนเจ็ด	บุญบั้งไฟ
บุญเดือนแปด	บุญเข้าพรรษา
บุญเดือนเก้า	บุญข้าวประดับดิน
บุญเดือนสิบ	บุญข้าวสาก
บุญเดือนสิบเอ็ด	บุญออกพรรษา
บุญเดือนสิบสอง	บุญกฐิน

1.5 ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจในภาคการเกษตร

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตร ซึ่งมีอาชีพหลักในการทำงานโดยสามารถแยกประเภทได้ทั้งในภาคการเกษตรดังนี้

1.5.1 ทำนา ชาวบ้านบ้านสวนมอนส่วนใหญ่ได้มีการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ โดยการทำนา จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านได้มีการทำนาแบบนาปี ช่วงเวลาที่ทำการเกษตร คือ ต้นเดือนพฤษภาคม- ปลายเดือนพฤษภาคม ช่วงเวลาที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ คือ ต้นเดือนพฤศจิกายน – ปลายเดือนพฤศจิกายน พันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านบ้านเหล่าเหนือนิยมใช้ในการเพราะปลูก

1.5.2 ปลูกมันสำปะหลัง ชาวบ้านสวนมอนส่วนใหญ่หลังจากจะมีอาชีพทำนาแล้ว ชาวบ้านยังมีอาชีพปลูกมันสำปะหลัง จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านได้มีการเริ่มปลูกมันสำปะหลัง ช่วงเวลาที่ทำการปลูกคือ ต้นเดือนตุลาคม ช่วงเวลาที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ คือปลายเดือนมิถุนายน

1.5.3 ปลูกผักสวนครัว ชาวบ้านบ้านสวนมอนยังมีการปลูกผักสวนครัว สามารถเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี

1.5.4 การเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านบ้านสวนมอนยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในภาคการเกษตร เช่น โค กระบือ เป็นต้น

ประชากรส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตร ซึ่งมีอาชีพหลักในการทำงานโดยสามารถแยกประเภทได้ทั้งนอกภาคการเกษตร

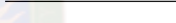

1.5.5 รับราชการ บ้านสวนมอนมีบ้านที่ได้รับราชการอยู่ ทั้งหมด 4 คน

1.5.6 รับจ้าง ชาวบ้านบ้านสวนมอนนอกจากการทำเกษตรกรรม ชาวบ้านได้มีการประกอบอาชีพเสริม โดยส่วนใหญ่ผู้ชายจะประกอบอาชีพก่อสร้างในตัวเมืองของอำเภอเพื่อหารายได้เพิ่มให้แก่ครอบครัว

1.5.7 ร้านค้าในหมู่บ้านบ้านสวนมอนมีบ้านที่ประกอบกิจการร้านค้าอยู่ 8 หลัง และได้มีร้านค้าหมู่บ้านอยู่ 2 ร้าน ดังนั้นในหมู่บ้านบ้านสวนมอนจะมีร้านค้าทั้งหมด 10 แห่ง ของหมู่บ้าน

ตารางที่ 4 ปฏิทินการใช้แรงงานของชาวบ้านสวนมอน

กิจกรรม	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
นาปี					←	-----	-----	-----	-----	-----	-----	→
ปลูกมัน สำปะหลัง						→				←		
ปลูกผักสวน ครัว	←											→
เลี้ยงโค- กระบือ	←											→
รับจ้างทั่วไป	←	→			←	→	→	→	→	→	→	→
รับราชการ	←	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→	→

 ทำกิจกรรมเป็นระยะเวลานาน
  ทำกิจกรรมทั้งวันภายในหมู่บ้าน
 ทำกิจกรรมต่อเนื่องแต่ใช้เวลาสั้น
  ทำกิจกรรมบ้างวันของบางเวลา

1.2 ผลการศึกษาสภาพของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

1.2.1 ที่ตั้งป่าชุมชน

บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน อำเภอเมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม ตั้งอยู่ในบริเวณพื้นที่บ้านสวนมอนเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะดอนปู่ตาเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้วงศ์ที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นในสังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะต้องเป็นไม้เด่นเหนือพันธุ์ไม้อื่นในสังคม และเป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก ซึ่งเป็นป่าชุมชนชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันทั้งหมู่บ้าน โดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่

1.2.2 อาณาเขตพื้นที่ป่าชุมชน

ทิศเหนือ	ไปทางบ้านกุดแคน	หมู่ที่ 2 ตำบลหนองโน
ทิศตะวันตก	ไปทางบ้านหัวช้าง	หมู่ที่ 10 ตำบลโคกก่อ
ทิศใต้	ไปทางบ้านหนองโจด	หมู่ที่ 13 ตำบลโคกก่อ
ทิศตะวันออก	ไปทางบ้านโคกสี	หมู่ที่ 5 ตำบลหนองปลิง

ภาพที่ 6 แผนที่เดินดินบริเวณป่าดอนปู่ตาและชุมชนบ้านสวนมอน

ความเป็นมาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษประมาณปี 2416 และเป็นป่าสาธารณะดอนปู่ตาเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้วงศ์ไม้อย่างที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นในสังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะต้องเป็นไม้เด่นเหนือพันธุ์ไม้อื่นในสังคม และเป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก ซึ่งเป็นป่าชุมชนชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกัน ทั้งหมู่บ้าน บ้านสวนมอนจึงมีการจัดการป่าชุมชนแบบผูกติดอยู่กับความเชื่อ อาจเป็นความเชื่อในเรื่องสิ่งลี้ลับที่อยู่เหนือธรรมชาติ(ผีตาปู่) หรือหลักปฏิบัติทางศาสนา ซึ่งจะมีผลต่อการแสดงออกทางพฤติกรรมของประชาชนบ้านสวนมอน ในการมีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ความเชื่อในรูปแบบต่างๆ ช่วยให้มนุษย์สามารถใช้ประโยชน์จากทรัพยากรจากป่าชุมชนได้ ที่มีอยู่ในป่าชุมชนอย่างสมดุล และยังเป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านทุกคนให้ความเคารพนับถือมาเป็นเวลานานมาก ยังเป็นแหล่งพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ในการเก็บเห็ดในฤดูกาล

สภาพพื้นที่ป่าชุมชนนี้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากโดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่ เป็นป่าสาธารณะดอนปู่ตาที่สามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ทั้งหมู่บ้านและมีเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้อย่างที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นในสังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด และป่าชุมชนดอนปู่ตามีลักษณะพื้นที่ดินเป็นดินร่วนปนทรายและหนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวน 1 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาและทางเกษตร เช่น สามารถตัดไปรดผักตามไร่นาของชาวบ้านได้ และสามารถใช้ประโยชน์ภายในดอนปู่ตาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา

ลักษณะหอบู่ตาบ้านสวนมอนมีโครงสร้างเป็นบ้านพักที่มีอยู่ 2 หลัง ภายในห้องนั้นต้องให้บริเวณสำหรับเป็นที่วางสิ่งของเครื่องใช้ที่จำเป็น พร้อมทั้งวัสดุที่แกะสลักด้วยไม้หรือรูปปั้น ตามที่

เชื่อถือกันว่าเป็นสิ่งของที่มีผีปู้ตาดำต้องการ เช่น เป็นรูปคน สัตว์ ข้าทาส และบริวาร ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้จำเป็นไว้สำหรับให้ผีปู้ตาได้ใช้สอยไม่ขาดแคลน หอปู้ตาชาวบ้านรวมกันสร้างหอปู้ตาขึ้นมา เพื่อให้ท่านได้มีที่พักอาศัย เพื่อที่จะคอยดูแลป่าชุมชนและหมู่บ้านให้มีความปลอดภัยจากอันตรายที่จะพัดพาเข้ามาภายในหมู่บ้าน พื้นที่ป่าดอนปู้ตาชาวบ้านก็ได้มีการประชุมภายในชุมชนว่าด้วยเรื่องของการขุดสระที่เป็นพื้นที่บริเวณป่าดอนปู้ตาประมาณ 1 ไร่ที่จะใช้ประโยชน์ร่วมกันในหมู่บ้านและร่วมเอาไว้ให้ปู้ตาได้ลงอาบน้ำอีกด้วย การขนานชาวบ้านสวนมอนได้มีความเชื่อในเรื่องสิ่งที่ไม่มองไม่เห็น หรือผีปู้ตานั่น ชาวบ้านก็ได้มีการไปขนานในเรื่อง ขอให้ลูกหลานที่จะไปทำงานหรือสมัครงานให้ผ่าน และขอในเรื่องไม่ให้ลูกชายติดทหาร ได้มีเหตุการณ์ขึ้นในช่วงปีพ.ศ 2500 ได้มีชาวบ้านบุคคลคนหนึ่งเข้าตัดเอาไม้จากป่าชุมชนดอนปู้ตานั่นได้เกิดเหตุขึ้นในระหว่างที่กำลังเดินออกมาไม่สามารถเอาออกมาได้เพราะชาวบ้านคนได้บอกว่าเหมือนมีอะไรมาดิ่งไม้ที่อยู่บนป่าเป็นต้นมากี่ไม่มีชาวบ้านคนใดเข้าไปตัดจนกว่าถึงปัจจุบันนี้ หลังจากปีพ.ศ.2500 ได้เกิดเหตุการณ์ขึ้นเมื่อปีพ.ศ.2520 ได้มีชาวบ้านที่นอกเหนือจากชาวบ้านบ้านสวนมอนเข้ามาทำลายทรัพยากรภายในป่าชุมชนบ้านสวนมอนคือ การเข้ามาขุดเอาสมุนไพรที่อยู่ภายในป่าชุมชน เพื่อนำไปบริโภคคือนำไปแปรรูปและนำไปขาย หลังจากที่มีชาวบ้านได้เข้าไปพบเจอก็ได้มีการประชุมกันเพื่อที่จะหารื้อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาขุดสมุนไพรภายในป่าดอนปู้ตาบ้านสวนมอน ทำให้ได้มีการประชุมชนหารื้อก็ได้มีการออกกฎขึ้นในปีพ.ศ.2525 ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายสมุนไพรที่อยู่ภายในป่าชุมชนบ้านสวนมอน ถ้าบุคคลใดฝ่าฝืนจะการปรับเงินตั้งแต่ 5000 บาทขึ้นไป

ภาพที่ 7 ลักษณะขอหอปู้ตาบ้านสวนมอน

1.2.3 ทรัพยากรในป่าชุมชน

(1) พรรณไม้หลากหลายชนิด สัตว์ป่ามากมาย และนำไปสู่สมุนไพรในพื้นที่ที่สามารถนำมารักษาโรคได้โดยชาวบ้านในช่วงนั้นไม่ได้ทำการฟุ้งหมอบ ทำให้สภาพป่าไม้ในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ประกอบด้วยไม้ยืนต้น ไม้พุ่มกึ่งยืนต้นไม้พุ่ม ไม้เลื้อย ไม้ล้มลุกและพืชตระกูลหญ้าเป็นไม้พื้นล่าง พรรณไม้ยืนต้นที่พบในป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ต้นที่พบเห็นทั่วไปในพื้นที่ป่ามาเป็นเวลานานพร้อมกับดอนปู่ตา ได้แก่ ต้นประดู่ ต้นไม้พยอม ต้นไม้กรง ต้นไม้แดง ต้นไม้จิก ต้นไม้ชาด ต้นไม้เค็ง ต้นกระโดน ต้นพอก ต้นหมากเหลือง ต้นอะกลาง ต้นมะสัง ต้นเปื่อย ต้นช่อย เป็นต้น

ตารางที่ 5 พรรณไม้ที่อยู่ภายในป่าชุมชน

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทไม้ยืนต้น				
1	ต้นประดู่	ตลอดทั้งปี	ประดู่มีเนื้อไม้สีแดงอมเหลือง เส้นสนเป็นริ้ว เนื้อละเอียดปานกลาง มีลวดลายสวยงาม ใช้ทำเสา พื้นต่อเรือ เครื่องเรือน เครื่องดนตรี แกนสีแดง คล้ายใช้ย้อมผ้า และเปลือกให้น้ำฝาดใช้ฟอกหนัง	 www.google.co.th/search?q=ต้นประดู่
2	ต้นพยอม	ตลอดทั้งปี	นิยมนำมาใช้ในการทำเครื่องเรือน เครื่องใช้ ทำสิ่งประดิษฐ์ งานแกะสลัก ไม้ถือและด้ามเครื่องมือ ที่มีคุณภาพดีและราคาแพงและยังเป็นสมุนไพรไปอีกด้วยเช่น ยางสดใช้เป็นยาทาปาก รักษาโรคปากเปื่อย (ยางสด) ยางสดใช้ทาแก้เท้าเปื่อย (ยางสด)	 www.google.co.th/search?q=ต้นพยอม

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทไม้ยืนต้น				
3	ต้นไม้แดง	ตลอดทั้งปี	สามารถนำมาปลูกเพื่อใช้ตกแต่งบริเวณอาคารสถานที่ได้ โดยนำมาปลูกเป็นกลุ่มในสวนสาธารณะหรือในที่โล่งแจ้ง และยังเป็นสมุนไพรไปอีกด้วย เช่น เปลือกมีรสฝาด ช่วยสมานธาตุ	 www.google.co.th/search?q=ต้นไม้แดง
4	ต้นจิก	ตลอดทั้งปี	ใบ – ช่วยแก้อาการท้องเสีย เมล็ด – ช่วยแก้อาการเหือดตา อักษบ ผล – ช่วยแก้อาการหวัด และแก้หัดไอ เปลือกต้น – ช่วยแก้ไข้ป่า แก้พิษแมลงกัดต่อย เนื้อไม้ – ช่วยในการขับระดูขาว ให้รสขื่น ราก – ช่วยแก้อาการหวัด ขับเสมหะ ช่วยทำให้อาเจียน	 www.google.co.th/search?q=ต้นจิก
5	ต้นชาด	ตลอดทั้งปี	ลำต้นนำมาเป็นเสาบ้าน คาน และผนังบ้าน แก้ไข้ที่มีพิษร้อน กระสับกระส่าย แก้ไข้เชื่อมซิมเนื้อไม้	 www.google.co.th/search?q=ต้นชาด
6	ต้นเค็ง	ตลอดทั้งปี	ผลต้มรับประทานแก้ไข้ร้อนใน ผลสุกรับประทานได้ ปรุงเป็นขนมหวาน ผลอ่อนนำมาต้มรับประทานได้ ยอดอ่อนให้รสเปรี้ยวใช้ประกอบอาหาร เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้าง เปลือกและแก่นย้อมสีให้สีน้ำตาลอมแดง	 www.google.co.th/search?q=ต้นเค็ง

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทไม้ยืนต้น				
7	ต้นพอก	ตลอดทั้งปี	เนื้อผลสุกรอบ ๆ เมล็ด มีรสหวานหอม ใช้รับประทานได้ เนื้อไม้ กระพี้สีเหลืองอ่อน แก่นสีชมพูเรื่อ ๆ เนื้อค่อนข้างละเอียด สามารถนำมาใช้ในงานก่อสร้าง ทำฝา ฝา ทำกระดานได้	 www.google.co.th/search?biw=ต้นพอก
8	ต้นหมากเหลี่ยม	ตลอดทั้งปี	เนื้อไม้สามารถนำมาใช้ทำโครงสร้างต่าง ๆ ของบ้านได้ เช่น หน้าต่าง ประตู กระดานพื้น ฝา เครื่องมือเครื่องใช้ภายในร่ม ทำก้านและกลัดไม้ขีดไฟ ทำพิน	 www.google.co.th/search?biw=ต้นหมากเหลี่ยม
9	ต้นอะราง	ตลอดทั้งปี	เปลือกต้นที่มีอายุมากใช้รับประทานได้ โดยขูดผิวด้านในออกมาแล้วสับให้ละเอียด ใส่ในส้มตำร่วมกับสับปะรดและเม็ดแตง เปลือกสามารถนำมาต้มกับเทียนไข เพื่อนำมาใช้ถูพื้นได้	 www.google.co.th/search?biw=ต้นอะราง
10	ต้นมะสัง	ตลอดทั้งปี	ผลมะสังมีรสเปรี้ยว สามารถนำมาใช้แทนมะนาวได้ โดยใช้ปรุงน้ำพริก หรือใส่แกง นอกจากนี้ยังใช้กินและนำมาทำน้ำผลไม้ได้ด้วย รากและผลอ่อนเป็นยาแก้ไข้ ตำรายาไทยจะใช้รากนำมาต้มกับน้ำดื่มหรือฝนกับน้ำกินเป็นยาแก้ไข้	 www.google.co.th/search?biw=ต้นมะสัง

(2) พืชสมุนไพร ที่พบในป่าชุมชนบ้านสวนมอน เครือย่านาง ต้นเถาเอ็นอ่อน ต้นคัตเค้า ต้นเปกล้า ต้นรางจืด ต้นหนาดเลือด ต้นมะเกลือ ต้นหมี ต้นข่า ต้นกระท่อม ต้นบอระเพ็ด เป็นต้น
 ตารางที่ 6 สมุนไพรที่อยู่ภายในป่าชุมชน

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสมุนไพร				
1	เครือ ย่านาง	ตลอดทั้งปี	ช่วยรักษาโรคความดันโลหิตสูง และนำมาเป็นเครื่องปรุงรสช่วย เพิ่มความกลมกล่อมของอาหาร เช่น แกงหน่อไม้ ซุปหน่อไม้ แกง เลียง แกงหวาน เป็นต้น	 www.google.co.th/search?q=เครือย่านาง
2	ต้นเปกล้า	มีนาคม - พฤษภาคม	ไม้เปกล้าใหญ่ สามารถนำมาใช้เป็น เชื้อเพลิง ส่วนต้นใช้เลี้ยงคั้ง เปกล้าใหญ่ช่วยบำรุงโลหิต	 www.google.co.th/search?q=ต้นเปกล้า
3	ต้นมะเกลือ	ตุลาคม - ธันวาคม	แก่น้ำกัดเท้า	 www.google.co.th/search?biw=ต้นมะเกลือ
4	ต้นข่า	พฤษภาคม - เมษายน	ช่วยให้เจริญอาหาร (ข่าหลวง) ช่วยบำรุงร่างกาย (เหง้า) เป็นส่วนผสมในเครื่องแกงหรือ น้ำพริกต่าง ๆ ใช้ปรุงรสในอาหาร ต่าง ๆ อย่างต้มข่า ต้มยำ ผัดเผ็ด เป็นต้น นอกจากนี้ดอกและลำต้น อ่อนยังใช้รับประทานเป็นผักสด ได้	 www.google.co.th/search?biw=ต้นข่า

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสมุนไพร				
5	ต้นหมี่	กุมภาพันธ์ - เดือนตุลาคม	เปลือกสดใช้อมแก้ปวดฟัน แก้ปากเหม็น ช่วยแก้ลมเป็นก้อนในท้อง	 www.google.co.th/search?biw=ต้นหมี่
6	ต้นบอระเพ็ด	ตลอดทั้งปี	บอระเพ็ดช่วยบำรุงผิวพรรณให้สดใส หน้าตาสดชื่น (ใบ) สรรพคุณของบอระเพ็ดช่วยรักษาโรคเบาหวาน ควบคุมระดับน้ำตาลในเลือด	 www.google.co.th/search?biw=ต้นบอระเพ็ด
7	ต้นกระท่อม	ตลอดทั้งปี	ช่วยลดความดันโลหิต (ใบและเปลือก) ไม้กระท่อมมีเนื้อไม้ที่ละเอียด สีเหลืองหรือสีขาว สามารถนำมาใช้ทำพื้นและฝาที่ใช้ในงานรม หรือนำมาใช้ทำกล่องทำอุปกรณ์หรือสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ที่มีน้ำหนักเบา และยังสามารถนำมาใช้ทำเป็นเยื่อกระดาษได้อีกด้วย	 www.google.co.th/search?biw=ต้นกระท่อม
8	ต้นคัตเค้าเครือ	ธันวาคม - มกราคม	รากใช้ฝนกับน้ำข้าวข้าวช่วยรักษาฝีและรักษาแผลทั่วไป โดยเฉพาะแผลสุนัขกัด หมอยาพื้นบ้านกล่าวว่า การใช้รากคัตเค้าฝนกับเขี้ยวเสือจะช่วยรักษาแผลที่ถูกสุนัขกัด ทำให้แผลหาย และยังมี ความเชื่อด้วยว่าจะทำให้สุนัขตัวที่กัดถึงแก่ความตาย (เป็นความเชื่อส่วนบุคคล)	 www.google.co.th/search?biw=ต้นคัตเค้าเครือ

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสมุนไพร				
9	ต้นรางจืด	พฤศจิกายน - มกราคม	รากและเถาของรางจืดสามารถใช้รับประทานเป็นยาแก้ร้อนใน (ราก, เถา) รางจืดมีสรรพคุณช่วยแก้อาการกระหายน้ำ (ราก, เถา)	 www.google.co.th/search?biw=ต้นรางจืด
10	ต้นหนาดเลือด	ตลอดทั้งปี	ใบและยอดอ่อนนำมาต้มเอาน้ำกินเป็นยาขับพยาธิ	 https://medthai.com ต้นหนาดเลือด

(3) สัตว์ที่พบในป่าชุมชนบ้านสวนมอน โดยมีสัตว์ป่าในป่าชุมชน พบว่าป่าผืนนี้เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่าหลายชนิด ที่ได้อพยพกลับเข้ามาอยู่ในบริเวณป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และไม่ให้ชาวบ้านทำการล่าสัตว์ป่าในเขตป่าชุมชน ได้แก่ สัตว์จำพวกนกป่า นกกระเจิบ นกกระปูด เป็นต้น ส่วนสัตว์เลื้อยคลานที่พบในป่าชุมชน ได้แก่ กระจง กิ้งก่า เต่า จิ้งเหลน จิ้งจก งู เป็นต้น ซึ่งป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ไม่ได้เพียงแต่จะผลิตอาหารเพื่อสนองตอบการบริโภคของคนในชุมชนเท่านั้น แต่ยังเป็นพื้นที่สาธารณะในด้านต่างๆ อีกมากมายไม่ว่าจะเป็น เป็นพื้นที่ทางพิธีกรรมของชุมชน ที่มีความนับถือกันมาช้านาน เป็นพื้นที่ทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่ในการหาสมุนไพร หรือแม้กระทั่งเป็นพื้นที่ทางสังคมในคนรุ่นใหม่ที่ยอมรับความรู้ใหม่ในด้านทรัพยากรธรรมชาติ สามารถเข้าไปเรียนรู้ ทางทรัพยากรได้อีกด้วย

ตารางที่ 7 สัตว์ที่พบในป่าชุมชนบ้านสวนมอน ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, สัตว์ปีก, สัตว์เลื้อยคลาน

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, สัตว์ปีก, สัตว์เลื้อยคลาน				
1	กระรอก	ตลอดทั้งปี	-	 www.google.co.th/search?q=กระรอก
2	พังพอน	ตลอดทั้งปี	-	 www.google.co.th/search?biw=พังพอน
3	นกกระจิบ	มิถุนายน - สิงหาคม	-	 www.google.co.th/search?biw=นกกระจิบ
4	นกกระปูด	มิถุนายน - สิงหาคม	-	 www.google.co.th/search?biw=นกกระปูด

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, สัตว์ปีก, สัตว์เลื้อยคลาน				
5	แย้	กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม	เป็นอาหาร โดยมีรสชาติคล้ายเนื้อไก่ นิยมนำไปทำเป็นเมนูได้หลากหลาย เช่น ปิ้ง หรือ ลาบ	 www.google.co.th/search?biw=แย้
6	กะปอม	กุมภาพันธ์ - พฤษภาคม	อาหารพื้นบ้านที่นิยมรับประทานกันมาก เหมือนกับแย้ ได้แก่ ปิ้งย่าง แกงคั่ว ทอด ทำน้ำพริก เป็นต้น	 www.google.co.th/search?biw=กะปอม
7	เต่า	พฤษภาคม - ตุลาคม	-	 www.google.co.th/search?biw=เต่า
8	จิ้งเหลน	ตลอดทั้งปี	-	 www.google.co.th/search?biw=จิ้งเหลน
9	จิ้งจก	ตลอดทั้งปี	-	 www.google.co.th/search?biw=จิ้งจก

ลำดับ	ชนิดพืช	ช่วงเวลาที่พบ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
ประเภทสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม, สัตว์ปีก, สัตว์เลื้อยคลาน				
10	งู	พฤษภาคม - ตุลาคม	-	 www.google.co.th/search?biw=งู

1.3 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอนทางด้านทรัพยากร

ผลจากการสัมภาษณ์พบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ของประชาชนในอดีตไม่ได้มีกฎเกณฑ์แต่อย่างใด แต่จะอาศัยหลักฐานความเชื่อในการอนุรักษ์ป่า เช่น ต้นไม้ที่อยู่ภายในอาณาบริเวณป่าชุมชนจะไม่สามารถนำไม้ออกมาใช้ประโยชน์ภายในส่วนตัวได้ เพราะชาวบ้านเชื่อว่าป่าชุมชนบริเวณนี้คือสิ่งที่ยังมองไม่เห็นที่เรียกว่าผีปู่ตาที่อาศัยอยู่เป็นต้น ด้วยสาเหตุนี้คนในสมัยอดีตจึงได้มีความเชื่อที่ผูกพันกับระบบธรรมชาติเป็นอย่างมาก ทำให้ปัจจุบันความเชื่อเหล่านั้นยังคงอยู่คู่กับชาวบ้าน ดังนั้น ผู้นำชุมชนและผู้สูงอายุภายในชุมชนจึงได้มีการประชุมเพื่อกำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านสวนมอนไว้ดังนี้คือ การใช้ประโยชน์จากไม้ใช้สอย (หมายถึงนำไม้ที่แห้งหรือตายแล้วนำไปเป็นเชื้อเพลิงหุงต้ม เช่น เผ่าถ่าน) สามารถเข้าไปเก็บเห็ดหาของป่าหรือสมุนไพรต่างๆ เพื่อนำมาใช้ในครัวเรือนได้หรือบริโภคภายในครัวเรือน และจากการศึกษา ยังพบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนมีอยู่ 2 ประการคือ ทางเศรษฐกิจ สังคม

1. ด้านเศรษฐกิจ

1.1 การใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่า เช่น การเก็บเห็ดจะออกในช่วงเดือนพฤษภาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งเป็นช่วงฤดูฝนที่มีเห็ดดอกชุกชุม เห็ดที่ชาวบ้านเก็บได้ส่วนใหญ่นำมาเพื่อการบริโภคภายในครัวเรือน ส่วนที่เหลือจากการบริโภคจึงจะนำไปขายเพื่อเสริมรายได้ก็โลกรั่มละ 150-300 บาท เช่น เห็ดปลวกโคน เห็ดโค เห็ดหน้าแดง เห็ดระโงก ไข่มดแดง ฯลฯ เป็นต้น สำหรับพืชผักป่าที่กินได้ได้แก่ ย่านาง กระโดน ต้นข่า เป็นต้น ป่าประเภทนี้ชาวบ้านใช้บริโภคได้ทุกฤดูกาลการเข้าไปเก็บผลไม้ภายในป่าชุมชนเช่น ต้นมะขาม ต้นหมากหวดข่า กัมกรก ซึ่งผลไม้แต่ละชนิดก็จะออกตามฤดูกาลซึ่งชาวบ้านก็ได้เข้าไปเก็บมารับประทานอยู่เสมอซึ่งเป็นวิถีชีวิตชาวบ้านที่ยังคงมีความผูกพันและต้องพึ่งพาอาศัยทางธรรมชาติ ผลผลิตที่ได้สามารถนำมาดำรงชีวิตภายในครอบครัวหรือสามารถขายเพื่อเป็นรายได้เสริมให้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่งด้วย

ตารางที่ 8 สรุปราคาของเห็ดแต่ละชนิด

ลำดับ	รายการ	ลักษณะการใช้ประโยชน์	ภาพประกอบ
1	เห็ดปลวกโคน	นำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน และนำไปจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียง กิโลกรัมละ 200 บาท	 <p>www.google.co.th/search?q=เห็ดปลวกโคน</p>
2	เห็ดไต	นำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน และนำไปจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียง กิโลกรัมละ 200-250 บาท	 <p>www.google.co.th/search?q=เห็ดปลวกโคน</p>
3	เห็ดหน้าแดง	นำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน และนำไปจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียง กิโลกรัมละ 150 บาท	 <p>www.google.co.th/search?q=เห็ดหน้าแดง</p>
4	เห็ดระโงก	นำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน และนำไปจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียง 300 กิโลกรัมละ	 <p>www.google.co.th/search?q=เห็ดระโงก</p>
5	ไข่มดแดง	นำมาประกอบอาหารภายในครัวเรือน และนำไปจำหน่ายในหมู่บ้านใกล้เคียง กิโลกรัมละ 200 บาท หรือถุงละ 20	 <p>www.google.co.th/search?q=ไข่มดแดง</p>

1.2 การใช้ประโยชน์จากการเก็บสมุนไพร การเก็บสมุนไพรในป่าชุมชนบ้านสวนมอนถือได้ว่าพบว่ามีจำนวนหนึ่งเพราะสภาพป่าชุมชนบ้านสวนมอน เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยความอุดมสมบูรณ์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและมีความชื้นตลอดทั้งปี ประกอบกับป่าชุมชนบ้านสวนมอนมีความหนาแน่นมากที่จะสามารถผลิตพืชสมุนไพรได้หลากหลาย เฉพาะโดยธรรมชาติของพืชสมุนไพรส่วนใหญ่มักเกิดในในพื้นที่ชุ่มน้ำตลอดทั้งปี ด้วยสาเหตุนี้สมัยก่อนนั้นชาวบ้านและหมอยาสมุนไพรนั้นได้ เข้าไปเก็บสมุนไพรเพื่อมาประกอบเป็นยารักษาโรคของคนในหมู่บ้านสวนมอน แต่ในปัจจุบันนี้ “หมอยา” บ้านสวนมอนอยู่ได้เสียชีวิตลงแล้วแล้วก็ไม่มีใครที่จะเป็นผู้สืบทอดด้านยาแผนโบราณต่อจากนายบัว พารหาร และจากการสอบถามพบว่าหมู่บ้านบางท่านเข้าไปเก็บหรือหาสมุนไพรประเภทที่ใช้รักษาโรคจำพวก เช่นโรคความดันโลหิตสูง(ย่านาง , กระจู่ม) แก้วปวดฟันแก้ปากเหม็นและช่วยแก้ลมเป็นก้อนในท้อง(ต้นหมี) ช่วยให้เจริญอาหารช่วยบำรุงร่างกาย(ต้นข่า) ช่วยแก้ น้ำกัดเท้า(มะเกลือ) โรคตับแข็ง (บอระเพ็ด) หมอยาสวแก่ เป็นยาช่วยแก้ปวด เป็นต้น ซึ่งการใช้ประโยชน์จากสมุนไพรที่มักจะใช้วิธีการชูดรากไปต้มนำมาต้มกินใช้ในการรักษาโรคดังกล่าวและยังสามารถนำมาปลูกไว้ที่บ้านได้ซึ่งสมุนไพรจะแตกต่างจากไม้ยืนต้น เพราะไม้ยืนต้นจะไม่สามารถนำออกมาจากพื้นที่ป่าชุมชน เพราะไม้ยืนต้นในป่าชุมชนนั้นมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่หรือคุ้มครองป่าชุมชนนั้นอยู่จึงไม่มีชาวบ้านคนไหนที่สามารถจะนำไม้ออกมาได้สิ่งที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ได้ก็คือการหาสมุนไพรภายในป่าชุมชนหรือเก็บของป่า

ภาพที่ 8 ผลของมะเกลือช่วยในเรื่อง น้ำกัดเท้า

1.3 การใช้ประโยชน์เพื่อทำเลื่อยสัตว์ ป่าชุมชนบ้านสวนมอนเป็นอีกคืนที่หนึ่งที่ชาวบ้านมักใช้ประโยชน์ในการเลี้ยงสัตว์ เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่มักประกอบอาชีพเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ โดยในช่วงฤดูการทำนาชาวบ้านไม่มีพื้นที่ในการเลี้ยงสัตว์จึงได้นำสัตว์เลี้ยงของตนในป่าชุมชนบ้านสวนมอน เพราะมองว่าป่าชุมชนบ้านสวนมอนมีความอุดมสมบูรณ์และเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะที่ทุกคนในหมู่บ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ร่วมกันได้ จากการศึกษาพบว่าสภาพทั่วไปของบ้านสวนมอนพบว่าพื้นที่สาธารณะพอที่จะสามารถให้ชาวบ้านนำสัตว์เข้าไปใช้ประโยชน์ในช่วงฤดูทำนาหรือช่วงหน้าฝน เพราะป่าชุมชนบ้านสวนมอนนั้นก็มีความอุดมสมบูรณ์อยู่แล้ว อีกอย่างการที่ชาวบ้านนำสัตว์เข้าไปเลี้ยงภายในบริเวณป่าชุมชนก็จะคอยทำหน้าที่สอดส่องดูแลการทำลายป่าจาก

บุคคลภายนอกและ มูลสัตว์ยังเป็นปุ๋ยให้ต้นไม้ได้เจริญเติบโตและสัตว์เลี้ยงก็กินหญ้าทำความสะอาดป่าไม่ให้มีสภาพที่รกร้าง

ภาพที่ 9 เป็นพื้นที่ทำเลไว้เลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ

2. ด้านสังคม

2.1 ความเชื่อเรื่องผี

2.1.2 ความเชื่อเรื่องผี ราษฎรในหมู่บ้านมีความนับถือป่าดอนปู่ตาเช่นเดียวกับด้านศาสนา เพราะป่าดอนปู่ตาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้ชาวบ้านร่วมกันอนุรักษ์ป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์

2.2 พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา/พิธีกรรมบนบาน

2.2.1 พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะการเลี้ยงปู่ตาเป็นพิธีกรรมที่มีการถ่ายทอดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ การเลี้ยงปู่ตาของชาวบ้านส่วนมากถือว่าขอให้อุปถัมภ์ รักษาคุ้มครองป้องกันภัยร้ายทั้งปวงที่จะเกิดขึ้นแก่บุตรหลานในชุมชน

2.2.2 พิธีกรรมบนบาน เป็นพิธีกรรมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญอย่างหนึ่ง คือ ชาวบ้านคนใดมีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจ ก็จะไปทำพิธีในดอนปู่ตาเพื่อให้อุปถัมภ์ช่วยในการดลบันดาลให้สิ่งชาวบ้านให้เป็นจริง

2. ผลการศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

จากการศึกษาวิจัยโดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสนทนากลุ่ม พบว่า มีภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนโดยนำหลักการทางด้านความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมเข้ามาจัดการป่าชุมชน

2.1 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านความเชื่อ

ภูมิปัญญาชาวบ้านด้านความเชื่อจะสอนให้เคารพผู้อื่น เคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เคารพธรรมชาติ พึ่งพาอาศัยธรรมชาติโดยไม่ทำลาย ความเชื่อเรื่องผี เป็นกฎเกณฑ์ที่บรรพบุรุษได้ถ่ายทอดมานาน และการละเมิดกฎเกณฑ์นั้นจึงเรียกว่าผิดผี โดยคนเฒ่าคนแก่ซึ่งเป็นตัวแทนของบรรพบุรุษที่ เป็นผู้แนะนำและดำเนินการ เป็นการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีทำให้รู้จักเคารพกันและกัน ทำให้ทุกฝ่ายอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ทำให้ชุมชนดั้งเดิมจึงมีกฎเกณฑ์ของการอยู่ร่วมกัน โดยมีคนเฒ่าคนแก่ เป็นผู้นำ คอยให้คำแนะนำตักเตือน จึงทำให้ชาวบ้านเกิดความเคารพธรรมชาติรอบตัว ไม่ว่าจะเป็น ดิน น้ำ อากาศ ป่าไม้ ข้าว ชาวบ้านส่วนมอญยังคงเคารพผู้หลักผู้ใหญ่พ่อแม่ปู่ย่าตายายและรวมไปถึงผู้ที่เสียชีวิตและล่วงลับไปแล้ว ชาวบ้านบ้านสวนมอญส่วนมากนับถือศาสนาพุทธ และยังมีความเชื่อในปรากฏการณ์ธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าผีบรรพบุรุษ โดยความเชื่อเรื่องผีปูดานั้นชาวบ้านถือว่ามีความเชื่อเป็นอย่างมากเพราะปู่ตาจะคอยดูแลรักษาภายในชุมชนให้ปลอดภัย และคนในชุมชนยังเชื่ออีกว่าผีปูดตาเป็นผู้ปกป้องคุ้มครองป่าชุมชนเป็นอันศักดิ์สิทธิ์ อีกทั้งยังดูแลชาวบ้าน ทำให้ชาวบ้านเกิดความหวงแหนในทรัพยากรที่มีอยู่ภายในป่าชุมชน โดยห้ามบุคคลภายนอกเข้าไปทำลายป่าและพืชพรรณทางธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าหากบุคคลใดไม่ปฏิบัติตาม ก็จะได้รับบทลงโทษจากผีปูดตา และขจัดยังต้องเอาใจใส่ดูแลป้องกันรักษาพื้นที่บริเวณป่า ต้นไม้ สมุนไพร รวมไปถึงทรัพยากรที่ผลิตผลจากป่า ดอนปู่ตาทั้งปวงให้อยู่ในสภาพปกติตามบัญชาของผีปูดตาอีกด้วย ถือว่าสิ่งต่างๆ ในป่าดอนปู่ตา นั้นเป็นสมบัติของผีปูดตาที่ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ แต่สิ่งที่ปู่ตาท่านให้ชาวบ้านคือ การใช้สอยในเรื่องของการเก็บเห็ด หาผักหรือสมุนไพรได้ต่างๆ เป็นต้น ข้อห้ามต่างๆในแต่ละชุมชนนั้นอาจกำหนดขึ้นจากมติที่ประชุมของชาวบ้าน หรือเจ้าจะเป็นผู้กำหนดขึ้นมาเองก็ได้ตามคำขอของผีปูดตา ความเชื่อที่ชาวบ้านนำมาจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตา มีดังนี้

2.1.2 ความเชื่อเรื่องผี

ความเชื่อและโลกทัศน์ของชาวบ้านอีสาน เป็นความเชื่อที่ผสมผสานกันระหว่างคติดั้งเดิมเรื่องผี วิทยุญาณ เรื่องพราหมณ์ และเรื่องพระพุทธศาสนา โดยมีพระรัตนตรัยแห่งพระพุทธศาสนาเป็นที่พึ่งสูงสุด แต่คติทางพราหมณ์และคติเรื่องผี เรื่องวิทยุญาณก็มีได้เลื่อนราง หรือลดความสำคัญลงไปจากชาวบ้าน ความเชื่อเหล่านี้จึงได้ผสมผสานความเชื่อทุกอย่างไว้ในพิธีกรรมตามสังคมประเพณีของชาวบ้าน แล้วสืบสานภูมิปัญญาเหล่านั้นมาผลิตซ้ำในวิถีปัจจุบันอย่างมั่นคง

ความเชื่อเรื่องผีปูดตา เป็นผีประเภทวิทยุญาณบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ที่เคยอาศัยอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านมาก่อน ครั้นตายไปแล้ว ด้วยความอาลัยรักในสถานที่นั้นๆ ดวงวิทยุญาณจึงยังคงสถิตย์ วนเวียนคอยปกปักรักษา คุ้มครอง รักษา สถานที่นั้นๆ จากความเชื่อของชาวบ้าน “เจ้าปู่(ผีปูดตา)” จะเป็นผู้คุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากอันตรายและภัยพิบัติทั้งปวง นอกจากนี้ปู่ตายังแสดงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ให้ปรากฏ โดยวิธีดบันดาลให้สิ่งต่างๆ เป็นไปตามความปรารถนาของผู้บนบาน (ในภาษาท้องถิ่นเรียกว่า บำ) เมื่อได้สิ่งที่ปรารถนาตามที่บนปู่ตาไว้แล้ว ชาวบ้านจะแก้บนหรือเรียกตามภาษาท้องถิ่นว่า “เสียค่าคายหรือการปลงบำ” ในการเสียค่าคายนี้

อาจจะมาทำร่วมในวันที่มีพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประจำปีของหมู่บ้านก็ได้หรือเลี้ยงส่วนตัวก็ได้แล้วแต่ความสะดวกของชาวบ้าน โดยบ้านสวนมอนจะกำหนดวันและเวลาเลี้ยงผีปู่ตาของทุกปีในเดือนที่ 6 คือบุญเบิกบ้าน ฉะนั้น ผีปู่ตานั้นเป็นเสมือนที่พึ่งทางใจของชาวบ้านสวนมอนเมื่อได้รับความเดือดร้อน เช่น สิ่งของหาย เดินทางไกล หรือแม้ว่าลูกหลานจะถูกไปเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านจะไปบนผีปู่ตาเพื่อวิงวอนให้ปู่ตาช่วยดลบันดาลให้สมกับความตั้งใจทุกประการ

ดังนั้นชาวบ้านสวนมอนจึงมีความเชื่อในเรื่องผีปู่ตามาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพราะชาวบ้านบางท่านได้พบเจออิทธิฤทธิ์แห่งผีมาแล้วทำให้ชาวบ้านมีความเกรงกลัว เพราะ เป็นการสร้างให้เกิดความกลัว ทำให้ชาวบ้านไม่กล้าเข้าไปบุกรุกป่า ตัดต้นไม้ ทำลายป่าต่างๆ สิ่งเหล่านี้จึงเป็นการจัดการโดยการใช้ ข้อห้าม เพื่อให้เกิดความกลัวเป็นการจัดการคนในหมู่บ้านมิให้เข้าไปทำลายทรัพยากรที่มีความสมบูรณ์ของธรรมชาติ เช่น

1. เมื่อปีพ.ศ. 2500 มีชายผู้หนึ่งเข้าไปขโมยตัดต้นไม้ภายในบริเวณป่าดอนปู่ตาขนาดที่ชายผู้นั้นกำลังนำไม้ออกจากพื้นที่ป่าดอนปู่ตาก็ได้เกิดเหตุการณ์ที่ไม่คาดฝันคือชายผู้นั้นไม่สามารถเดินออกมาจากบริเวณป่าได้

2. เมื่อปีพ.ศ. 2545 ได้มีชาวบ้านคนหนึ่งได้เข้าไปทะเลาะเบาะแว้งในบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา หลังจากนั้นชาวบ้านผู้ที่เป็นผู้ด่าว่าร้ายอีกฝ่ายกลายเป็นผู้พิการพูดไม่ได้ตลอดชีวิต (ยังมีชีวิตอยู่แต่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้)

3. ผีปู่ตายังป้องกัน ขับไล่ผีปอบ ผีร้ายอื่นๆรวมถึงอาถรรพ์อาคมร้ายทั้งหลาย มิให้เข้ามาในหมู่บ้าน เป็นต้น นอกจากนี้ ปู่ตายังคอยดูแลผืนป่าชุมชนดอนปู่ตารวมไปถึงสัตว์ที่อาศัยอยู่ในบริเวณให้ปลอดภัย และช่วยดูแลหมู่บ้านให้หมู่บ้านมีความปลอดภัยไม่เกิดอันตรายทางธรรมชาติเช่น พายุ ฝน เป็นต้น

2.1.3 ความเชื่อเรื่องผู้อาวุโส(ขจ้ำ)

ชาวบ้านสวนมอนมีความเคารพนับถือผู้อาวุโส โดยผู้อาวุโสจะเป็นผู้คอยแนะนำว่ากล่าวตักเตือน ในสิ่งที่ไม่ถูกหรือทำผิด และจะคอยเป็นผู้สืบทอดความเชื่อในชุมชน สิ่งปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษให้รุ่นลูกมีการสืบทอดความเชื่อนั้นๆ ผู้อาวุโสเป็นเหมือนสัญลักษณ์แทนสถาบันอันศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนและชาวบ้านทุกคนเชื่อในสิ่งที่ผู้อาวุโสบอกกล่าวหรือสั่งสอนในสิ่งที่เคยปฏิบัติมา และผู้อาวุโสเป็นเหมือนบุคคลที่ได้รับมอบหมายให้เป็นตัวแทนของชุมชน เพื่อติดต่อสื่อสารระหว่างผีปู่ตา หรือรับบัญชาจากผีปู่ตามาแจ้งแก่ชุมชน เป็นสื่อกลางระหว่างคนกับผี ตลอดจนมีภาระหน้าที่ในการดำเนินกิจการด้านพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีปู่ตา คือพิธีกรรมเลี้ยงบ้าน(เลี้ยงปู่ตา) ทุกเดือน 6 ของทุกปี และผู้อาวุโสจะมีหน้าที่ในการจัดการป่า เท่านั้นชาวบ้านสวนมอนจึงมีความเคารพนับถือผู้อาวุโส เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี บุคลิกน่าเลื่อมใส เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนบ้านสวนมอน

1. วิธีการคัดเลือกขจ้ำของบ้านสวนมอน พบว่า เมื่อขจ้ำคนเดิมที่หมดวาระแล้วก็จะมีการร่วมกันไปเลือกขจ้ำในระหว่างเดือน6 คือ บุญเบิกบ้าน เพื่อจะทำการเลือกขจ้ำโดยให้ชาวบ้านยกมือออกเสียงในการเลือกกว่าบุคคลใดเหมาะสมที่จะได้เป็นขจ้ำบ้านสวนมอนและหลังจากการคัดเลือกขจ้ำแล้วก็ได้มีการทำขันธ 5 ขึ้นบอกกล่าวแก่ปู่ตาว่าชาวบ้านได้ร่วมกันเลือกขจ้ำแล้วให้ปู่ตา หลังจากการ

คัดเลือกเจ้าคนใหม่เสร็จแล้ว จะมีชาวบ้านขึ้นบอกกล่าวเพื่อปูตาได้รับทราบว่าคุณคนนี้เป็นเจ้าคนต่อไปของบ้านสวนมอน

2. บทบาทหน้าที่ของเจ้า คือ ทำหน้าที่ในพิธีกรรมต่างๆ ไม่ว่าจะเป็พิธีกรรมเลี้ยงปูตา พิธีการบนบาน ท่านจะเป็นผู้พาชาวบ้านทุกคนทำพิธีกรรมร่วมกันในหมู่บ้าน และพิธีการเสี่ยงทายโดยใช้คางไก่ทำนายฟ้าฝน

3. เจ้าต้องมีหน้าที่ในการดูแลป่าชุมชนตอนปูตาคอยดูมิให้ใครเข้าไปทำลายป่าชุมชน

2.2 ภูมิปัญญาด้านพิธีกรรมในการจัดการป่าชุมชนตอนปูตา

วิถีชีวิตของชาวอีสานถือว่าเป็นพิธีกรรมประเพณีไทยที่จำเป็นและขาดไม่ได้ ถ้าปีใดบังเอิญไม่มีการได้เลี้ยงผีปูตาทกทำให้เกดเหตุเภทภัยขึ้นแก่ชาวบ้าน เขามักจะโทษกันว่าเป็นเพราะไม่ได้เลี้ยงผีปูตา ด้วยความเชื่อแบบนี้ชาวบ้านจึงพากันทำประเพณีไทยนี้มีการสืบสารถมา ชาวบ้านสวนมอนในรอบหนึ่งปีจะมีการจัดพิธีกรรมทุกเดือน 6 ของทุกปี เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อ ความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชน คนกับธรรมชาติ และระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นทำให้ชาวบ้านสวนมอนได้มีการจัดพิธีกรรมขึ้นทุกปีภายในป่าชุมชนตอนปูตาเพื่อเป็นการแสดงออกถึงความเคารพ ความศรัทธา และความนับถือถึงสิ่งที่คอยดูแลป่าภายในหมู่บ้านให้เกิดความ สงบร่มเย็น โดยชาวบ้านจะมีการประกอบพิธีกรรมในพื้นที่ป่าตอนปูตาทุกครั้ง ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ถือเป็นการจัดการป่าชุมชนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารทรัพยากรธรรมชาติที่อยู่ภายในป่าตอนปูตาอีกรูปแบบหนึ่ง พิธีกรรมที่จัดขึ้นภายในป่าชุมชนตอนปูตา คือ

ภาพที่ 10 พิธีเลี้ยงปูตา www.google.co.th/search?q=พิธีเลี้ยงผีปูตา สืบค้นเมื่อวันที่ 2/3/2561

2.2.1 พิธีเลี้ยงปูตา

พิธีเลี้ยงปูตาจะจัดทำขึ้นในระหว่างเดือน 6 ของทุกปี เพื่อเป็นการแสดงถึงความเคารพ ที่ชาวบ้านทำเป็นประจำทุกปี โดยเชื่อว่าสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะช่วยปกป้องรักษา ไม่ให้เกิดเหตุร้ายในหมู่บ้าน และยังขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลหลังจากเสร็จสิ้นพิธี ชาวบ้านจะนำไก่ที่เชนไหวมาแบ่งกันกิน โดยเชื่อว่าจะมีสุขภาพแข็งแรง และมีโชคมีลาภตลอด โดยจะมีผู้นำคือขเจ้าเป็นผู้กำหนดวันใด

วันหนึ่งเป็นวันเลี้ยงปูตา (ไม่ให้ตรงกับวันศีล เพราะถือว่าเป็นวันที่ผีมีอิทธิฤทธิ์มาก) เมื่อกำหนดวันได้แล้ว ขจ้ำก็จะบอกชาวบ้านให้เตรียมอาหารคาวหวานมาเลี้ยงปูตาเช่น เหล้าขาว ไก่ หมากพลู บุหรี่ และใบตะไคร้

ขั้นตอนการเลี้ยงปูตา

1. ชาวบ้านจะนำใบห้วชิงโค (ใบตะไคร้) นำมามัดเป็นปมเพื่อแสดงถึงตัวแทนของ จำนวนคน ภายในบ้าน สัตว์เลี้ยงภายในบ้าน ยานพาหนะทุกคัน หรือสิ่งอื่นๆที่อยู่ภายในบ้านของตนเอง

2. หลังจากที่ได้อุปกรณ์ที่เตรียมไว้ขึ้นไปบอกกล่าวแก่ปูตาว่าให้ดูแลรักษาลูกหลานให้ปลอดภัยจากอันตรายใดๆ และผลผลิตทางด้านเกษตรก็ให้เกิดผลดี โดยวิธีนี้จัดทำขึ้นเพื่อเป็นการบอกกล่าวผีปูตาและผีบ้านผีเรือนให้ดูแลรักษาหมู่บ้าน คนในหมู่บ้าน และให้ผลผลิตจากการทำนาข้าวให้ได้ผลที่อุดมสมบูรณ์ทำการเกษตรก็ให้ได้ผลดี ให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล

ผลที่เกิดขึ้นจากทางพิธีกรรมเลี้ยงผีปูตานี้บ้านเมืองก็ไม่เกิดอันตราย ผลผลิตทางการเกษตรก็ดี จึงทำให้ชาวบ้านมีความเชื่อและความศรัทธาในผีปูตา ชาวบ้านยังให้ความเชื่อในสถานที่แห่งนี้ว่าเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์และไม่เคยมีผู้ใดล่วงละเมิด รุกล้ำ หรือบุกรุกเข้าไปตัดไม้ทำลายป่า และพื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้นับว่าเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจากวัดประจำหมู่บ้าน เหตุที่ต้องเช่นไรวางสรวงผีปูตา เพราะความเชื่อจึงทำให้ชาวบ้านพบเจอแต่ความสงบสุข โชคดี และไม่ทำให้หมู่บ้านเกิดภัยพิบัติตามมาได้

ภาพที่ 11 พิธีเลี้ยงคางไก่อ www.google.co.th/search?dcr=พิธีเลี้ยงคางไก่อ สืบค้นเมื่อวันที่ 2/3/2561

2.2.2 พิธีเลี้ยงคางไก่อ

ก่อนจะเริ่มไถหว่าน ขจ้ำต้องเป็นผู้เลือกเอาไก่อที่เสร็จจากพิธีเลี้ยงปูตา ขึ้นไปไว้บนหอพูตาอย่างละ 1 ตัวพร้อมด้วยเหล้าพื้นบ้าน 1 แก้ว แล้วจูดรูปเทียนขึ้นจากนั้น ขจ้ำได้บอกกล่าวแก่ปูตาว่า

1. ถ้าบ้านเมืองจะอยู่เย็นเป็นสุข ข้าวปลาอาหารจะ อุดมสมบูรณ์แล้ว ก็ขอให้ท่านเจ้าปูตา จงดัดแปลงคางไก่อให้โค้งเข้ามีลักษณะเหมือนเคียว ที่สวยงาม

2. ถ้าหากว่าจะเกิดความแห้งแล้ง ขอให้ท่านเจ้าปู่ตาดัดแปลงทางไกลให้หิ้งงอ

3. ถ้าเกิดน้ำท่วมจนถึงขั้นเสียหาย ก็ขอให้เจ้าปู่ตาดัดแปลงทางไกลให้เหยียดตรงด้วยเถิด

เมื่อ ขจ้ำกล่าวแล้ว ก็นำไถลงมาจากหอพูตา เพื่อที่จะตรวจสอบ โดยดึงคางไถมารัดเนื้อเยื่อ ออกให้เหลือเพียงกระดูกคางส่วนที่อ่อนดูว่า มีลักษณะเป็นเช่นใด คางไถโค้ง เหมือนเคียว หรือหิ้งงอ ก็เสี่ยงหายไปตามสภาพการณที่เกิดขึ้น เป็นต้นว่าถ้าคางไถโค้งงอก็ทายว่า ปีนี้ชาวบ้านจะได้รับข้าว ปลาอาหารที่อุดมสมบูรณ์ ถ้าคางไถหิ้งงอเข้า ก็แสดงว่าปีนั้นจะเกิดความแห้งแล้ง และถ้าคางไถตรง ก็แสดงว่าปีนั้นจะมีน้ำท่วมทำให้น้ำข้าวเกิดความเสียหาย พิธีกรรมการเสี้ยคางไถถือว่าเป็นหน้าที่ของ ขจ้ำที่ต้องเป็นผู้บอกกล่าวให้ชาวบ้านได้รับทราบ ว่าในปีนี้อาหารจะเป็นอย่างไรสมบูรณ์ หรือไม่ พิธีเสี่ยงทายจะจัดขึ้นในวันเดียวกันกับพิธีเลี้ยงปูตา

ผลที่เกิดขึ้น หลังจากมีการเสี้ยคางไถพบว่า คางไถมีลักษณะโค้งเข้าหากันเหมือน เคียว แปลว่า บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข ข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ พิธีเสี้ยคางไถจึงเป็นพิธีที่สำคัญอย่างหนึ่งในการมองเห็นถึงสภาพการเป็นอยู่บ้าน

2.2.3 พิธีบนบานเฉพาะรายบุคคล (บ่า)

วิธีบนบานสักการะจะมาเป็นรายบุคคล คือ ถ้าชาวบ้านคนใดมีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจ ก็จะไปทำพิธีในดอนปู่ตาในระหว่างทำบุญเดือน 6 ที่มีการทำพิธีเลี้ยงผีปูตานั้นก็ได้ โดยให้ชาวบ้านผู้ที่มีเรื่องทุกข์ร้อนใจเข้าไปขอให้ปู่ตาช่วยเหลือโดยจะทำพิธีที่ชาวบ้านเรียกว่า “บนหรือบ่า” เมื่อสิ่งที่ชาวบ้านขอไว้บรรลุผลตามที่ขอ ผู้ที่บนหรือบ่าก็ต้องมาทำพิธีที่เรียกว่า “แก้บนหรือการปลงบ่า” จะต้องนำสิ่งที่ตนเองบอกกล่าวไว้ว่าเมื่อสำเร็จผลตามที่ทำการบนไว้มาให้ปู่ตา เช่น เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ขนมหวาน ผลไม้ต่างๆ เป็นต้น โดยชาวบ้านจะต้องเชิญ ขจ้ำมาเป็นผู้ทำพิธีให้ หรือถ้าหากผู้ใดได้พรสมดังปรารถนาแล้วไม่ทำพิธีแก้บน คนๆนั้นก็อาจจะเกิดอันตรายถึงแก่ชีวิตเช่น อันตรายทางรถยนต์ หรือเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

ขั้นตอนการไปขอบนบาน

1. เตรียมดอกไม้ที่สีขาว รูปเทียน 2 คู่
2. เตรียมบอกกล่าวแก่ปู่ตาเพื่อขอในสิ่งที่ต้องการ เช่น ขอไม่ให้บุตรหลานติดทหาร พอได้สิ่งที่ต้องการแล้วก็ทำพิธีการแก้บน

ขั้นตอนการแก้บน

1. เตรียมดอกไม้ที่สีขาว รูปเทียน 2 คู่
2. นำสิ่งที่ได้บอกกล่าวแก่ปู่ตา เช่น ข้าวปลาอาหารคาว หวาน ดอกไม้จะต้องเป็นดอกไม้ที่มีสีขาว หรือดอกพุทไธสงกรวยใบตอง ๑ คู่ รูปเทียน ๒ เล่ม
3. นำขจ้ำมาเป็นผู้ประกอบพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณผีปูตามารับเอาเครื่องเช่นสังเวद्यต่าง ๆ

ผลที่เกิดขึ้น

หลังจากที่ชาวบ้านสวมมนได้บนบานศาลกล่าวแก่ปู่ตา เพื่อขอความช่วยเหลือจากท่าน ท่านก็ได้ดลบันดาลให้กับชาวบ้านในหมู่บ้านสวมมน ผู้ที่มีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจ หรือแม้กระทั่งของเรื่องการทำงาน ไม่ให้ติดทหาร หลังจากนั้นชาวบ้านก็ประสบผลสำเร็จดังใจที่ขอไว้แก่ชาวบ้าน

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านสวนมอนมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่ปรากฏเป็นรูปแบบของความรู้ความเชื่อ ประสพการณ์พิธีกรรม ทำให้เกิดความจำเป็นที่จะต้องออกกฎระเบียบเพื่อเป็นแบบแผนในการอยู่ ร่วมกันของชุมชน โดยปกติประเพณีการใช้ป่าอย่างอ่อนน้อม ยำเกรงและตระหนักถึงบุญคุณของป่า อันสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่สถิตอยู่ในป่าทำให้ความช่วยเหลือเหล่านี้ได้สั่งสมกลายเป็นพื้นฐานทางศีลธรรมและการ ใช้อำนาจออกกฎเกณฑ์เกี่ยวกับการจัดการป่าชุมชน และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากร ซึ่งเชื่อมโยง โดยตรงกับรูปแบบทางการผลิตในภาคเกษตร ในรูปแบบความเชื่อหรือพิธีกรรมเกี่ยวกับป่าดอนปู่ตา นั้นชุมชนยังคงทำพิธีเช่นไหว้บวง สรวง ฆีปู่ตาเป็นประจำทุกปี เพื่อเป็นสัญลักษณ์ที่ชาวบ้านสวนมอน ทุกคนแสดงถึงความกตัญญูที่มีต่อผีปู่ตาที่ช่วยดูแลรักษาป่า และให้ผลผลิตทางการเกษตร

2.3 ภูมิปัญญาด้านประเพณีพิธีกรรมในการจัดการป่าชุมชน

ชาวบ้านสวนมอนทุกคนนับถือศาสนาพุทธ และศาสนาพุทธเป็นสิ่งที่ชาวบ้านถือปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับชาวบ้าน ศาสนาจึงสร้างประเพณี วัฒนธรรมเพื่อให้ชาวบ้านรักษาสืบทอดต่อเนื่องกันไป ประเพณีวัฒนธรรมถือเป็นสัญลักษณ์ พระพุทธศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมจึงเป็นตัวเชื่อมโยงให้คนในชุมชนมีความสามัคคี และทำให้ ลูกหลานที่ไปทำงานอยู่เมืองไกลจากบ้าน ก็กลับมาร่วมงานพร้อมกับครอบครัวของตนเอง ประเพณี จึงเป็นสิ่งสำคัญ เช่นเดียวกับกับความเชื่อเพราะความเชื่อนั้นชาวบ้านทุกคนร่วมกันจัดพิธีกรรมเพื่อ เลี้ยงปู่ตา หรือบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ฉะนั้น ประเพณีบุญเดือน 6 คือ บุญเบิกบ้าน(บุญเลี้ยงผีปู่ตา) จึงเป็นส่วนที่สำคัญทั้งในทางศาสนาและพิธีกรรม เพราะทำให้ชาวบ้านรู้จักการจัดการป่าชุมชน โดย การใช้หลักภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์

ตารางที่ 9 ประเพณีพิธีกรรม

ประเพณี	ม.ค	ก.พ	มี.ค	เม.ย	พ.ค	มิ.ย	ก.ค	ส.ค	ก.ย	ต.ค	พ.ย	ธ.ค
บุญเบิกบ้าน					←→							
พิธีเลี้ยงคางไก่อ					←→							
พิธีบนบาน	←											→

จะเห็นได้ว่าชาวบ้านสวนมอนมีการจัดการป่าชุมชนโดยใช้หลักทางภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีมา ตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว โดยใช้หลักทางความเชื่อประเพณีพิธีกรรมของบุญเดือน 6 เป็น ส่วนหนึ่งของภูมิปัญญาชาวบ้าน เพื่อจัดระเบียบให้กับการผลิตและจัดการทรัพยากรโดยการ เสริมสร้างความผูกพันระหว่างศีลธรรมการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ระหว่างชุมชนคนและป่า ซึ่งบุญ เดือน 6 เป็นภูมิปัญญาชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรจึงเป็นการผสมผสานร่วมกัน ระหว่างหลักการที่เป็นเหตุกับการใช้ความรู้ประสพการณ์ความเชื่อประเพณีพิธีกรรมเป็นมาตรฐานใน การจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตา

2.4 การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

อนุรักษ์ป่าไม้ได้ด้วยการช่วยกันรักษาป่าในท้องถิ่นของเราที่เหลืออยู่ มิให้ถูกทำลายเพิ่ม แล้วช่วยกันปลูกต้นไม้ขึ้นมาทดแทนต้นไม้เพื่อช่วยฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และสามารถสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้ นอกจากนั้นแล้วยังต้องช่วยกันป้องกันไม่ให้เกิดไฟป่า มิให้การเผาไหม้ทำลายต้นไม้และชีวิตสัตว์ป่า และยังคงช่วยกันเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ ความรู้ด้านป่าไม้ให้คนในท้องถิ่นได้ตระหนัก ถึงความสำคัญของป่าไม้ ประโยชน์ป่าไม้ และโทษการทำลายป่า ให้เขาเหล่านั้นเข้าใจเรื่องป่าไม้อย่างถูกต้อง และช่วยกันปลูกไม้ในท้องถิ่นให้มากยิ่งขึ้น เนื่องจากป่าไม้นั้นให้ประโยชน์และเกี่ยวข้องกับเราทุกคน ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของชาวบ้าน ที่จะต้องช่วยกันรักษาป่าไม้

วิธีการปลูกป่าร่วมกัน คือ ชาวบ้านบ้านสวนมอนมีการร่วมกันอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนโดยมีวิธีการปลูกป่าในพื้นที่ป่าดอนปู่ตาในช่วงบุญเดือน 6 เป็นประจำทุกปีและต้นไม้ที่นำมาปลูกร่วมกันคือ ต้นยางนา ต้นมะม่วง ต้นมะขาม ต้นผักต้ว ต้นไม้พวกนี้ชาวบ้านจะเป็นคนร่วมบริจาค เพื่อที่จะช่วยพัฒนาป่าชุมชนให้มีความหลากหลายของทางทรัพยากรธรรมชาติ และสร้างจิตสำนึกให้ประชาชนมีหน้าที่ในการดูแลอนุรักษ์ป่าชุมชนมิให้มีบุคคลเข้ามาบุกรุกป่า และคอยเป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนบ้านสวนมอน

ผลที่เกิดขึ้น ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันรักษาป่าชุมชน และคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกัน เพื่อให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน และทำให้ป่าชุมชนมีความหลากหลายของทางทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

2.5 การมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

ชาวบ้านบ้านสวนมอนมีการร่วมมือกันในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน โดยชาวบ้านมีการร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนภายใต้หลักการของผู้นำชุมชน เพื่อเป็นการจัดการรักษาระบบนิเวศของชุมชนควบคู่ไปกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณี พิธีกรรม ของชาวบ้านในชุมชนและในระหว่างนั้น ชาวบ้านได้มีลักษณะของการบริหารจัดการป่าชุมชนภายใต้ ข้อห้าม กติกาของป่าชุมชน โดยชาวบ้านร่วมกันดำเนินในรูปแบบของการสร้างคณะกรรมการกลางในการสร้างกฎกติกาขึ้นในปี พ.ศ. 2534 เพื่อให้ชาวบ้านดูแลร่วมกันในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอนให้มีความอุดมสมบูรณ์ พร้อมทั้งให้ชาวบ้านคอยทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนร่วมกัน เพื่อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรในป่าชุมชนและไม่ให้เกิดการลักลอบตัดไม้หรือการเผาป่าที่เป็นพื้นที่อยู่ของสัตว์ป่า และร่วมไปถึงคอยดูเป็นหาเป็นตามีให้บุคคลภายนอกเข้ามาขุดสมุนไพรภายในป่าชุมชนดอนปู่ตา

2.5.1 การสร้างข้อห้ามร่วมกันภายในชุมชน

- (1) ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้าเก็บหรือขุดสมุนไพรออกจากนอกพื้นที่ป่าดงพญาไฟเด็ดขาด เพราะถือว่าการทำลายทรัพยากรในป่าชุมชน
- (2) ห้ามมิให้คนในชุมชนหรือบุคคลภายนอกในมาตัดต้นไม้ภายในพื้นที่ป่าดงพญาไฟเด็ดขาด เพราะถือว่าการทำลายทรัพยากรในป่าชุมชน
- (3) ห้ามมิให้ชาวบ้านออกไปทำลายสัตว์ป่าโดยวิธีการปืนเด็ดขาด เพราะถือว่าการทำลายวิธีการสืบพันธุ์ของสัตว์ภายในป่าชุมชนดงพญาไฟ
- (4) ห้ามมิให้ชาวบ้านหรือบุคคลภายนอกเข้าไปทิ้งขยะภายในป่าชุมชนดงพญาไฟ เพราะถือว่าเป็นตัวอันตรายในด้านสิ่งแวดล้อมภายในป่าชุมชน และขยะยังทำให้พืชด้านล่างหรือดินเสียหายได้
- (5) ห้ามแสดงกิริยาและพฤติกรรมอันไม่เหมาะสมต่อสถานที่ เช่น ปัสสาวะในเขตพื้นที่ป่าดงพญาไฟ
- (6) ห้ามประพடுத்தินในเชิงการมณีนในดงพญาไฟ หรือมั่วสุมเสพของมึนเมา
- (7) ห้ามลบหลู่และกล่าววาจาใดที่สื่อเจตนาไม่เคารพบูชา

2.5.2 การสร้างข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน

ชาวบ้านบ้านสวนมอนได้ร่วมกันสร้างข้อตกลงในการดูแลป่าชุมชนดงพญาไฟบ้านสวนมอนขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านช่วยกันดูแลรักษาพื้นที่สีเขียวภายในหมู่บ้านให้มีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้นและร่วมกันอนุรักษ์สัตว์ป่าและสมุนไพรนานาชนิด โดยการสร้างข้อตกลงดังนี้

- (1) ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันดูแลป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์
 - (2) ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกันมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายด้านทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ
 - (3) ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันปลูกป่าเพื่อให้พื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น (ปลูกป่าระหว่างเดือนที่ 6 ของทุกปี คือ บุญเลี้ยงผีป่า)
 - (4) ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนสามารถเข้าไปเก็บเห็ดหรือสมุนไพรภายในป่าชุมชนได้
- ผลที่เกิดขึ้น คณะกรรมการกลางในหมู่บ้าน และชาวบ้านสวนมอนร่วมกันรับทราบถึงการสร้างข้อห้ามและการสร้างข้อตกลงร่วมกันว่าห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชน หรือชาวบ้านในหมู่บ้านก็เช่นเดียวกันถ้าบุคคลภายนอกหรือชาวบ้านเข้าไปทำลายป่าโดยวิธีการเข้าไปเผาหรือตัดไม้ แม้กระทั่งสมุนไพรต่างๆในป่าชุมชน ถ้าชาวบ้านคนใดฝ่าฝืนจะมีการเสียค่าปรับตั้งแต่ 5000 ขึ้นไป

บทที่ 5

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในเรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีข้อสรุปดังนี้

1. วัตถุประสงค์การวิจัย
2. วิธีการดำเนินการวิจัย
3. สรุปผลการวิจัย
4. อภิปรายผลการวิจัย
5. ข้อเสนอแนะ

1. วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
2. เพื่อศึกษาภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม

2. วิธีการดำเนินการวิจัย

วิธีการดำเนินการวิจัย แบ่งออกได้ตามลำดับดังนี้คือ

1. ขอบเขตประชากรในการวิจัย ได้แก่ ประชากรในการวิจัย คือ ประชาชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน บ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ซึ่งได้แก่ กำนันผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน อบต. ขจ้ดอนปู่ตา (ผู้นำในพิธีกรรมดอนปู่ตา) ประชาชนชาวบ้าน และชาวบ้านที่ใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนและตัวแทนครัวเรือนแต่ละครัวเรือน จำนวน 254 คน 73 ครัวเรือน
2. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ พื้นที่ในการศึกษาครั้งนี้คือ บ้านสวนมอน หมู่ที่ 7 ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม
3. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้างการสังเกต สนทนากลุ่ม ซึ่งมีเนื้อหาประกอบด้วย 2 ประเด็น คือ 1. สภาพทั่วไปและการพัฒนาการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน 2 ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน โดยเนื้อหาและรูปแบบของเครื่องมือจะเป็นสัมภาษณ์แบบปลายเปิด เพื่อเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายได้มีโอกาสแสดงความคิดเห็นอย่างเต็มที่ เกี่ยวกับข้อมูลและสถานการณ์ในพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริง

3. สรุปผลการวิจัย

3.1 สรุปสภาพทั่วไปของชุมชนบ้านสวนมอนและป่าชุมชนบ้านสวนมอน

บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 เดิมอยู่กับบ้านหัวช้าง หมู่ที่ 10 ตำบลโคกก่อ อำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม แยกออกจากบ้านหัวช้างเมื่อปี 2516 เป็นบ้านสวนมอนหมู่ที่ 15 ตำบลโคกก่ออำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายสมัย แก้วคำใต้ ต่อมา วันที่ 18 สิงหาคม พ.ศ. 2534 แยกออกจากตำบลโคกก่อ มาเป็น บ้านสวนมอนหมู่ที่ 7 ตำบลหนองโนอำเภอมืองมหาสารคาม จังหวัดมหาสารคาม และมี นายวิทย์ พารหาร เป็นผู้ใหญ่บ้านคนที่สอง และเป็นกำนันคนปัจจุบันของตำบลหนองโน สาเหตุที่ได้ชื่อว่า “บ้านสวนมอน” เนื่องจากสมัยโบราณชาวบ้านได้มีการประกอบอาชีพทางการเกษตรปลูกหม่อนและเลี้ยงไหมและมีการสาน “จ่อ” ที่ใช้ในการเลี้ยงไหมซึ่งสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ เป็นการหารายได้เพื่อเลี้ยงชีพเสมอมา มีจำนวนประชากรในหมู่บ้าน 254 คนแยกเป็นชาย 134 คนหญิง 120 คน จำนวนครัวเรือนในหมู่บ้าน 79 ครัวเรือน ปัจจุบันมีครัวเรือนอาศัยอยู่จริงเพียง 73 ครัวเรือน เนื่องจากการอพยพแรงงานไปทำงานที่กรุงเทพฯ หรือย้ายไปมีครอบครัวใหม่ ลักษณะทางด้านชีวภาพชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางการเกษตร ได้แก่ 1. ทำนา ชาวบ้านบ้านสวนมอนส่วนใหญ่ได้มีการทำอาชีพเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่โดยการทำนา จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านได้มีการทำนาแบบนาปี ช่วงเวลาที่ทำ การเกษตร คือ ต้นเดือนพฤษภาคม- ปลายเดือนพฤษภาคม ช่วงเวลาที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ คือ ต้นเดือนพฤศจิกายน – ปลายเดือนพฤศจิกายน พันธุ์ข้าวที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมใช้ในการเพราะปลูก 2. ปลูกมันสำปะหลัง ชาวบ้านสวนมอนส่วนใหญ่หลังจากจะมีอาชีพทำนาแล้ว ชาวบ้านยังมีอาชีพปลูกมันสำปะหลัง จากการสัมภาษณ์พบว่าชาวบ้านได้มีการเริ่มปลูกมันสำปะหลัง ช่วงเวลาที่ทำ การปลูกคือ ต้นเดือนตุลาคม ช่วงเวลาที่สามารถเก็บเกี่ยวได้ คือปลายเดือนมิถุนายน 3. ปลูกผักสวน ครัว ชาวบ้านบ้านสวนมอนยังมีการปลูกผักสวนครัว สามารถเพาะปลูกได้ตลอดทั้งปี 4. การเลี้ยงสัตว์ ชาวบ้านบ้านสวนมอนยังมีการเลี้ยงสัตว์เพื่อใช้ในภาคการเกษตร เช่น โค กระบือ เป็นต้น

3.1.1 สรุปผลสภาพทั่วไปของป่าชุมชน

สภาพของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ประกอบด้วย สภาพทั่วไปของป่าชุมชน ทรัพยากร ภายในป่าชุมชนได้แก่ พรรณไม้ สมุนไพร สัตว์ แหล่งน้ำ หอป่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้าน เศรษฐกิจและด้านสังคม ซึ่งสรุปในแต่ละหัวข้อดังนี้

พบว่า ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอมือง จังหวัด มหาสารคาม เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษประมาณปี 2416 และเป็น ป่าสาธารณะดอนปู่ตาเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้วงศ์ที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นใน สังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะต้องเป็นไม้เด่น เหนือพันธุ์ไม้อื่นในสังคม และเป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก สภาพพื้นที่ป่า ชุมชนนั้นมีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากโดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่ และป่าชุมชนดอนปู่ตามี ลักษณะพื้นที่ดินเป็นดินร่วนปนทรายและหนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวน 1 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาและทางเกษตร เช่น สามารถตัดไปรดผักตามไร่

ของชาวบ้านได้ และสามารถใช้ประโยชน์ภายในดอนปู่ตาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา และในป่าชุมชนมีทรัพยากรในป่าชุมชน ประกอบด้วย ต้นประดู่ ต้นไม้พยูง ต้นไม้กรุง ต้นไม้แดง ต้นไม้จิก ต้นไม้ชาด ต้นไม้เต็ง ต้นกระโดน ต้นพอก ต้นหมากเหลี่ยม ต้นอะกลาง ต้นมะสัง ต้นเปื่อย ต้นข่อย เป็นต้น สมุนไพร ประกอบมอญ เครือย่านาง ต้นเถาเอ็นอ่อน ต้นคัตเค้า ต้นเปล้า ต้นรางจืด ใบพลู ต้นหนาดเลือด ต้นมะเกลือ ต้นหมี ต้นข่า ต้นกระทุ้ม ต้นบอระเพ็ด สัตว์ในป่าชุมชน ประกอบสัตว์จำพวก นกป่า นกกระजิบ นกกระปูด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ประกอบด้วย กระรอก พังพอน สัตว์เลี้ยงคาน ประกอบ แอ้ กิ้งก่า เต่า จิ้งเหลน จิ้งจก งู บริเวณแหล่งน้ำในป่าชุมชน ยังพบมี ปลาตะเพียน ปลาขาว เป็นต้น ป่าชุมชนบ้านสวนมอนไม่เพียงแต่ยังเป็นพื้นที่สาธารณะแต่อย่างเดียว ยังทำเป็นพื้นที่อีกมากมายให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่ในการหาสมุนไพร หรือแม้กระทั่งเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ชาวบ้านให้ความนับถืออีกด้วย

3.1.2 สรุปการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านสวนมอน

พบว่า การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านสวนมอน ของประชาชน พบว่ามี การใช้ประโยชน์ดังกล่าวมี 2 ด้าน คือ

(1) ด้านเศรษฐกิจ

1.1) การใช้ประโยชน์จากการเก็บของป่า โดยประชาชนได้เข้าไปเก็บของป่า เพื่อนำมาบริโภคภายในครัวเรือนและจำหน่าย

1.2) การใช้ประโยชน์จากการเก็บสมุนไพร เช่น มะเกลือ ช่วยแก้ปวดหัว ต้นข่า ช่วยให้อาหารช่วยบำรุงร่างกาย

1.3) การใช้ประโยชน์เพื่อทำเลเลี้ยงสัตว์ เช่น โค กระบือ เป็นต้น

(2) ด้านสังคม

2.1) การใช้ประโยชน์พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา เช่น ทำพิธีกรรมความเชื่อที่ขาดไม่ได้ คือ พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาในช่วงเดือน 6 ของทุกปี

2.2) การใช้ประโยชน์พิธีกรรมบนบาน เช่น ประชาชนได้เข้าไปทำการบนบานจากป่าดอนปู่ตา เช่น ขอไม่ให้ลูกหลานติดทหาร

3.2 สรุปผลภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านความเชื่อ

3.2.1 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านความเชื่อเรื่องผี

พบว่า ความเชื่อเรื่องผีที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนบ้านสวนมอน ถือได้ว่า พบมากที่สุด เพราะประชาชนในหมู่บ้านบ้านสวนมอน เชื่อว่าผีปู่ตาเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและ ชาวบ้านไม่เข้าไปบุกรุกทำลายที่อยู่อาศัยของผีปู่ตารวมถึง สัตว์ป่าที่อาศัยอยู่ในบริเวณป่าชุมชน และชาวบ้านยังไม่ตัดโค่นต้นไม้อันเป็นธรรมชาติอยู่อาศัยของสัตว์ ยังมีการทำพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาเป็นประจำทุกปีเพื่อขอบคุณธรรมชาติที่ให้ความอุดมสมบูรณ์แก่หมู่บ้าน ผีปู่ตายังเป็นที่เคารพของชาวบ้านบ้านสวนมอนถือว่าเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้านสวนมอนเมื่อได้รับความเดือดร้อน เช่น สิ่งของหาย เดินทางไกล หรือแม้ว่า

ลูกหลานจะถูกไปเกณฑ์ทหาร ชาวบ้านจะไปบนบานกับทางผีปู้ตาเพื่อวิงวอนให้ปู้ตาช่วยดลบันดาลให้สมกับความตั้งใจทุกประการ ผีปู้ตายังคอยดูแลผีป่าชุมชนดอนปู่ตารวมไปถึงสัตว์ที่อาศัยอยู่ภายในบริเวณให้ปลอดภัย และช่วยดูแลหมู่บ้านให้หมู่บ้านมีความปลอดภัยไม่เกิดอันตรายทางธรรมชาติเช่น พายุ ฝน เป็นต้น

3.2.2 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านความเชื่อผู้อาวุโส

พบว่า ความเชื่อเรื่องผู้อาวุโสที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนและหมู่บ้านสวนมอน ถือได้ว่าพบมาก เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านสวนมอนมีความเคารพนับถือผู้อาวุโส เชื่อว่าผู้อาวุโสเป็นผู้สืบทอดความเชื่อในชุมชน สิ่งปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษให้รุ่นลูกมีการสืบทอดความเชื่อต่างๆ และชาวบ้านสวนมอนจึงมีความเคารพนับถือผู้อาวุโสเพราะท่านเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี บุคลิกน่าเลื่อมใส และผู้อาวุโสจะมีบทบาทในการจัดการป่าชุมชน การอนุรักษ์คอยเป็นหูเป็นตาสอดส่องดูแลพื้นที่ป่าชุมชนมิให้บุคคลทั้งภายในและภายนอกเข้ามาทำลายป่าชุมชนเพื่อให้ป่าชุมชนมีความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติ

3.3 สรุปผลภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านพิธีกรรม

3.3.1 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา

พบว่า พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่าประชาชนบ้านสวนมอนมีความเชื่อด้านประเพณีพิธีกรรมในรอบหนึ่งปีจะมีพิธีกรรมทุกเดือน เพื่อแสดงออกถึงความเชื่อ และความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในสังคม ระหว่างคนกับธรรมชาติและระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และชาวบ้านยังมีความเชื่อว่าปู่ตาจะช่วยปกป้องรักษา ไม่ให้เกิดเหตุร้ายในหมู่บ้าน และยังขอให้ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาลหลังจากเสร็จสิ้นพิธี นับว่าเป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านอีกแห่งหนึ่งนอกเหนือไปจากวัดประจำหมู่บ้าน

3.3.2 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านพิธีเสี่ยงคางไก่

พบว่า พิธีเสี่ยงคางไก่ที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่าประชาชนบ้านสวนมอนให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงปู่ตา เพราะพิธีเสี่ยงคางไกมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติ คือการบอกถึงสภาพทางกายภาพ สุขภาพของทั้งป่าชุมชนและหมู่บ้าน เพราะการนำไก่ที่เลี้ยงตามชายป่าหรือหมู่บ้านเพื่อนำมาบ่งบอกถึงความอุดมสมบูรณ์เพราะไก่ที่เลี้ยงตามชายป่ามีอาหารการกินที่สมบูรณ์ เช่นมีไส้เดือนดิน แมลงต่างๆทำให้ไก่มีความอุดมสมบูรณ์ถ้าคางไก่ออกมาตรงสวยงามก็แสดงถึงภูมิเวศนั้นสมบูรณ์ แต่ถ้าเมื่อไรไก่มันไม่มีอาหารการกินที่ดีก็จะแสดงว่าไม่มีมีการจัดการป่าชุมชนและหมู่บ้าน พิธีเสี่ยงคางไกจึงเป็นภูมิปัญญาในการจัดการเพื่อแสดงให้เห็นถึง ทรัพยากรธรรมชาติภายในป่าชุมชน และความเป็นอยู่ของหมู่บ้าน พิธีเสี่ยงคางไกจัดทำขึ้นภายในป่าชุมชนดอนปู่ตา เพราะเป็นสถานที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออีกด้วย

3.3.3 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านพิธีบนบาน

พบว่า พิธีบนบานที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่าประชาชนบ้านสวนมอนให้ความสำคัญเช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงปู่ตาและพิธีเสี่ยงคางไก่ เพราะพิธีบนบานมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่างๆ ชาวบ้านบ้านสวนมอนจะมีการเข้าไปสักการะหรือจะทำเป็นรายบุคคล คือ ถ้าชาวบ้านคนใดมีเรื่องทุกข์ใจหรือร้อนใจ ก็จะไปทำพิธีในดอนปู่ตาในระหว่าง

ทำบุญเดือน 6 หรือช่วงเวลาที่ชาวบ้านสะดวกก็ได้ สิ่งที่ชาวบ้านจะมันไปแก้บนแก้ปู้ตา ได้แก่ เหล้า 1 ไห ไก่ 1 ตัว ขนมหวาน ผลไม้ต่างๆ เป็นต้น

3.4 สรุปภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนด้านประเพณี

พบว่า ประเพณีที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่าประชาชนบ้านสวนมอนให้ความสำคัญ เพราะศาสนาเป็นสิ่งที่ชาวบ้านถือปฏิบัติต่อกันมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน รวมไปถึงเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจให้กับชาวบ้าน ศาสนาจึงสร้างประเพณีวัฒนธรรมเพื่อให้ชาวบ้านรักษา สืบทอดต่อเนื่องกันต่อไป ประเพณีวัฒนธรรมถือเป็นสัญลักษณ์พระพุทธศาสนาที่มีทั้งความเชื่อ พิธีกรรมเข้ามาเกี่ยวข้องกับชุมชน พบว่ามีประเพณีพิธีกรรมบุญเดือน 6 คือ บุญเบิกบ้านเพราะทำให้ชาวบ้านรู้จักการจัดการป่าชุมชน โดยการใช้หลักภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษา ป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์

3.5 สรุปการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

พบว่า การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่า ประชาชนบ้านสวนมอนให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงปู่ตา เพราะว่าการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนเพื่อช่วย ฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และสามารถสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับชุมชน ได้ เพราะถือว่าป่าไม้นั้นสามารถให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านและชาวบ้านช่วยกัน ฟื้นฟูป่าให้มีความอุดม สมบูรณ์มากขึ้นกว่าเดิม โดยมีการปลูกป่าร่วมกัน คือ ต้นยางนา ต้นมะม่วง ต้นมะขาม ต้นผักต้ว ทำไม้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันรักษาป่าชุมชน และคอยเป็นหูเป็นตาาร่วมกัน เพื่อมิให้ บุคคลภายนอกเข้าไม่ทำลายป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน และทำให้ป่าชุมชนมีความหลากหลาย ของทางทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

3.6 สรุปการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า

พบว่า การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ถือได้ว่า ประชาชนบ้านสวนมอนโดยชาวบ้านมีการร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนภายใต้ หลักการของผู้นำชุมชน เพราะเป็นการจัดการรักษาระบบนิเวศของชุมชนควบคู่ไปกับการธำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ วัฒนธรรม และประเพณีพิธีกรรม ของชาวบ้านในชุมชนและในระหว่างนั้น ชาวบ้านได้ มีลักษณะของการบริหารจัดการป่าชุมชนภายใต้ ข้อห้าม กติกาของป่าชุมชน โดยการเริ่มสร้างกฎ กติกาขึ้นในปี พ.ศ. 2534 จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านคอยทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนร่วมกัน เพื่อ ไม่ให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรในป่าชุมชนและไม่ให้เกิดการลักลอบตัดไม้หรือการเผาป่า ที่เป็นพื้นที่ที่อยู่ของสัตว์ป่า พบว่ามีข้อห้าม ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้าเก็บหรือขุดสมุนไพรออกจาก นอกพื้นที่ป่าดอนปู่ตาเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นการทำลายทรัพยากรในป่าชุมชน และสร้างความ ข้อตกลงร่วมกันภายในชุมชน พบว่ามีข้อตกลง ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันดูแลป่าชุมชนให้มี

ความอุดมสมบูรณ์และให้ชาวบ้านบ้านสวนมอนร่วมกันคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกันมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายด้านทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ

4.อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่าเรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม มีพื้นที่ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน เป็นป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ ทั้งพืชสมุนไพร สัตว์ ที่ชาวบ้านสามารถเข้าไปใช้ประโยชน์ได้ มีประเด็นที่น่าสนใจ นำมาอภิปรายผลในแต่ละประเด็น ดังนี้คือ

4.1 เกี่ยวกับสภาพทั่วไปของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ประกอบด้วย สภาพของป่าชุมชนบ้านสวนมอน ประกอบด้วย สภาพทั่วไปของป่าชุมชน ทรัพยากรภายในป่าชุมชนได้แก่ พรรณไม้ สมุนไพร สัตว์ แหล่งน้ำ หอปู่ตา การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนทางด้านเศรษฐกิจและด้านสังคม ซึ่งขอแยกประเด็นการอภิปรายผล ในแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้คือ

4.1.1 ประเด็นเกี่ยวกับสภาพป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม เป็นพื้นที่ป่าไม้ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษประมาณปี 2416 และเป็นป่าสาธารณะดอนปู่ตาเป็นลักษณะป่าผลัดใบที่มีพันธุ์ไม้ในวงศ์ไม้ยางที่มีการผลัดใบขึ้นเป็นไม้เด่นในสังคมพันธุ์ไม้ที่เป็นดัชนีได้แก่ เต็ง รัง เหียง พลวง และยางกราด พันธุ์ไม้เหล่านี้จะต้องเป็นไม้เด่นเหนือพันธุ์ไม้อื่นในสังคม และเป็นป่าชุมชนที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถืออย่างมาก สภาพพื้นที่ป่าชุมชนนับว่ามีความอุดมสมบูรณ์เป็นอย่างมากโดยมีพื้นที่ทั้งหมด 17 ไร่ และป่าชุมชนดอนปู่ตามีลักษณะพื้นที่ดินเป็นดินร่วนปนทรายและหนองน้ำบริเวณป่าชุมชนดอนปู่ตา จำนวน 1 ไร่ เป็นพื้นที่ที่ชาวบ้านใช้ประโยชน์ร่วมกันในพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตาและทางเกษตร เช่น สามารถตัดไปรดผักตามไร่นาของชาวบ้านได้ และสามารถใช้ประโยชน์ภายในดอนปู่ตาในการประกอบพิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา และในป่าชุมชนมีทรัพยากรในป่าชุมชน ประกอบด้วย ต้นประดู่ ต้นไม้พยอม ต้นไม้กรุง ต้นไม้แดง ต้นไม้จิก ต้นไม้ขาด ต้นไม้เต็ง ต้นกระโดน ต้นพอก ต้นหมากเหลี่ยม ต้นอะกลาง ต้นมะสัง ต้นเปื่อย ต้นข่อย เป็นต้น สมุนไพร ประกอบมอน เครือย่านาง ต้นเถาเอ็นอ่อน ต้นคัดเค้า ต้นเปล้า ต้นรางจืด ใบพลู ต้นหนาดเลือด ต้นมะเกลือ ต้นหมี ต้นข่า ต้นกระท่อม ต้นบอระเพ็ด สัตว์ในป่าชุมชน ประกอบด้วย สัตว์จำพวกนกป่า นกกระจิบ นกกระจูด สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม ประกอบด้วย กระรอก พังพอน สัตว์เลี้ยงลูกนประกอบ แยก กิ้งก่า เต่า จิ้งเหลน จิ้งจก งู บริเวณแหล่งน้ำในป่าชุมชน ยังพบมี ปลาตะเพียน ปลาขาว เป็นต้น ป่าชุมชนบ้านสวนมอนไม่เพียงแต่ยังเป็นพื้นที่สาธารณะแต่อย่างเดียว ยังทำเป็นพื้นที่อีกมากมายให้ชาวบ้านเข้าไปใช้ประโยชน์ในการทำเลเลี้ยงสัตว์ เป็นพื้นที่ในการหาสมุนไพร หรือแม้กระทั่งเป็นพื้นที่ทางสังคมที่ชาวบ้านให้ความนับถืออีกด้วย พบว่า ประชาชนบ้านสวนมอนการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนบ้านสวนมอน เช่น การใช้ประโยชน์ในด้านการเก็บของป่า การใช้ประโยชน์ในด้านการเก็บสมุนไพร การใช้ประโยชน์เพื่อเป็นทำเลเลี้ยงสัตว์ การใช้ประโยชน์พิธีกรรมเลี้ยงปู่ตา และ การใช้ประโยชน์พิธีกรรมบนบาน

ประเด็นดังกล่าว อธิบายได้ว่า ป่าชุมชนบ้านสวนมอน เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ เนื่องจากประชาชนบ้านสวนมอนเห็นประโยชน์และความสำคัญของป่า ประชาชนจึงได้การอนุรักษ์ผืนป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ และเพื่อให้เป็นมรดกให้แก่คนรุ่นหลัง พบว่าประชาชนบ้านสวนมอนได้มีการใช้ประโยชน์ตามฤดูกาลพอประมาณ และเก็บผลผลิตจากป่าชุมชนโดยไม่ตัด หัก โคน หรือไม่ทำให้เกิดความเสียหายกับธรรมชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นถึง ชาวบ้านบ้านสวนมอนมีจิตใจในการร่วมกันอนุรักษ์ และวางแผนทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของ ธิร จงตระกูล (2543) ได้ศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดย องค์กรชนตำบลด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า สมาชิกขององค์การบริหารส่วนตำบลเห็นว่าการจัดตั้งป่าชุมชนหนองประดู่ขึ้นมานั้นมีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูสภาพแวดล้อมเป็นแหล่งอาหาร เก็บหาของป่าและป่าแหล่งไม้ใช้สอย ชุมชน ผู้นำชุมชน ให้ความร่วมมือในการ ปลูกป่าชุมชนหนองประดู่เป็นอย่างดี และสนับสนุนให้จัดตั้งเครือข่ายป่าชุมชนให้ครอบคลุมทุกหมู่บ้านตำบล และอำเภอด่านขุนทด

4.1.2 ประเด็นเกี่ยวกับชาวบ้านสวนมอนได้นำองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการป่าและ นำเอาด้านความเชื่อเรื่องผี และผู้อาวุโส ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับป่าชุมชนบ้านสวนมอน เพราะชาวบ้านในหมู่บ้านบ้านสวนมอน เชื่อว่าความเชื่อเรื่องผี นั้นถือว่าเป็นที่พึ่งทางใจของชาวบ้าน ที่คอยดูแลผืนป่าชุมชนดอนปู่ตา รวมไปถึงสัตว์ที่อาศัยอยู่ภายในบริเวณให้ปลอดภัย และช่วยดูแลหมู่บ้าน ให้หมู่บ้านมีความปลอดภัยไม่เกิดอันตรายทางธรรมชาติเช่นพายุ ฝน ความเชื่อผู้อาวุโส เพราะท่านเป็นผู้ที่มีความประพฤติดี บุคลิกน่าเลื่อมใสและผู้อาวุโสยังมีหน้าที่ในการดูแลป่าชุมชน ทำให้เป็นที่ยอมรับของชาวบ้านในชุมชนบ้านสวนมอน ในทางด้านประเพณีพิธีกรรมชาวบ้านให้ความสำคัญกับประเพณีพิธีกรรมในการจัดการป่าชุมชนโดยชาวบ้านในหมู่บ้านมีความเชื่อ ประเพณีพิธีกรรมที่สืบทอดต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษเพื่อนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนให้คนในชุมชนส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ โดยการจัดพิธีกรรมความเชื่อ คือ พิธีเลี้ยงผีปู่ตา(เดือน 6) เป็นการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างป่ากับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

ประเด็นดังกล่าว อธิบายได้ว่า ความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม เป็นความเชื่อจากบรรพบุรุษที่สืบทอดกันมา เพราะชาวบ้านเชื่อว่า การได้จัดประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชน จะทำให้ชาวบ้านในชุมชนบ้านสวนมอนมีเครื่องยึดเหนี่ยว และสร้างความผูกพันระหว่างป่ากับวิถีชีวิตของคนชุมชน เพื่อนำมาใช้ในการจัดการป่าชุมชนและให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์ เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของ **ชาญ งามเจริญ (2550)** ได้ศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน พบว่า มิติทางสังคมและมิติทางเศรษฐกิจ ของภูมิปัญญาฮีตสิบสองคองสิบสี่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา ความเชื่อ การทำบุญ การสร้างความสามัคคีของคนในชุมชน มีการจัดการการผลิตการเกษตรให้เหมาะสมและพอเพียงแก่การยังชีพ โดยเฉพาะในด้านมิติเวคนั้น การรู้บุญคุณของดิน น้ำ นาข้าว ป่าปู่ตา ป่าหัวไร่ปลายนา และใช้อย่างเหมาะสมก็เป็นเพียงพอแล้วในการจัดการทรัพยากรชุมชนแบบไม่เบียดเบียนและล้างผลาญ

4.1.3 ประเด็นเกี่ยวกับชาวบ้านมีการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอญ ประชาชนบ้านสวนมอญให้ความสำคัญ เช่นเดียวกับพิธีเลี้ยงปู่ตา เพราะว่าการอนุรักษ์ฟื้นฟูป่าชุมชนนั้น เพื่อช่วยฟื้นฟูป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น และสามารถสร้างเป็นแหล่งการเรียนรู้ให้กับชุมชนได้ เพราะถือว่าป่าไม้นั้นสามารถให้ประโยชน์แก่ชาวบ้านและชาวบ้านช่วยกัน ฟื้นฟูป่าให้มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้นกว่าเดิม โดยมีการปลูกป่าร่วมกัน คือ ต้นยางนา ต้นมะม่วง ต้นมะขาม ต้นผักตบชวา ทำให้ชาวบ้านบ้านสวนมอญร่วมกันรักษาป่าชุมชน และคอยเป็นหูเป็นตาช่วยกัน เพื่อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอญ และทำให้ป่าชุมชนมีความหลากหลายของทางทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกด้วย

ประเด็นดังกล่าว อธิบายได้ว่า ชาวบ้านบ้านสวนมอญร่วมกันรักษาป่าชุมชน และคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกัน เพื่อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอญ และเป็นการทำให้ป่าชุมชนมีความหลากหลายของทางทรัพยากรธรรมชาติ พืชพรรณ สมุนไพรที่อุดมสมบูรณ์ยิ่งขึ้น การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอญ โดยมีการปลูกป่าร่วมกัน คือ ต้นยางนา ต้นมะม่วง ต้นมะขาม ต้นผักตบชวา ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของ ไส้อ่อน มาลา (2543) ได้วิจัยภูมิปัญญาชาวบ้านเกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่า ชุมชนของ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์ ผลการศึกษาพบว่า 1) ภูมิปัญญาชาวบ้านที่เป็นรูปธรรม ได้แก่การจัดตั้งองค์กรชุมชนในรูปคณะกรรมการหมู่บ้าน มีหน้าที่ช่วยกันอนุรักษ์ป่าชุมชน ครูเป็นผู้นำให้เด็กเรียนรู้จักความสำคัญของต้นไม้การประกอบพิธีกรรม เช่น การเลี้ยงผีปู่ตาดการทอดผ้าป่าต้นไม้ เป็นภูมิปัญญาที่มีระดับความคิดเห็นด้วยอยู่ในระดับมาก 2) ภูมิปัญญาชาวบ้านนามธรรมได้แก่ ความเชื่อต่อผีปู่ตาและผีบรรพบุรุษ ความศรัทธาในตัวผู้นำ พลังองค์กรชุมชนนับเป็นภูมิปัญญาช่วยให้มีการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่มีระดับความคิดเห็นด้วยในระดับมากเช่นกัน

4.1.4 ประเด็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการป่า พบว่าชาวบ้านบ้านสวนมอญ มีการร่วมกันดูแลรักษาและใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนภายใต้หลักการของผู้นำชุมชน เพราะเป็นการจัดการรักษาระบบนิเวศของชุมชนควบคู่ไปกับการดำรงรักษาไว้ซึ่งความเชื่อ และประเพณีพิธีกรรมของชาวบ้านในชุมชนและในระหว่างนั้น ชาวบ้านได้มีลักษณะของการบริหารจัดการป่าชุมชนภายใต้ข้อห้าม กติกาของป่าชุมชน โดยการเริ่มสร้างกฎกติกาขึ้นในปี พ.ศ. 2534 จะเห็นได้ว่า ชาวบ้านคอยทำหน้าที่เป็นหูเป็นตาให้กับชุมชนร่วมกัน เพื่อมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรในป่าชุมชนและมิให้เกิดการลักลอบตัดไม้หรือการเผาป่าที่เป็นพื้นที่ที่อยู่ของสัตว์ป่า พบว่ามีข้อห้าม ห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้าเก็บหรือขุดสมุนไพรออกจากนอกพื้นที่ป่าดอนปู่ตาเด็ดขาด เพราะถือว่าเป็นการทำลายทรัพยากรในป่าชุมชน และสร้างความขัดแย้งร่วมกันภายในชุมชน พบว่ามีข้อตกลง ให้ชาวบ้านบ้านสวนมอญร่วมกันดูแลป่าชุมชนให้มีความอุดมสมบูรณ์และให้ชาวบ้านบ้านสวนมอญร่วมกันคอยเป็นหูเป็นตาร่วมกันมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายด้านทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ

ประเด็นดังกล่าว อธิบายได้ว่า เพื่อเป็นการสร้างจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ชุมชน จึงได้มีการตั้งคณะกรรมการกลางในหมู่บ้าน และประชาชนชาวบ้านสวนมอนร่วมกันรับทราบถึงการสร้างข้อห้ามและการสร้างข้อตกลงร่วมกัน เพื่อให้ทุกคนปฏิบัติ และเพื่อให้มีการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอดี มีความสมดุล เพื่อเป็นการรักษาป่าชุมชนให้คงอยู่ตลอดไป ว่าห้ามมิให้บุคคลภายนอกเข้ามาทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าศูนย์หาย หรือชาวบ้านในหมู่บ้านก็เช่นเดียวกันถ้าบุคคลภายนอกหรือชาวบ้านเข้าไปทำลายป่าโดยวิธีการเข้าไปเผาหรือตัดไม้ สมุนไพรต่างๆในป่าชุมชน ถ้าชาวบ้านคนใดฝ่าฝืนจะมีการเสียค่าปรับตั้งแต่ 5000 ขึ้นไป ซึ่งสอดคล้องงานวิจัยของ วิยุทธ์ จำรัสพันธุ์ (2535) ได้ทำการศึกษาการจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรในท้องถิ่นในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการป่าชุมชนและองค์กรท้องถิ่นโดยเลือกชุมชน 5 แห่ง ได้แก่ กรณีศึกษาบ้านห้วยน้ำ ตำบลราษีไศล อำเภอรามัน จังหวัดศรีสะเกษ กรณีศึกษา วัดป่าพรหมประทาน ตำบลโนนชัยศรี อำเภอโพธิ์ทอง จังหวัดร้อยเอ็ด กรณีศึกษาบ้านหนองหว้า ตำบลข้าวเรียง อำเภอชุมแพ จังหวัดขอนแก่น กรณีศึกษาบ้านโนนเมือง ตำบลดงลิง อำเภอภูพาน จังหวัดกาฬสินธุ์ และกรณีศึกษาสวนป่าโคกผิมบัว ตำบลเหล่า อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม พบว่าการจัดการป่าชุมชนในชนบทแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทที่ 1 การจัดการป่าชุมชนแบบอนุรักษ์ดั้งเดิม โดยอาศัยความเชื่อเรื่องผีและพระพุทธศาสนา ประเภทที่ 2 เป็นการจัดการป่าชุมชนโดยอาศัยพลังขององค์กรสังคมเป็นหลักในการจัดการ มีกฎระเบียบที่สมาชิกในชุมชนได้ร่วมกันกำหนดขึ้นเป็นข้อบังคับ มีวัตถุประสงค์ในการจัดการป่าชุมชนทั้งเชิงการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ และการจัดการเพื่อผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจของชุมชนเป็นหลักในการดำเนินการพบว่าชุมชนมีความสามารถในการจัดการป่าชุมชนได้ในระดับหนึ่ง โดยที่คณะกรรมการและสถาบันทางศาสนามีบทบาทเด่นในการเป็นแกนนำการจัดการโดยอาศัยทั้งแรงศรัทธาในศาสนาและกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่ชาวบ้านมีส่วนในการกำหนดขึ้นเป็นแนวทางและประการสำคัญคือต้องให้ชุมชนได้รับประโยชน์จากการจัดป่าชุมชนด้วย จึงสามารถระดมความร่วมมือจากสมาชิกของชุมชนได้เป็นอย่างดี

5. ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาที่ค้นพบ ผู้วิจัย มี ข้อเสนอแนะ

5.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

5.1.1 ให้หน่วยงานเข้าสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน เพื่อเสริมสร้างให้มีการปลูกจิตสำนึกในการรักษาป่าชุมชนให้ยั่งยืนยิ่งขึ้น

5.1.2 ให้หน่วยงานภาครัฐเข้ามาเป็นพี่เลี้ยงในการส่งเสริมสนับสนุนความรู้ในการจัดการ และให้ความรู้เกี่ยวกับการบำรุงรักษาป่าชุมชน โดยทำหน้าที่ให้มีการอบรมความรู้ด้านการจัดการป่าชุมชน

5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา

5.2.1 ศึกษาการมีส่วนร่วมของชาวบ้านในการใช้ประโยชน์จากป่าดอนปู่ตา

5.2.2 ควรส่งเสริมและสนับสนุนกลุ่มเด็กและเยาวชน ให้เข้ามาเรียนรู้ในด้านการอนุรักษ์และการจัดการด้านทรัพยากร เพื่อปลูกฝังให้คนรุ่นใหม่รักษาป่าชุมชน

5.3 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

5.3.1 ควรทำการศึกษาการเปรียบเทียบในการจัดการป่าชุมชนระหว่างบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม กับพื้นที่ตำบลอื่นๆใกล้เคียง เพื่อหารูปแบบในการจัดการป่าชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชน

บรรณานุกรม

- กรมป่าไม้. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพมหานคร: ส่วนป่าชุมชน, สำนักงานส่งเสริมการปลูกป่า, 2541.
- คมเดช จันโทริ. **ยุทธศาสตร์การมีส่วนร่วมในการจัดการป่าชุมชนขององค์การบริหารส่วนตำบลโคกพระ อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, 2547.
- งามพิศ สัตย์สงวน. **การวิจัยเชิงคุณภาพทางมานุษยวิทยา**. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2551.
- จารุวรรณ ธรรมวัตร. **คติชาวบ้าน**. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, 2530.
- จิตติ มงคลชัยอรัญญา. **การศึกษาชุมชนเพื่อการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- ชาญชัย งามเจริญ. **ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ : ทวีวัฒนาการพิมพ์, 2550.
- ชนัญ วงษ์วิภาค. **นิเวศวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2532.
- ดำรงศักดิ์ แก้วเพ็ง. **ชุมชน**. ศูนย์หนังสือมหาวิทยาลัยทักษิณ: สงขลา, 2556.
- ถิร จองตระกูล. **การจัดการป่าชุมชนโดยองค์กรชุมชน ตำบลด่านขุนทด จังหวัดนครราชสีมา**. กรุงเทพมหานคร: วิทยานิพนธ์ปริญญาโท, มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543.
- ธานี พันแสง และคณะ. **“ตอนปู่ตาพิธีกรรมความเชื่อของชุมชนกับการอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ”**ใน รายงานการประชุมวิชาการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ ครั้งที่ 1 พ.ศ. 2551.
- ธวัช ปุณโณทก. **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ โอเดียนสโตร์, 2531.
- นิยมพรรณ (ผลวัฒน์) วรรณศิริ. **มานุษยวิทยาสังคมและวัฒนธรรม**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ. **กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**. กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2543.
- ประเวศ วสี. **เอกสารประกอบการสัมมนาทางวิชาการเนื่องในการจัดงานมหกรรมวัฒนธรรมพื้นบ้านไทย**. เรื่อง ภูมิปัญญาชาวบ้าน. นครราชสีมา, 2533.
- พุทธิพงษ์ หงส์ทอง. **ผลกระทบของการขยายพื้นที่ปลูกไม้ยูคาลิปตัสต่อระบบการปลูกพืชและวิถีชีวิตของเกษตรกรในบ้านดอนสวรรค์ ตำบลบ้านขาม อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น**. วิทยานิพนธ์ปริญญา วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาเกษตรเชิงระบบ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2553.

- เพิ่มศักดิ์ มกราริรมย์. **ป่าชุมชน**. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2543. ป่าชุมชน :
สาระสำคัญและประเด็น. กรุงเทพฯ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2542.
- มนัส สุวรรณ. **นิเวศวิทยากับการพัฒนาเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2532.
- ยศ สันตสมบัติ และวิฑูร ปัญญากุล. **ความหลากหลายทางชีวภาพมิติทางสังคมและนิเวศ**.
กรุงเทพฯ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, 2537.
- ยศ สันตสมบัติ. **ความหลากหลายทางชีวภาพและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน**.
เชียงใหม่ : นพบุรุษการพิมพ์, 2540.
- ไลออน มาลา. **ภูมิปัญญาป่าชุมชน ตำบลโคกสมบรูณ์ อำเภอกมลาไสย จังหวัดกาฬสินธุ์**.
วิทยานิพนธ์ กศ.ม. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2549.
- วิฑูรธ์ จำรัสพันธุ์. “การอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรป่าไม้โดยองค์กรชุมชน กรณีศึกษา ศาลปู่
ตาของหมู่บ้านห้วยน้ำ ตำบลห้วยน้ำคำ อำเภอราศีไศล จังหวัดศรีสะเกษ” โครงการวิจัยวน
ศาสตร์ชุมชน มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2535.
- ศรีสุดา รัตนะ. “ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ของชุมชนป่าต้นน้ำ อำเภอพะโต๊ะ
จังหวัดชุมพร”, 2548.
- สมศักดิ์ สุขวงศ์. **การจัดการป่าไม้เพื่อแก้ไขปัญหาป่าไม้. ในคนกับป่าไม้ : สถานการณ์ ปัญหาและ
อนาคต** กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสังคม จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531. **ป่าชุมชน**. ศูนย์
ฝึกอบรมวนศาสตร์ชุมชนแห่งภูมิภาคเอเชียแปซิฟิก. กรุงเทพฯ :
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2540.
- เสรี พงศ์พิศ. “ภูมิปัญญาชาวบ้าน,” นโยบายวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี. 1(3) ; 31-34 : ธันวาคม,
2544.
- สหัทยา วิเศษ. “ภูมิปัญญาชาวบ้านในการอนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าต้นน้ำศึกษา เฉพาะกรณีกลุ่มฮักป่า
ศรีถ้อย ตำบลศรีถ้อย อำเภอแม่ใจ จังหวัดพะเยา” วิทยานิพนธ์ คณะสังคมสงเคราะห์
ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540.
- สำรวย สุดเฉลียว. **ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการจัดการป่าชุมชนป่าคำใหญ่-คำขวาง
อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด**. วิทยานิพนธ์ ศศ.ม. ขอนแก่น :
มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2546.
- สุภางค์ จันทวานิช. **วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ**. (พิมพ์ครั้งที่ 18). กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- สมใจ ศรีหล้า และวิไลวัจน์ กฤษณะภูติ. **ภูมิปัญญาชาวบ้านในการจัดการแหล่งน้ำ**.
วิทยานิพนธ์ ศษ.ม ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2547.
- สรรเสริญ ภาษา. **การบริหารจัดการป่าชุมชนโคกหนองเม็ก ตำบลเสือเผ่น อำเภอเชียงยืน**

จังหวัดมหาสารคาม. วิทยานิพนธ์ วท.ม. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, 2548.
สามารถ จันทร์สุริย์. ภูมิปัญญากับการพัฒนาชนบท. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิภูมิปัญญา, 2536.
เอกวิทย์ ณ กลาง. ภูมิปัญญาชาวบ้านที่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย.
นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมิกราช, 2540.
_____. ภูมิปัญญาอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2544.
อรอุมา เตพลกุล คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ : **แบบสัมภาษณ์**
แบบมีโครงสร้างและกึ่งโครงสร้าง, 2551.

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

แบบสัมภาษณ์

เรื่อง ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน ตำบลหนองโน อำเภอเมือง
จังหวัดมหาสารคาม

แบบสัมภาษณ์ต่อไปนี้เป็นแนวทางหรือกรอบในการสัมภาษณ์ ผู้นำชุมชน ขจ้
ผู้ช่วยขจ้ ตัวแทนครัวเรือน และผู้ที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตา โดยแบ่งข้อมูลออกเป็น
3 ตอนดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวผู้ให้สัมภาษณ์

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน

ตอนที่ 1 ข้อมูลเกี่ยวผู้ให้สัมภาษณ์

ชื่อ.....สกุล.....อายุ.....ปี

บ้านเลขที่.....หมู่ที่.....บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

สัมภาษณ์วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....

ตอนที่ 2 ข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชน (สภาพทั่วไป)

1. ประวัติความเป็นมาของป่าชุมชน

.....
.....
มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
MAHARAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

2. พื้นที่ป่าดอนปู่ตา

.....
.....
.....

3. ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชนดอนปู่ตา

3.1 พันธุ์พืชที่มีในป่าชุมชนดอนปู่ตา

.....
.....
.....

3.2 สัตว์ป่าที่มีในป่าชุมชนดอนปู่ตา

.....
.....
.....

3.3 การใช้ประโยชน์จากป่าดอนปู่ตา

.....

.....

.....

ตอนที่ 3 ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน

1. ภูมิปัญญาในการจัดการป่าชุมชน

1.1 ด้านความเชื่อ

.....

.....

.....

1.2 ด้านพิธีกรรม

.....

.....

.....

1.3 ด้านประเพณี

.....

.....

.....

2. การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าชุมชน

2.1 ท่านมีวิธีการร่วมกันรักษาป่าและฟื้นฟูป่าชุมชนดอนปู่ตาอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

2.2 การใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนดอนปู่ตา

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาคผนวก ข ตัวแปร

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาคผนวก ค กิจกรรม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY

ภาพที่ 12 ป่าชุมชนดอนปู่ตาบ้านสวนมอน

ภาพที่ 13 ผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพที่ 14 ผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพที่ 15 ผู้ให้สัมภาษณ์

ภาพที่ 16 กิจกรรมคืนข้อมูลร่วมกับชาวบ้านสวนมอน

ภาพที่ 17 กิจกรรมคืนข้อมูลร่วมกับชาวบ้านสวนมอน

ภาพที่ 18 ขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกท่าน

ภาพที่ 19 ขอบคุณผู้นำชุมชนและชาวบ้านทุกท่าน

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-นามสกุล	นางสาว ฟารีตา สุวรรณเพชร
วัน เดือน ปีเกิด	13 กันยายน พ.ศ.2538
ที่อยู่ปัจจุบัน	227 หมู่ที่ 15 ตำบลบัวขาว อำเภอกุฉินารายณ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ 46110
สถานที่ศึกษา	นักศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม

มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม
RAJABHAT MAHASARAKHAM UNIVERSITY